

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Filozofická fakulta
Historický ústav

Markéta Menoušková

***„Leže v kázni boha všemohúcího, dobrého
jsa rozumu...“***

**K výpovědní hodnotě kutnohorských kšaftů před-
bělohorské doby**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Václav Bůžek, CSc.

České Budějovice 2006

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala sama
za použití uvedených pramenů a literatury.

V Červených Pečkách dne 30. června 2006

Martina Mervová

Za odborné konzultace a vedení této práce bych chtěla poděkovat především Prof. PhDr. Václavu Bůžkovi, CSc., a dále pracovníkům Státního okresního archivu Kutná Hora za pomoc a vstřícný přístup k badatelům.

ANOTACE

Předkládaná práce je analýzou kutnohorských testamentů z let 1590-1610. Zabývá se především rozborem a využitím informací, které je kšaft schopen poskytnout pro sledování různých oblastí spjatých se životem měšťana v předbělohorské době - sociální a profesní stratifikace, rodinné struktury, hmotná kultura měšťanských domácností, vnímání smrti atd. Kromě toho byla v obecné rovině zpracována testamentární praxe sledovaného období a charakteristika závěti jako úředního dokumentu. Jedna kapitola se speciálně věnuje pouze ženskému aspektu z pohledu autorek závětí i z hlediska role ženy v jednotlivých pořízeních. Na závěr této studie byl u několika vybraných osob demonstrován možný průnik údajů kšaftu s inventářem a vytvořen tak profil daných jedinců.

THE ANNOTATION

This work is an analysis of testaments from Kutná Hora from 1590 to 1610. It deals with an analyse and an exploitation of information, which is the will able to give for monitoring different interests connected with the life of burgess in the days before the battle of Bílá Hora - social and profession stratification, family structures, material culture of the burgess households, perceiving of the death, etc. There was also studied testamentary experience of this period in general and the characteristic of a testament as an official document. One special chapter covers only aspects of women from the view of authoress of testaments and in term of the role of women in various last wills. In the end of this study there was demonstrated a possible transparency of dates from testament with inventory and there was created the profile of certain subjects.

OBSAH

1. Úvod.....	8
1.1. Ediční poznámka.....	17
2. Kutná Hora - pokladnice králů.....	19
2.1. Tvář města.....	21
2.2. Život u dolu.....	28
2.3. Správa města.....	31
3. Testamentární praxe.....	36
3.1. Počátky.....	36
3.2. Kdo a o čem mohl kšaftovat.....	36
3.3. Svědci.....	39
3.4. Formální podoba kšaftu.....	40
3.5. Platnost kšaftu.....	41
3.6. Intabulace.....	41
4. Formální analýza testamentů.....	43
4.1. Kutnohorští písaři.....	54
4.1.1. Písař jako svědek.....	56
4.1.2. Písař jako testátor.....	60
5. Kšaft jako pramen historického poznání.....	65
5.1. Kutnohorské kšafty.....	66
5.2. Bídný svět a nebeské království, tělo versus duše...	70
5.2.1. Nebezpečný čas božské rány morové.....	77
5.3. Postava testátora - pohlaví, rodinný stav, identifi- kace.....	80
5.4. Profesní stratifikace testátorů, charakteristika jednotlivých povolání.....	86
5.5. Nástin rodinných struktur v kutnohorských kšaftech..	97
5.6. Okolní svět testátora - služebnictvo, čeleď, přátelé	114
5.7. Zbožnost a láska k bližnímu v mysli testátora, odka- zy ad pias causas.....	120
5.7.1. Exkurz do historie kutnohorského špitálu.....	131

5.8. Obraz hmotné kultury v odkazech.....	133
5.9. Poručníci a svědci v kšaftech.....	149
6. Žena v kšaftech.....	156
6.1. Žena jako testátorka.....	156
6.2. Žena jako dědička.....	159
7. Průnik kšaftu s inventářem u vybraných osob.....	163
8. Závěr.....	175
Seznam pramenů a literatury.....	179
Seznam zkratk.....	187
Seznam příloh.....	188

1. ÚVOD

Během několika minulých let se do zorného pole mnohých historiků začal pomalu dostávat zájem o netradiční oblasti a témata historického zkoumání, které zaznamenávají na české půdě svůj badatelský ohlas zvláště v posledním desetiletí. Dochází zde totiž k postupnému odpoutávání od politických, hospodářských či válečných dějin, od pouhé faktografie jednotlivých událostí bez hlubší analýzy, charakteristické pro pozitivistické myšlení přelomu 19. a 20. století, a od „velkých dějin velkých osobností“ typických pro dějepisectví marxistické.¹ Historikové se naopak začínají více zajímat o postavu a zejména roli individua v dějinách.

Obdobné změny doznaly i ostatní evropské historiografie, ovšem již o několik desítek let dříve.² V době, kdy u nás vychází hutné pozitivistické dílo Josefa Pekaře *Žižka a jeho doba*, začínají se ve Francii pomalu formovat intelektuální základy školy Annales, která se po svém založení stala představitelkou „obrodného“ procesu ve světovém dějepisectví.³ Vnesla do něj nové pohledy a přístupy k dějinám a především pak k dějinám „obyčejného“ člověka jako samostatné jednotky, středobodu celkového vývoje, jako struktury obklopené a ovlivňované strukturami dalšími.⁴

Pro podobné výzkumy však nelze vycházet pouze z klasických pramenů, ale je třeba sáhnout po netradičních, lakonicky řečeno až druhotných materiálech. Navíc nestačí pouze zasadit získané informace do historického kontextu, ale je třeba je

¹ K vývoji světové historiografie Georg G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002.

² Tato tendence souvisí také se vznikem nových směrů a okruhů v historii jako např. historická antropologie, dějiny mentalit, dějiny hmotné kultury, dějiny smrti či strachu. Daleko více se uplatňuje mikrohistorie než makrohistorie.

³ Více o škole Annales G. G. IGGERS, *Dějepisectví*, s. 51-63; Ivana HOLZBACHOVÁ, *Škola Annales a současné pojetí dějin*, Brno 1995.

⁴ Jedná se o strukturální pojetí dějin školy Annales.

propojit se znalostmi z dalších oborů (sociologie, filozofie, ekonomie, demografie, geografie, psychologie atd.). Jde tedy především o interdisciplinární spolupráci a vzájemnou provázanost. V českém prostředí se však tyto myšlenky důrazněji prosazují teprve v devadesátých letech 20. století.

Začínají se zde zároveň uplatňovat nové přístupy v rámci pojetí dějiny, které se tak stále více stávají malými dějinami jednoho člověka, jedné obce, jedné události. V tomto směru využívají historikové ve svých pracích zejména metody historické a sociální antropologie, prozopografie, mikrohistorie a dalších.⁵ Jejich cílem je postihnout individuum či jinou malou dějinnou jednotku ve všech možných důsledcích a kontextech. Daná pojetí jsou inovátorská tím, že nepracují v obecných rovinách velkých dějin, ale vycházejí naopak od jednotlivin, které jsou posléze zasazovány do širšího okolí a souvislostí. Ačkoli tedy bývá zpracovávána ohraničená problematika, není možné ji zcela odtrhnout od teritoriální a časové kontinuity.

Jak již bylo výše naznačeno, v dnešní době se obrací pozornost historiků stále více k takovým typům pramenů, které by pro ně před sto lety byly ještě naprosto zanedbatelné. Mezi takové se řadí mimo jiné i kšafy. Mnozí badatelé však více upřednostňují pramen s kšafy úzce související, kterým je pozůstalostní inventář pro jeho bohatší informační nosnost.⁶ Avšak i přesto se kšaft (zejména pak z městského prostředí) dočkal u nejednoho historika podrobnější analýzy, a to nejen z hlediska strohého konstatování jeho obsahu, ale především ve smyslu využitelnosti obsahových údajů pro jiné oblasti bádání

⁵ Více o historické antropologii a jejích přístupech Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002.

⁶ Zde srov. alespoň Jiří PEŠEK, *Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, PSH 15, 1982, s. 63-92; TÝŽ, *Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života*, OH 1, 1991, s. 30-42; Michaela NEUDERTOVÁ, *Inventář pozůstalosti jako pramen poznání všedního dne ženy v předbělohorské době*, DP 13, 1996, s. 153-162; Václav BŮŽEK, *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době*, OH 1, s. 43-73; Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, JSH 59, 1990, s. 65-80.

(např. dějiny každodennosti, hmotnou kulturu domácností, myšlení člověka, smrt, rodinné vztahy, role či postavení určitého subjektu ve společnosti).⁷

Jestliže má ale testament poskytnout takové množství dat, s kterým je možné dále zpracovávat obdobná rozsáhlá témata, je třeba ho studovat jako pramen sériový. Nelze tedy uchopit jeden či dva případy a na nich demonstrovat např. změny hmotné kultury. Kšaft je třeba zasadit do širšího kontextu, neboť teprve tehdy se stává využitelným zdrojem příslušných informací. Sám o sobě by byl pro podobná bádání zcela bezpředmětný.

Existuje několik oblastí, ve kterých jsou poslední pořízení pro vědecká bádání využívána. První skupinou by mohly být práce zabývající se právně historickými otázkami, které chápou závět jako akt úřední provenience v souvislosti se zemskými a městskými právy. Zahrnují právní aspekty a okolnosti tohoto úkonu, problematiku dědického práva, poručnictví, vdovské třetiny, zaopatření sirotků.⁸

Bezpochyby nejvyužívanější jsou testamety pocházející z městského prostředí,⁹ protože nemálo přispívají k vytvoření obrazu dějin města a jeho obyvatel. Umožňují sledovat vlastnictví jednotlivých domů, odkoupení či prodej jiným majitelům,

⁷ Srov. použitý výběr Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002; J. PEŠEK, *Pražské knihy*; Petr RAK, *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*, SAP 48, 1998, s. 3-106; Jana RATAJOVÁ, *Pražské testamety (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, PSH 30, 1998, s. 90-127; Thomas KRZENCK, *Böhmische Bürgertestamente des 15. Jh. Das Beispiel der Prager Neustadt*, in: Jaroslav PÁNEK – Miroslav POLÍVKA – Noemi REJCHRTOVÁ (edd.), *Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, Praha 1994, s. 627-648; TÝŽ, *Tabor und der Alltag im hussitischen Böhmen (Reflexion auf der Grundlage überlieferter Bürgertestamente)*, HT 11, 1994, s. 29-37; Michaela HRUBÁ (ed.), *Města v severozápadních Čechách v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000 (= AUP, Philosophia et historica IV, Studia historica IV), s. 87-106; Jana STEJSKALOVÁ, *Kšaft jako pramen pro studium kulturní úrovně měšťanské domácnosti*, OH 1, 1991, s. 74-80; Jaroslav KUBÁK, *Závěti budějovických měšťanů v druhé polovině XVI. století*, JSH 24, 1965, s. 96-103; Josef HRDLIČKA, *Hmotná kultura měšťanských domácností v renesanční Telči*, *Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských* 12, 2000, s. 35-54; Michaela HRUBÁ, „Nedávej staku žádnému, dokud duše v těle“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

⁸ Z prací vzniklých v českém prostoru např. Jan KAPRAS, *O poručenství nad sirotky v právu českém*, Praha 1904; TÝŽ, *Manželské právo majetkové*, Praha 1908; Antonín HAAS, *Omezení odúmrtí a vdovská třetina v starém českém právu městském*, PSH 17, 1973, s. 199-218.

⁹ Nejvíce výzkumů v tomto směru bylo zatím věnováno předbělohorskému období.

spojitost polohy domu s význačností rodiny či odkazy nemovitostí určitým osobám. K tomu dopomáhají ovšem i jiné prameny, např. knihy trhové, knihy smluv a rukojmí. Ještě více než o vnější tvářnosti města však poslední vůle vypovídají o vzhledu a charakteru raně novověkých domácností, což může následně sloužit k určení majetkové diferenciaci obyvatelstva. Na toto téma vzniká v nynější době asi nejvíce studií.¹⁰ Leckdy útržkovité a nekompletní údaje závětí jsou proto často doprovázeny výzkumy pozůstalostních inventářů, jež jsou druhým typem písemností pozůstalostní agendy.

Inventáře jsou po obsahové stránce mnohem podrobnější, neboť nabízejí detailní přehled veškerého majetku zůstavitele, a proto jsou pro badatele, kteří se zabývají především hmotnou úrovní domácností, daleko přitažlivější.¹¹ Mohlo by se proto někdy zdát, že testamenty v tomto ohledu trochu zaostávají a míra jejich využití není tak veliká. Přesto i kšafy jsou schopny poskytnout širokou informační základnu a při jejich studiu vyvstává mnoho zajímavých otázek, které se dají dále podrobněji zpracovávat. Mohlo by sem patřit určení celkového profilu daného města z hlediska toho, zda se jedná o obchodní či spíše řemeslnické středisko, do jaké míry zůstavitelé odkazují různým cechům či jiným organizacím, podle movitosti obyvatel (vyplývající z odkazů) analyzovat význam a bohatství města.

Zajímavou tematikou, která již také doznala svého místa v některých člancích, je i vzdělanost měšťanstva.¹² Zjistit lze

¹⁰ V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 65-80; TÝŽ, *Každodenní kultura*, s. 43-73; J. HRDLIČKA, *Hmotná kultura*, s. 35-54; J. STEJSKALOVÁ, *Kšaft*, s. 74-80.

¹¹ Zde srov. alespoň J. PEŠEK, *Pražské knihy*, s. 63-92; TÝŽ, *Pozůstalostní inventáře*, s. 30-42; M. NEUDERTOVÁ, *Inventář*, s. 153-162; V. BŮŽEK, *Každodenní kultura*, s. 43-73; V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 65-80.

¹² J. PEŠEK, *Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576-1620*, FHB 2, 1980, s. 247-282; TÝŽ, *Měšťanská vzdělanost*; Olga FEJTOVÁ, *Příspěvek ke studiu života měšťanské společnosti doby předbělohorské*, in: *Seminář a jeho hosté*, Praha 1992, s. 181-187; František PALACKÝ, *Obyvatelstvo českých měst a školní vzdělání v 16. a na počátku 17. století*, ČsČH 18, 1970, s. 345-370; Petr VOIT, *Česká literární tvorba v povědomí olomouckých měšťanů před Bílou horou*, *Vlastivědný věstník moravský* 36, 1984, s. 51-57.

buď přímo z odkazů knih, popř. inventářů knihoven, nebo ze zmínek testátorů o studiích svých potomků a určení patřičné částky některé ze škol či literátských spolků.

Velkou skupinu založenou zejména na podkladech získaných ze závětí tvoří práce věnující svou pozornost rodinným strukturám v různých dějinných obdobích. I tady se nabízí několik možností a zorných úhlů, jak k této otázce přistupovat. Některé vyžadují opět spolupráci s jinými typy pramenů – matriky, soupisy obyvatel podle víry, svatební smlouvy. V tomto případě se poté jedná o historicko demografický přístup, který se v českém prostředí orientuje především na venkovské prostředí.¹³ Přesto i kšafy samy o sobě jsou schopny poskytnout reprezentativní vzorek pro získání představy o formě a velikosti měšťanské rodiny, interních vztazích a postavení jejích jednotlivých členů.¹⁴

V evropském měřítku a hlavně s přihlédnutím k pojetí francouzské školy *Annales* jsou testamentární informace spjaty s výzkumem kolektivních dějin mentalit. Snaží se postihnout mysl člověka tváří v tvář smrti, jeho pohnutky v posledních hodinách života, chápání překročení oné pověstné hranice a vstup do lepšího věčného světa.¹⁵ Patří sem rovněž projevy zbožnosti, odkazy peněžních částek chrámům Páně či přání s přesným stanovením místa pohřbení.

Podobně i cílem předkládané práce byla snaha postihnout šířku informační a interpretační základny, kterou je kšaft schopen badateli nabídnout a následně se na některá z možných témat zaměřit podrobněji. Při zpracovávání nastíněných proble-

¹³ V Čechách se problematice rodiny z demografického hlediska věnují např. M. Seligová, J. Horský, P. Horská, E. Maur a další.

¹⁴ Na toto téma vzniklo u nás již několik studií. J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 90-127; Petra HOFFMANNOVÁ, *Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny*, in: Michaela HRUBÁ (ed.), *Města v severozápadních Čechách v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000 (= AUP, *Philosophia et historia IV, Studia historica IV*), s. 107-122; Vítězslava SMETANOVÁ, *Ústečtí měšťané v Liber testamentorum z let 1509-1585*, in: TAMTÉŽ, s. 123-131; Michaela ŠTAJNEROVÁ, *Testamenty litoměřických měšťanů z let 1527-1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur*, in: TAMTÉŽ, s. 87-106.

¹⁵ Za všechny představitele Philippe ARIÉS, *Dějiny smrti*, Praha 2000.

matik bylo třeba vycházet přímo z textu sledovaných pořízeních a z formulací v nich obsažených vyvozovat patřičné závěry a případně navzájem porovnat jednotlivé zápisy. Dalo by se říci, že v této studii byla pozornost věnována třem velkým okruhům - vnímání blíží se smrti, tedy jak člověk reflektoval odchod z pozemského světa a přípravu na smrt, resp. na vstup do nebeského království, zda měl strach či tento konec vnímal jako přirozenou boží odplatu za své hříchy. S tím je rovněž provázána otázka chápání rozdílů mezi tělem a duší v mysli člověka raného novověku. Druhou studovanou oblastí byl široký záběr údajů, které byly spjaty přímo s osobou testátora a jeho rodinou. Jednalo se tedy především o stanovení četnosti vyskytujících se povolání a následné provedení profesní a sociální stratifikace kutnohorských měšťanů. V případě zkoumání rodinných struktur byla nejprve zjišťována velikost nukleární rodiny v daném období a poté další zmínky o ostatních pokrevně příbuzných osobách. Někdy se podařilo určit i vzájemné vztahy panující v rodině. Kromě příbuzných vystupovaly v mnoha závětech ještě další lidé, jejichž spojitost se zůstavitelem byla nejednou nejasná. Poslední tematikou bylo postihnutí úrovně hmotné kultury měšťanských domácností v Kutné Hoře; vybavení domů, popř. bytů nábytkem, nádobím zhotoveným z různých materiálů, vlastnictví drahých předmětů, šperků, oblečení či ložního prádla.

Jedna kapitola byla též věnována obecným pravidlům a pojednání o testamentární praxi s využitím Městských práv M. Pavla Kristyana Koldína a M. Brikcího z Licka.¹⁶ Toto mělo více ozřejmit a umožnit proniknout do mechanismu zřizování poslední vůle v 16. století. Obdobně i kapitola zabývající se formální podobou závětí vycházela předně z teoretických poznatků a zá-

¹⁶ Josef JIREČEK - Hermenegild JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva městská*, Praha 1880; Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská království českého a markrabství moravského M. Pavla Kristyana Koldína*, Praha 1876.

sad, které byly posléze aplikovány na konkrétní případy kutnohorských kšaftů.

Fenoménem postihujícím v posledních letech nejen samotnou historii, ale rovněž i jiné obory je zohledňování aspektu gender v textech zpracovávajících příhodná témata. Jelikož testamenty umožňují vzájemné srovnání mužské a ženské složky a žena zde vystupuje jako samostatný subjekt, byla sem z tohoto důvodu zařazena kapitola Žena v kšaftech. V závěrečné fázi práce byl u několika vybraných osob proveden pokus o průnik informací obsažených v kšaftech s údaji uvedenými v inventářích jejich majetku. Tato kombinace se zdála být nejideálnější pro získání představy o hmotné kultuře a vzhledu jednotlivých domácností.

Většina prací zabývající se problematikou závětí a kšaftování vychází z pramenů předbělohorského období. Pro možnost lepší komparace byly pro tuto práci jako modelový příklad zvoleny kutnohorské kšafty z let 1590-1610, popř. 1520-1530, které byly také prozkoumány, ale mají zde funkci spíše doplňkovou, neboť nebyly hlavním předmětem zájmu. Oba časové úseky jsou obdobími, kdy Kutná Hora byla již za vrcholem svého největšího rozkvětu v dolování stříbrné rudy a pozvolna vstupovala do úpadkové fáze, zapříčiněné především vyčerpáním povrchových důlních pásem, nedostatkem patřičné techniky či zaplavováním některých míst. S tím souvisela i neschopnost konkurovat novým těžebním střediskům vznikajícím v českém prostoru (např. Jáchymov), kde se od dvacátých let 16. století začala razit nová mince - tzv. „jáchymovský tolar“.¹⁷ V důsledku toho propukala v Kutné Hoře nejedna bouře horníků za zlepšení životních podmínek. Situace byla již tak kritická, že se kutnohorští haviři dokonce nechávali najímat do války

¹⁷ Více o ražbě pražských grošů a tolarů Jarmila HÁSKOVÁ, *Grošové období*, in: Peníze v českých zemích do roku 1919, Praha 1996, s. 51-61; Eduard ŠIMEK, *Tolarové období*, in: TAMTÉŽ, s. 63-75.

proti Turkům.¹⁸ A právě v takové době bylo zajímavé sledovat životní úroveň obyvatel, odrážející se z části i v testamentárních odkazech.

Stěžejním pramenem pro tuto práci byla kniha kšaftů města Kutná Hora z let 1578-1612.¹⁹ Kniha obsahuje téměř 250 závětí, a jak už bylo výše uvedeno, formou sondy byla pozornost zaměřena pouze na vybrané dvacetiletí. Ačkoli se pro důslednější analýzu může zdát dvacet let krátká doba,²⁰ pracovala jsem se 125 testamenty, které mi poskytly dobrou půdu pro vytvoření určité databáze a následující vyhodnocení získaných údajů. Kromě toho byly v rámci zachycení vývojových změn a vzájemného porovnání navíc použity již mnou dříve zpracované závěti z let 1520-1530, jejichž počet je 182.²¹ Dá se tedy konstatovat, že v konečném měřítku bylo k dispozici přes 300 záznamů, i když druhé zmiňované období je spíše orientační a slouží jen ke komentování případných zásadních změn či naopak stabilně přetrvávajících jevů.

Tato předkládaná práce není první, která se věnuje studiu kutnohorských kšaftů. Ty se totiž již v minulosti staly předmětem bádání některých historiků, ovšem v nesrovnatelně stručnější a obecnější podobě. Byli to zejména Emanuel Leminger a Josef Šimek ve dvacátých a třicátých letech, v osmdesátých letech pak např. Helena Štroblová.²²

Emanuel Leminger se ve svém článku zabývá kutnohorskými testamenty ve zcela povšechné rovině bez bližšího časového

¹⁸ Jan JELÍNEK, *Kutná Hora*, Praha 1990, s. 58, 62-63; Helena ŠTROBLOVÁ – Blanka ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, Praha 2000, s. 77-140.

¹⁹ Pro sledované období 1520-1530 byla použita kniha kšaftů 1489-1544. Více o ní Helena ŠTROBLOVÁ, *Úloha peněžních hotovostí v odkazech kutnohorských měšťanů na přelomu 15. a 16. století*, in: Zprávy Krajského muzea východních Čech, Praha 1980, s. 22.

²⁰ Někteří autoři pracují i v rozmezí více století, např. P. Rak zkoumal testamenty z let 1465-1603, P. RAK, *Kadaňské knihy. Z. Flašková ve své diplomové práci postihla období 150ti let (1620-1771)*, Zdena FLAŠKOVÁ, *Měšťané 17. a 18. století ve světle testamentů*, České Budějovice 1996 (Diplomová práce).

²¹ SOKA Kutná Hora AMKH MK - kniha kšaftů 1489-1544, fol.129-233.

²² Emanuel LEMINGER, *Co vypravují staré testamenty*, in: Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 6, *Kutná Hora* 1932, s. 5-13; Josef ŠIMEK, *Ze kšaftů kutnohorských (1544-1577)*, ČL 25, 1925, s. 191-195; H. ŠTROBLOVÁ, *Úloha*, s. 21-29.

rámce (většinou uvádí příklady ze 16. století, ale často se dostává i do konce 15. či naopak až do první poloviny 18. století). Velmi povrchně prochází kšaft po jeho obsahové stránce, přičemž zde uvádí zbytečně velké množství jmen a odkazů bez dalšího hlubšího zamyšlení či celkové sumarizace a následného zhodnocení výsledků.²³

Podobného charakteru je i příspěvek Josefa Šimka, který se ale na rozdíl od Lemingera soustředil při svém studiu už na přesně vymezené období a sice 1544-1577. Rovněž se více rozepisuje o jednotlivých odkazech (šatech, nádobí, knihách, klenotech). Opět tu však lze shledat pouhá strohá konstatování daných skutečností s vyjmenováním příslušných zůstavitelů a rozdělením jejich majetku bez detailnější analýzy.²⁴

Zcela odlišná je práce Heleny Štroblové, která se věnuje již konkrétnímu okruhu, jenž lze na základě testamentů studovat. V tomto případě se soustředí na zmínky o peněžní hotovosti, které byly v kšaftech obsaženy. Štroblová zkoumá nejen užívání určitého druhu oběživa v dané době, ale pozoruje též četnost výskytu jednotlivých druhů klenotů v závětech. Své výsledky mnohem více sumarizuje a objasňuje. Přínosné jsou rovněž obecné informace v úvodu jejího článku o vzhledu studovaného pramene (kniha kšaftů 1489-1544), tzn. rozměr foliantu, vazba, materiál, počet folií a kšaftů.²⁵

Další potřebné poznatky byly čerpány z odborné literatury.²⁶ Většina těchto prací je místně vymezena, tzn. zabývá se knihami kšaftů či inventářů v konkrétním městě (České Budějovice, Kadaň, Praha, Tábor).²⁷ Přesto se postřehy v nich uvedené dají užít i v obecném měřítku a analogicky aplikovat na jinou oblast. Jsou zde totiž často obsaženy i podněty, na které by

²³ E. LEMINGER, *Co vypravují staré testamenty*, s. 5-13.

²⁴ J. ŠIMEK, *Ze kšaftů*, s. 191-195.

²⁵ H. ŠTROBLOVÁ, *Úloha*, s. 21-29.

²⁶ Srov. pozn. č. 6, 7.

²⁷ P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 3-106; J. KUBÁK, *Závěti*, s. 96-103; T. KRZENCK, *Tábor*, s. 29-37; J. PEŠEK, *Pražské knihy*, s. 63-92.

se měl badatel při studiu kšaftu soustředit. Z tohoto hlediska jsou velmi dobře zpracované např. studie Jiřího Peška, které jsou věnovány kšaftovním a inventárním otázkám jak z obecného hlediska, tak se zaměřením na konkrétní problematiku v některých z nich.²⁸

K dokreslení představ nejen o dobovém charakteru měst a vzhledu měšťanských domácností, ale rovněž o jednotlivých profesích měšťanů, módě či životním stylu posloužila díla znalce každodennosti 16. století Zikmunda Wintra.²⁹

1.1. Ediční poznámka

Na tomto místě je třeba se zastavit u způsobu citování údajů z kšaftů v této práci. Pro lepší orientaci a porozumění byla pro přepis informací upřednostněna transkripce před transliterací, neboť lépe vyhovuje dané problematice. Není zde totiž důležitá jazyková stránka kšaftu, ale naopak obsahová. Text byl rovněž někdy upraven podle logických souvislostí, tzn. byla doplněna interpunkce, velká počáteční písmena u vlastních jmen³⁰ a na začátku vět, atd. V rámci možností byly dodržovány citační zásady navržené v edici Jaroslava Pánka či v monografii Pavla Krále.³¹

Také bylo nutné zredukovat užití některých hlásek podle dnešních zvyklostí. Často se jedná o dvojhlásku „ie“, která byla přepsána na „í“ („zřízenie“ na „zřízení“), v některých případech na „ě“ („mnie“ na „mně“), dále změna „ay“ na „ý“ („vaysad“ na „výsad“, „vayminka“ na „výminka“) a „au“ na „ou“ („poraučím“ na „poroučím“, „saused“ na „soused“).

²⁸ TAMTÉŽ; TÝŽ, *Pozůstalostní inventáře*; TÝŽ, *Knihy*, s. 247-282.

²⁹ Zikmund WINTER, *Z rodiny a domácnosti staročeské*, Praha 1912; TÝŽ, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v 15. a 16. věku*, Praha 1980; TÝŽ, *Řemeslnictvo a živnost 16. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha 1909; TÝŽ, *Kroje u nás v 15. věku*, Praha 1893; TÝŽ, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991; TÝŽ, *Český průmysl a obchod v 16. věku*, Praha 1913.

³⁰ Také u slova „buoh“ bylo malé písmeno nahrazeno velkým „Buoh“.

³¹ Václav BŘEZAN (ed. Jaroslav PÁNEK), *Životy posledních Rožmberků I-II*, Praha 1985, s. 675-677; P. KRÁL, *Mezi životem*.

V případech, ve kterých zdvojení jedné samohlásky naznačovalo její délku, byly použity dnešní pravopisné zásady („piisař“ na „písař“, „nii“ na „ní“, „trestánii“ na „trestání“). Diftong „uo“ byl ponechán v původní podobě („zpuosob“, „Buoh“, „muoj“).

Dnešní psanou podobu dostaly také hojně užívané spřežky („rz“ na „ř“, „cz“ na „č“), protetické „j“ („jmaje“) zůstalo bez úpravy. Písmeno „ž“ v některých slovech („cožkoli“ na „cokoli“, „kdožkoli“ na „kdokoli“, „jažkoli“ na „jakkoli“) bylo vypouštěno, resp. nahrazováno podle dnešních pravidel. Nejednou nastalo zjednodušování slov („léta“ místo „letha“, „Marta“ místo „Martha“). Upraveno bylo rovněž používání předpon „z,s“ („správě“ místo „zprávě“, „zpuosob“ místo „spuosob“). Psaní i, y v některých slovech či ve shodě podmětu s přísudkem bylo také přizpůsobeno dnešním pravidlům pravopisu; stejně tak i interpunkce.

Jestliže citovaná informace byla obsažena ve více testamenech, zvolila jsem samozřejmě vždy jen jednu jako modelový příklad. Výběr byl náhodný, neznamená to tedy, že by byl právě tento kšaft upřednostňován před jiným se stejným údajem. Někdy je ale možné, že v jednom případě byla stejná situace vyjádřena lépe než v případech ostatních, a to následně rozhodlo.

2. KUTNÁ HORA – POKLADNICE KRÁLŮ

V této kapitole bude pozornost věnována obecným charakteristikám a obrazu Kutné Hory v 16. století s přihlédnutím k historickému vývoji a životu ve městě. Pro pozdější výzkum je totiž důležité seznámit se s prostředím, ve kterém se daný jedinec pohybuje, neboť žádný člověk nežije pouze sám se sebou a pro sebe, nýbrž je ovlivňován různorodými aspekty, které ho obklopují. Stejně tak jako i my se v dnešní době dostáváme do styku s různými lidmi a prostředím, které buď vědomě či nevědomě formují naši osobnost, nežil ani člověk 16. století zcela v izolaci.

Toto významné báňské středisko, jehož počátky dolování je možné datovat od poloviny 13. století, stálo po dlouhá staletí svou význačností na druhém místě hned po Praze. Zprávy o bohatství města se rychle rozšířily i za hranice Českého království a tak ve 14. století, kdy těžba stříbrné rudy v Kutné Hoře vrcholila, lze pozorovat výraznou migraci cizinců k branám tohoto „královského klenotu“.³² Úspěšné roky však byly záhy přerušeny revolučními boji husitských válek.³³ Po uklidnění válečné situace dochází k obnovení dolování a novému rozmachu. I sám císař Zikmund Lucemburský ohodnotil v této době Kutnou Horu jako „největší a nejužitečnější poklad a klénut všeho království“.³⁴ Na přelomu 15. a 16. století bylo dosahováno při dolování hloubky 500 až 600 metrů.³⁵

Po neúspěšném povstání českých stavů roku 1547 potrestal Ferdinand I. ze všech zúčastněných složek nejvíce právě královská města.³⁶ Odebral jim na mnoho let jejich privilegia,

³² Jan Kořan čerpající poznatky ze Štýrské kroniky ve své knize píše: „K Hoře se nahrnulo na 100 000 havířů z Polska, Pomořan, Míšně, Plíseňska a slovenských hor. Na Rýně si vyprávěli, že v Hoře je na 60 000 havířů pracujících ve dne v noci.“ Jan KOŘAN, *Přehledné dějiny československého hornictví*, Praha 1955, s. 89.

³³ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 59-61.

³⁴ Z. WINTER, *Kulturní obraz II*, s. 389.

³⁵ TAMTÉŽ, s. 90.

³⁶ Více TÝŽ, *Zlatá doba*, s. 17; Josef JANÁČEK, *Města v českých zemích v 16. století*, *Hospodářské dějiny* 4, 1979, s. 179-186; J. PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost*, s. 20-21.

a tím významně zasáhl do všech oblastí jejich života. Zřízením nových úřadů královských rychtářů, resp. hejtmanů vyjádřil král jednoznačně svou vrchnostenskou pravomoc nad městy.³⁷ Také v Kutné Hoře sehrál Ferdinand I. důležitou roli a dokonce ještě daleko dříve před oním kritickým rokem 1547.³⁸ Již na počátku 16. století zasáhl negativně do poměrů v kutnohorském dolování. Veškeré báňské podnikání totiž spojil výhradně se svou osobou a Kutnou Horu zbavil v této souvislosti veškerých pravomocí. Příčinou jeho počínání byla snaha zlikvidovat dluhy královského dvora právě zisky ze stříbronosných žil.³⁹ Ferdinand I. se tak v polovině 16. století stal rozhodujícím faktorem v kutnohorském důlním podnikání.⁴⁰

Avšak ještě závažnějším faktem pro omezování těžby byl její celkový bezútěšný stav. Stále častěji docházelo k zatápění dolů,⁴¹ nespokojenostem horníků, vyčerpávání jednotlivých pásem a s tím spojená nedostačující technika pro hlubší vrty. Jednou z příčin úpadku byl také celkový nezájem o horní podnikání, které se postupně stávalo stále více neziskové.⁴²

Přes všechny tyto potíže byly ale kutnohorské doly ještě v druhé polovině 16. století schopny dodávat potřebné množství stříbra kutnohorské mincovně. Příjem stříbra z jiných zdrojů byl zanedbatelný. Z tohoto tedy vyplývá, že i přes pokles těžby v první polovině 16. století, došlo v jeho druhé polovině k určitému oživení.⁴³ Kromě stříbra poutal pozornost především

³⁷ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 100-106. Kutná Hora měla oproti jiným městům určitou „výhodu“, neboť jí nebyl zkonfiskován pozemkový majetek.

³⁸ Na rozdíl od jiných královských měst nebyla Kutná Hora v roce 1547 finančně postižena. Byly jí pouze odebrány některé výsady a hospodářská privilegia a stejně jako do ostatních měst i sem byl dosazen královský, resp. císařský rychtář. J. JELÍNEK, *Kutná Hora*, s. 63.

³⁹ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 90; TÝŽ, *Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském*, Praha 1950, s. 10.

⁴⁰ V Kutné Hoře se v té době pracovalo v devíti dolech, přičemž šest z nich náleželo králi. Z. WINTER, *Řemeslnictvo*, Praha 1909, s. 430.

⁴¹ V roce 1541 bylo zatopeno nejdůležitější Oselské pásmo. Jan J. ŘEHÁK, *Místopis a dějiny královského horního města Hory Kutné*, Kutná Hora 1879, s. 31.

⁴² J. KOŘAN, *Dějiny dolování*, s. 75-76; Alois MÍKA, *Sociálně ekonomická struktura českých zemí před třicetiletou válkou*, SH 21, 1974, s. 63.

⁴³ Eduard ŠIMEK, *Dodávky stříbra a jeho zpracování v kutnohorské mincovně v druhé polovině 16. století*, SAP 21, 1971, s. 175-179.

zahraničních obchodních domů ještě další produkt získávaný při dolování – měď. Kutná Hora tak v této souvislosti navázala již na počátku 16. století kontakty zejména s norimberskými podnikateli Tichtely a Ebnerem.⁴⁴ Norimberk byl hlavním odběratelem kutnohorské mědi až do šedesátých let.⁴⁵

Výše zmíněné skutečnosti tedy byly příčinami vedoucími k nezvratnému zániku kutnohorských stříbrných dolů, a tím i ústupu tohoto královského města ze slávy. Postupně nastoupila generace měst nových, v dané chvíli důležitějších. Kutná Hora si však i nadále ponechala punc města, které bylo ve své době jako jediné schopné konkurovat Praze. Měl zde své sídlo panovník, soustřeďovala se tu veškerá mincovní výroba v zemi a jeho věhlas se roznesl po celé Evropě. Cizinci byla dokonce nazývána českým Norimberkem.⁴⁶

2.1. Tvář města

Kutná Hora, druhé nejdůležitější město v království, nemohla za svým pražským konkurentem, co se vzhledu a výstavnosti týče, nijak zaostávat. Nejvýrazněji se na podobě města podepsala doba gotická, díky níž Kutná Hora získala mnoho architektonických pamětihodností, mezi jinými především chrám sv. Panny Barbory.⁴⁷ Kromě tohoto skvostu tu gotika zanechala další stopy v podobě Vlašského dvora, Hrádku, kostelu sv. Jakuba, Kamenného domu či Kamenné kašny.⁴⁸

Jako většina středověkých měst, byla i Kutná Hora na svou obranu obehnána hradbami, které dlouhé roky zůstávaly pouze

⁴⁴ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 163; H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 113.

⁴⁵ A. MÍKA, *Sociálně ekonomická struktura*, s. 65-66.

⁴⁶ Z. WINTER, *Kulturní obraz I*, s.368.

⁴⁷ Alžběta BIRNBAUMOVÁ, *Chrám svatě Barbory v Kutné Hoře*, Praha 1942; Vladislav DUDÁK, *Kutnohorský poutník aneb Kutnou Horou ze všech stran*, Praha – Kutná Hora 2004, s. 173-205.

⁴⁸ Více např. TAMTĚŽ, s. 64-80, 88-96, 138-146, 220-227; Marie BISINGEROVÁ, *Z dějin chrámu sv. Jakuba*, in: *Chrám svatého Jakuba v Kutné Hoře 1946-1996*, Kutná Hora 1996, s. 7-10; Bohuslav PROCHÁZKA, *Architektura chrámu*, in: TAMTĚŽ, s. 11-13; Zdeněk WIRTH, *Kutná Hora. Sedm století krásy*, Kutná Hora 1960, s. 20-21, 41-42.

dřevěné.⁴⁹ Jelikož město vzniklo propojením různých havířských osad a sídel, nalézají se zde množství proplétajících se úzkých uliček, které navzájem spojují větší či menší náměstí.⁵⁰ Tímto se Kutná Hora trochu vymyká tradičnímu modelu, kdy do středu města bylo situováno náměstí, ze kterého se pravidelně do čtyř stran rozbíhaly hlavní ulice.⁵¹ Přesto i zde se nachází rynek (dnešní Palacké náměstí), který lze označit za středobod obce. Bývalo též pravidlem a zároveň otázkou prestiže, že na náměstí stály domy nejvýstavnější a nejbohatší, jejichž majitelé často patřili k předním reprezentantům města. Poloha domu tedy často zdůrazňovala a podtrhovala postavení měšťana. Mohlo však dojít i k opačnému procesu, kdy si jedinec na základě příslušnosti k městskému patriciátu koupil „výhodněji položenou“ nemovitost.⁵²

Mezi jinými domy nesměla na náměstí chybět samozřejmě radnice, která však v Kutné Hoře po požáru roku 1770 z toho místa zmizela.⁵³ Opět proti regulím se na kutnohorském rynku nedohledá jedna z nejdůležitějších městských budov – kostel. Tím nejbližším pak nebyl chrám sv. Panny Barbory, ale již výše zmiňovaný kostel sv. Jakuba, který stál nedaleko. Náměstí bylo chápáno jako nejdůležitější místo ve městě,⁵⁴ neboť právě zde se odehrávaly ty nevýznamnější události. Konaly se tu pravidelné trhy, pořádaly se zde náboženské slavnosti, popravy a při návštěvě vzácného hosta bylo náměstí ozdobeno vždy jako první.⁵⁵

⁴⁹ Z. WINTER, *Zlatá doba*, s. 27.

⁵⁰ „Náměstí má Kutná Hora asi dvacet, málo jich však objemu většího.“ J. J. ŘEHÁK, *Místopis*, s. 9; H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 49-50.

⁵¹ Takové rozmístění můžeme najít např. v Českých Budějovicích či Plzni. Z. WINTER, *Zlatá doba*, s. 37.

⁵² J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 199.

⁵³ Radniční budova na náměstí vznikla roku 1499 přestavbou několika domů. H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 84-85. Více k problematice kutnohorské radnice Vladislav DUDÁK, *Kutnohorský poutník*, s. 52-55.

⁵⁴ „Střediskem obchodu malého byl rynek, řemeslníci tu nabízejí své tovary spolu se sousedy, kteří tu prodávají zásoby obiln a s venkovany prodávajícími potravinami.“ Josef ŠIMEK, *Kutná Hora v 15. a 16. století*, Kutná Hora 1907, s. 102.

⁵⁵ Mezi jinými poctil Kutnou Horu svou návštěvou v roce 1522 král Ludvík se svou manželkou, o čtyři roky později pak Zdeněk Lev z Rožmitálu, nejvyšší purkrabí království českého a roku 1527 se tu zastavil při své

Čím dále od náměstí, tím bude nádhera z domů ubývat až se nakonec dospěje ke skromným selským stavením stojícím u městských zdí.⁵⁶ Většina domů v Kutné Hoře si uchovala ráz gotický, který se tu nachází i v 16. století. U některých pak dochází k prolínání s prvky renesančními. V tomto stylu byly v letech 1577-1580 vystavěny panské pokoje ve Vlašském dvoře a přestavěn i přilehlý Mincmistrovský dům. Nejvýznamnější renesanční stavbou ve městě byla zajisté budova Vysokokostelské školy, která v letech 1594-1595 vyrostla na místě předchozí staré dřevěné školy. Představovala nejen význačný počín pro městskou kulturu, ale také výraz snahy Kutné Hory získat patřičné postavení ve vztahu k pražské univerzitě.⁵⁷ Kromě školy byl v renesančním duchu postaven ještě dům „U Mramorů“ v Šultysově ulici.⁵⁸

Celkový počet měšťanských domů, podle kterého si lze udělat představu o velikosti města v 16. století, se pohyboval okolo 940.⁵⁹ Do tohoto čísla jsou zahrnuty domy ve vnitřním městě i stavení stojící na předměstí.⁶⁰ Pro porovnání Praha v této době měla 3300 domů, Brno 800 a Olomouc 1200 (ale jen 580 jich bylo ve vnitřním městě, ostatní byly předměstské).⁶¹

Ačkoli tedy Kutná Hora svou velikostí byla srovnatelná s leckterými jinými českými či moravskými městy a patřila spíše k těm středně velkým, svou krásou a významem se jí vyrovnalo

cestě na korunovací do Prahy i Ferdinand I. se svou chotí a družinou. Tehdy se renovace dočkal i Vlašský dvůr sloužící jako „královský hotel“. Byla zde provedena oprava schodů, dláždění, obmítání vápnem pokojů královských, opravení ohnišť v královských kuchyních, metení dvora, klizení marštalí, metení pokojů, mytí skel, tření světnic, opravy kamen a kotlů, přidělování klíčů k pokojům královským, pantů a řetízků k okenicím, oprava skel v lázni královské, pobíjení dřevem nad perghauzem, na marštalích, na šmitnách a na domě páně. O tom, že Kutná Hora získala pověst také za hranicemi, svědčí návštěva moskevského poselstva v roce 1578, které tu odpočívalo při své pouti do Vídně k císaři. TAMTĚŽ, s. 12-21.

⁵⁶ Z. WINTER, *Kulturní obraz I*, s. 349.

⁵⁷ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 401.

⁵⁸ Z. WIRTH, *Kutná Hora*, s. 48; V. DUDÁK, *Kutnohorský poutník*, S. 37.

⁵⁹ J. Kořan ve své studii přináší údaj 927 domů v roce 1566. J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 199. J. Marek se zmiňuje o 950 domech, přičemž do tohoto čísla zahrnuje domy ve vnitřním městě i na předměstí. Pouze vnitřní město čítalo 600 domů. Jaroslav MAREK., *Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století*, SMM 81, 1962, s. 130.

⁶⁰ Kutná Hora měla celkem čtyři předměstí. J. J. ŘEHÁK, *Místopis*, s. 11.

⁶¹ J. MAREK, *Řemeslná výroba*, s. 130.

jen málokteré. Avšak ani Kutná Hora se nevyhnula nečistotě a chybějící hygieně, která obecně panovala ve všech městech v 16. století. Bylo to samozřejmě zapříčiněno neexistující kanalizací, která by veškerý odpad odváděla pod povrchem (podzemně). Namísto toho lidé vylévali všechny zbytky z oken do struh, které byly vybudovány podél domů a směřovaly k vodě. Od poloviny 16. století bylo podobné chování trestáno, přesto se ale před domy kupilo množství nepotřebných věcí z domácností.⁶² Vrcholem nepořádnosti bylo, když se na hromady smetí házely mršiny, které tu zůstávaly tak dlouho, dokud je ras či kat neodklidil. Žádný ctný člověk se totiž nechtěl, ba přímo nesměl mršiny dotknout. V opačném případě mohl být totiž např. řemeslník dokonce vyloučen z cechu jako nepoctivý.⁶³ Je tedy patrné, že člověk měl stále ještě nechut ke smrti a mrtvé tělo zvířete bez duše nebylo hodno jeho důstojnosti. Odstraňování podobných odpadů ve městě příslušelo katu či rasu (nebo-li pohodnému), kteří rovněž při generálních úklidech města vyváželi z obce ty nejhorší nečistoty.⁶⁴ Podobná čištění ulic se prováděla za obecní peníze pomocí městských koní a vozů.

Jako každé báňské město oplývala i Kutná Hora množstvím hospod a pohostinských zařízení. Našla by se tu řada výstavných hostinců k ubytování vzácných návštěv až po nejobyčejnější krčmy, které sloužily spíše jako noclehárny pro místní povaleče a zloděje. Hospody bývaly zaplněné nejen o svátcích, ale i ve všedních dnech a mezi návštěvníky by se nenašli pouze muži, avšak často i ženy.⁶⁵

Dalším rysem charakteristickým pro bohaté báňské město byla značná poptávka po nejružnějším zboží nejen každodenní potře-

⁶² V Kutné Hoře bylo dokonce roku 1469 přísně zakázáno sypat smetí na ulici v jiné době, než když pršelo, neboť déšť odnesl nečistoty. Lidé však často nečekali, až zaprší. Z. WINTER, *Kulturní obraz II*, s. 183. V roce 1578 zapovídal mincmistr Vilém z Operstofru, aby lidé netrpěli nečistoty před domy hospodskými a v ulicích, nenechávali zde chodit prasata a do kostelů nevodili psy. J. ŠIMEK, *Kutná Hora*, s. 213-214.

⁶³ TAMTÉŽ, s. 184.

⁶⁴ Nutno dodat, že za odstranění mršin dostávali zvláštní odměny. TAMTÉŽ, s. 191.

⁶⁵ „Pilo se při každé příležitosti: při svatbách, křtinách, církevních slavnostech, zapíjela se dřina, životní úspěchy i neúspěchy, pilo se i při práci.“ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 202.

by, nýbrž i po luxusních artiklech pro zbohatlé měšťany. Dovážely se sem drahé látky, sukna či plátna, piva a vína a dokonce i koloniální zboží. To samozřejmě zapříčiňovalo, že v takových městech bývaly také vyšší ceny. Velké množství rozličného zboží vyžadovalo velkou specializaci trhů. V Kutné Hoře by proto bylo možné navštívit trhy obilné, masné, pivní, rybné, senné, koňské, uhelné, dřevné, olovné, rudné a další.⁶⁶

Ač svým významem a výstavností dosahovalo některé město takových rozměrů jako např. Kutná Hora, nevyhnulo se všeobecně panujícím dobovým trendům, které skrývaly i stinné stránky života v bohaté obci. Patří k nim především různé podvody a zpronevěry, které byly umožněny velkou spotřebou materiálu při dolování. Kromě „velkých“ podvodníků tu přebývala řada menších zlodějů, kteří se při svých loupežných přepadeních nejednou uchýlili i k vraždě.⁶⁷ Příslušnost k bohatému městu tedy nabízela jisté výhody, ovšem také určitá nebezpečí.⁶⁸

V souvislosti s pozdějším výzkumem kšaftů je důležité si stanovit, koho všeho lze chápat jako příslušníka městské obce, který bude podroben dalšímu bádání. Je třeba si uvědomit, že ne každý člověk pohybující se ve městě, mohl být označen za měšťana. Měšťanstvo bylo uzavřenou skupinou, na kterou se vztahovala určitá práva a povinnosti. Prvním podstatným faktorem bylo užívání městského práva, druhým pak vlastnictví nemovitosti ve městě, z níž musel každý odvádět daň.⁶⁹ Toto vymezení by však z daného zkoumání mohlo vylučovat ženy, které z právního hlediska nebyly rovnocenné měšťanům – mužům. Dále by musely být přehlíženy osoby, které žily pouze v nájmu, podruzi, církevní příslušníci či jedinci, kteří svůj dům dříve

⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 200.

⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 203.

⁶⁸ „Bylo-li město zúčastněno v těžarstvu, požívalo i ono všecko znamenitých předností, z nichž nejznamenitější ta, že „horníci a měšťané“ takového města nebyli povinni daněmi králi. Za to měl se každý podle možnosti snažiti, aby na těch horách měl podíl, přičiňuje k nákladu, bera část užitku.“ Z. WINTER, *Kulturní obraz II*, s. 389.

⁶⁹ J. PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost*, s. 17.

prodali.⁷⁰ Z důvodu nezužování zorného pole této práce bude tedy účelnější rozšíření pojmu měšťan na každého člověka, který byl nějakým způsobem spjat s Kutnou Horou a jeho poslední pořízení bylo zaneseno do knihy kšaftů.

Z hlediska struktury měšťanstva Kutné Hory v 16. století tu lze najít obdobné členění jako v ostatních městech dané doby. Existoval zde bohatý patriciát, jehož příslušníci patřili k významným rodinám ve městě a zastávali funkce v městské správě, a vedle něj lidé radící se ke středním a nižším vrstvám, zejména řemeslníci a jedinci spjatí s důlními pracemi. Kromě těchto skupin tu ještě byly osoby zcela nemajetné, které nacházely zázemí ve zdejších špitále, a lidé pohybující se na okraji společnosti, jakými byli zloději, lupiči, povaleči či prostitutky.⁷¹

Jedním z podstatných faktorů, který diferencoval jednotlivé měšťany a utvářel jejich hierarchii, byla bezesporu držba pozemků a nemovitostí,⁷² v Kutné Hoře coby báňském městě poté ještě vlastnictví minciřských lůnů či pregéřských stolic. Kdo tedy patřil do skupiny nejmajetnějších měšťanů? Byla to především úřednická inteligence, která reprezentovala město, spolu s předními představiteli důlního a mincovního podnikání - např. perkmistr, dolový písař, hofmistr, nejvyšší mincmistr, úředníci mince, kolkař atd. Z řemeslných odvětví, jak vyplývá z průzkumů v několika jiných městech, se k nim řadí zejména zástupci potravinářských řemesel, mezi kterými vynikají řezníci, sladovníci a pivovarníci.⁷³ Ostatní řemeslníci patřili do střední vrstvy.

Mnohé o majetkové hierarchii měšťanů vypovídají výzkumy Františka Kavky, podle nichž 60% obyvatel nemělo vůbec žádný

⁷⁰ Více o problematice vymezení měšťanstva - TAMTÉŽ, s. 17-19.

⁷¹ Lehké ženy měly v Kutné Hoře stálé místo - asi v pěti různých domech. J. ŠIMEK, *Kutná Hora*, s. 103.

⁷² O. FEJTOVÁ, *Příspěvek*, s. 182.

⁷³ V Českých Budějovicích a Lounech byli sládky v první polovině 16. století vůbec nejbohatší řemeslo. V Mostě a Kouřimi je předběhli řezníci. František KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské davy*, Sborník historický 6, 1959, s. 263-266.

majetek, 10% vlastnilo jen nepatrné jmění, 25% mělo střední majetek čítající vedle řemesel a živností také domy a pozemky a pouze 5% náleželo k nejbohatšímu městskému patriciátu disponujícím domy a velkými pozemky.⁷⁴ Z výše napsaného tedy vyplývá, že téměř dvě třetiny měšťanů se v 16. století řadily do nejnižších vrstev společnosti. Toto zjištění koresponduje i se situací v Kutné Hoře, neboť v hornických městech byli hlavní složkou obyvatel dělníci při dolech, jejichž výdělky v žádném případě nedosahovaly závratných výšek, tudíž i jejich životní úroveň byla velmi nízká, a městská chudina.⁷⁵

Kutnohorští měšťané byli určitě patřičně hrdí na svou příslušnost k tak významnému a bohatému městu. Skutečnost, že opravdu patřili do horního systému báňského města, podtrhoval i způsob oslovení jich samých. Dokládá to nejen Zikmund Winter citující Vladislavův řád z roku 1488 - „obyvatelé na Horách zovou se Horníky“,⁷⁶ ale také kšaftovní zápisy, ve kterých testátoři často vedle svého stavu a povolání navíc zmiňují, že jsou „horníci“ (někteří dokonce „svobodní horníci“). Tato tendence se objevuje jak u lidí středních a nižších vrstev, tak i u patriciátu. „Estera Opplová, perkytlářka, vdova a hornice na Horách...“, „Pavel Lithomyšlský, horník a primátor toho času na Horách Kutných...“.⁷⁷ Někteří navíc podtrhovali své „kutnohorské občanství“ konstatováním, že jsou zdejší „sousedé“ - „Jan Hubka Jaroměřský, soused a svobodný horník“.⁷⁸ Anna Hněvusická ve své závěti zase vyzdvihla, že je dlouhodobou měšťankou Kutné Hory spojením „starožitná hornice a suseda“.⁷⁹ Ojediněle se vyskytl výraz „obyvatelkyně na Horách Kutných“.⁸⁰

⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 274.

⁷⁵ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 200.

⁷⁶ Z. WINTER, *Kulturní obraz II*, s. 391.

⁷⁷ SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. H4; fol. K13.

⁷⁸ TAMTÉŽ, fol. L18.

⁷⁹ TAMTÉŽ, fol. K24.

⁸⁰ TAMTÉŽ, fol. L12, kšaft Anny Kolečkové.

V myšlení člověka 16. století hrála přináležitost k určitému městu, měšťanstvu (ve stavovském smyslu), městské čtvrti, ale i cechu, spolku či bratrstvu bezpochyby nemalou roli. Každý potřeboval mít pocit, že někam patří, je součástí většího celku, obklopený dalšími osobami. Čím významnější pak dané město nebo skupiny byly, tím důrazněji byly svými „členy“ zmiňovány.

Poměrně málo údajů existuje o tom, kolik obyvatel měla Kutná Hora v 16. století. Alespoň přibližnou představu si však vytvořit lze. Vyjde-li se z celkového počtu domů v tomto období, který se pohyboval okolo 940, a z faktu, že v každém z nich žilo průměrně 10 až 15 osob (v případě chudých dělníků i více)⁸¹ a přičte se k tomu navíc městská chudina, bude výsledné číslo okolo 20 000. První město českých zemí Praha měla v této době přibližně 80 000 obyvatel.⁸²

2.2. Život u dolu

Kutná Hora, jak již bylo mnohokrát řečeno, byla po dlouhá staletí nejdůležitější zásobárnou stříbra nejen pro krále, ale i pro zahraniční investory. Kromě toho kutnohorská mincovna ve Vlašském dvoře byla nejpřednější v zemi. Proto bylo na tomto místě vhodné podrobněji se zastavit u lidí, jejichž život a práce nějakým způsobem souvisely s důlním podnikáním, neboť právě oni tvořili osu obyvatelstva Kutné Hory a většinu z nich lze najít i jako testátory sledovaných kšaftů.

Obdobně jako u jiných středověkých řemesel, byli i pracovníci v hornictví blíže specializováni.⁸³ Nejdůležitějším řemeslně vyučeným dělníkem byl havíř, jehož postavení bylo v počátcích dolování srovnatelné s řemeslnickými mistry. Poz-

⁸¹ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 198.

⁸² TAMTÉŽ, s. 199.

⁸³ Z. WIRTH, *Kutná Hora*, s. 31.

ději zde však pracoval jako námezdný dělník.⁸⁴ Svým postavením se havířům přibližovali kováři, z kterých se také stali doloví řemeslníci pracující za mzdu. Stejným vývojem prošli i důlní tesaři a opraváři vodních měchů. Celkový počet dělníků pracujících v kutnohorských dolech v sedmdesátých letech 16. století se pohyboval kolem 1900.⁸⁵

Celé báňské podnikání bylo řízeno a spravováno úřednictvem, tzv. horním úřadem. Prvním mezi nimi byl *perkmistr*, jehož náplní práce bylo sestavování provozních plánů, vyplácení mezd, starost o zásobování potřeb pro dolování a měl také určitou soudní pravomoc. Po perkmistrovi následoval svým významem *dolový písař*, který se staral o finanční záležitosti dolu.

Báňskému soudu předsedal *hofmistr*, který byl zároveň jakýmsi ředitelem celého důlního podniku, jak po technické tak i hospodářské a administrativní stránce. Ve své funkci byl závislý na králi a jeho komoře. Kromě soudní pravomoce měl dohlížet na hospodaření v dolech a hutích.

Nejvyšším správcem kutnohorské mincovny býval nejprve *mincmistr*, který se v případě své nepřítomnosti nechal zastupovat hofmistrem. Byl to královský úředník, na němž ležela veškerá zodpovědnost ohledně chodu mincovny a obecně mincovních záležitostí. V roce 1462 tento úřad zaniká a je nahrazen *nejvyšším mincmistrem*, jehož jmenování bylo od roku 1479 vyhrazeno pouze králi.⁸⁶ Býval vybírán výlučně z příslušníků panského stavu jako přední králův rádce v mincovních otázkách. Byl svrchovaným dozorcem nad všemi mincovnami v zemi, jak královskými, tak panskými.

Neméně důležitými byli ve Vlašském dvoře *úředníci mince*, kteří měli na starost veškerou agendu a jejichž dohledu bylo

⁸⁴ Roku 1494 bylo vydáno nařízení, že každý havíř mohl k ruce mít jen jedno pachole. J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 167.

⁸⁵ Pro porovnání v Jáchymově v druhé polovině 16. století pracovalo 1000 - 2000 dělníků. Více TAMTÉŽ, s. 60; TÝŽ, *Přehledné dějiny*, s. 169.

⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 179.

třeba při každém mincovním díle. Podléhali přímo nejvyššímu mincmistru. Na přelomu 15. a v první polovině 16. století zastávali tento úřad většinou příslušníci bohatých rodů z drobné kutnohorské šlechty. Do roku 1530 bývali tři úředníci mince, poté byl tento počet postupně snížen na dva a od roku 1575 se ustálil na jednom, kterému ale pomáhali dva písaři mince. Ti byli zároveň jeho zástupci. Vedle toho jejich hlavní činností bylo pořizování zápisů o všech záležitostech, které se týkaly mincovního díla a byli též předními „operátory“ s penězi.

Ekonomické otázky související s dílem mincovním či samotným Vlašským dvorem byly svěřeny šafáři mince, který v mnoha oblastech pomáhal též úředníku mince. Šafářem mince se mohl stát pouze člověk, který uměl číst, psát a ovládal základy počtů. Dostí pravděpodobným byl i jeho profesní postup nejprve na písaře a poté i na místo úředníka mince.⁸⁷

Nebylo nijak neobvyklým jevem, že v 16. století byly v dolech pro různé činnosti zaměstnány rovněž ženy. Jednalo se zejména o výpomocné práce. Často se však také stávalo, že jejich síla byla využita i k těm nejtěžším úkonům, které běžně vykonávali muži. Je zřejmé, že ženy v dolech byly plně emancipované a ve svém postavení rovnocenné mužům. Svědčí o tom i skutečnost, že za provedenou práci byly finančně ohodnoceny stejně jako jejich mužské protějšky.⁸⁸

Ne vždy musely ženy provádět pouze manuální dělnické činnosti. Vyšší sociální postavení a dosažená úroveň vzdělání jim umožnily fungovat v dole jako písařky. Znamenalo to vést dolo-
vé účetnictví, rozdělovat výtěžek, vybírat doplatky a při ne-
výnosnosti dolu investovat do podnikání vlastní peníze. Muselo se tedy nutně jednat o zámožnější osoby. Často to bývaly man-

⁸⁷ Podrobné informace o úřednících v kutnohorské mincovně podává Emanuel LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, Praha 1912, s. 276-422.

⁸⁸ V roce 1576 si při prejtování vydělali jak muži, tak ženy 15 grošů týdně. Mzda šlichýře byla vyšší, pohybovala se okolo 24 grošů. Miroslav JAROŠ, *Zaměstnání žen při kutnohorských dolech v 16. století*, in: *Příspěvky k dějinám Kutné Hory I*, Kutná Hora 1960, s. 9-13.

želky drobných podnikatelů či dokonce samotné podnikatelky, které tak měly zároveň dohled na své vklady. Nejednou se jimi stávaly také vdovy po písařích.

Třetí oblastí, ve které se ženy u dolu realizovaly, bylo zajištění stravy pro havíře. Šmelířky a hutmanky tu vařily jídla pro svobodné dělníky a čepovaly pivo. Tato zaměstnání byla trvalého charakteru.⁸⁹

2.3. Správa města

V této podkapitole bude pozornost zaměřena na fungování městské rady (*iurati civitatis*) a obecně na instituce zajišťující chod města. Jedním z důvodů je bezpochyby určitá výjimečnost Kutné Hory v tomto směru, ale také fakt, že mnoho testátorů se během svého života na této půdě pohybovalo. Kromě toho je i samotné sepsání testamentu úřední akt, ke kterému byli v roli svědků členové rady zváni.

Jak již bylo dříve naznačeno, představuje Kutná Hora v této oblasti s trochou nadsázky unikát. Obvyklým jevem totiž bývalo, že městská rada čítala dvanáct členů čili *konšelů*.⁹⁰ V českých zemích existovala pouze tři města, která toto „pravidlo“ porušovala: Staré a Nové Město pražské a právě Kutná Hora. V těchto třech případech zasedalo *přísežných osmnáct*,⁹¹ z toho prvních třináct bylo označováno *staršími* a zbylých pět *mladšími konšely*.⁹² Oproti tomu v některých menších městech nedosahoval jejich počet ani zmiňovaných dvanácti.

⁸⁹ Více informací o ženách pracujících v dolech TAMTĚŽ, s. 7-36.

⁹⁰ Srov. např. Petr MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, SAP 27, 1977, s. 55.

⁹¹ Navýšení počtu členů konšelského sboru je možné registrovat pravděpodobně již v předhusitské době. Tato tendence zřejmě korespondovala s velikostí města. Marie KAPAVÍKOVÁ, *Kutnohorské radní knihy z let 1462-1527 a městská správa v tomto období*, SAP 23, 1973, s. 129.

⁹² TAMTĚŽ, s. 136.

Konšelé, které v Kutné Hoře dosazoval královský mincmistr,⁹³ pobývali ve svém úřadu jeden rok, přičemž měli poté nemalý vliv na sestavu svých nástupců. Mnohdy proto docházelo k tomu, že navrhovali sami sebe, a tudíž zůstal konšelský sbor i v dalším funkčním období téměř nezměněn (někdy byla dokonce potvrzena kompletní stará rada).⁹⁴ Z toho tedy vyplývá, že přísežní pocházeli z úzkého okruhu osob, které byly často provázány přátelskými vztahy, a vytvářel se tak jakýsi městský patriciát. Ani po majetkové stránce nijak nezaostávali, neboť většinou příslušeli k bohatým měšťanským rodinám.⁹⁵ Přesto byla osoba konšela limitována určitými předpisy, které by se dohledaly v městských právech.⁹⁶ K jejich pracovní náplni, chápáno ze všeobecného hlediska, patřily veškeré záležitosti týkající se správy obce - problémy hospodářského, policejního, administrativního či soudního charakteru.

V průběhu roku měl postupně každý ze zmiňovaných dvanácti, resp. osmnácti konšelů usednout v radě na pomyslné předsednické křeslo a jeden měsíc (v Kutné Hoře díky vyššímu počtu přísežných byla tato doba logicky kratší) být označován *purkmistr* či poněmčeně *šepmistr*.⁹⁷ Významnější úřad s sebou zároveň přinášel i více pravomocí a povinností. Nejen že předsedal všem schůzím rady, rozsuzoval žaloby, schvaloval návrhy ostatních konšelů než vešly v platnost, spravoval peněžitý důchod a někdy docházel i k vysvědčení posledních vůli, patřila k jeho předním úkolům také péče o městskou pečeť, jež byla význačným symbolem obecní samosprávy.⁹⁸

⁹³ V jiných královských městech byli konšelé voleni královým podkomořím či hofrychtěfem. V městech poddaných byl tento výběr v režii vrchnosti. Z. WINTER, *Zlatá doba*, s. 112.

⁹⁴ Popis aktu obnovení městské rady H. ŠTROBLOVÁ - B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 83.

⁹⁵ Z. WINTER, *Zlatá doba*, s. 112.

⁹⁶ Podle Brikcího nesměl být konšelem člověk „zlopověstný“, hledící na užitek, lidé mladí, mnohomluvní, kteří neumí zachovat tajemství, příbuzní (otec se synem, bratr s bratrem) či lidé žijící za zdmi. TÝŽ, *Kulturní obraz I*, s. 643.

⁹⁷ Termín šepmistr pochází z německého výrazu Schepfenmeister. H. ŠTROBLOVÁ - B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 82.

⁹⁸ Více o funkci purkmistra např. Z. WINTER, *Kulturní obraz I*, s. 671-675; P. MUŽÍK, *Městská kancelář*, s. 55-56.

Ještě důležitější postavení však v městské radě zaujímal *primátor* či *primas*. Stával se jím první purkmistr po obnovení konšelského sboru a zůstával v něm po celé funkční období.⁹⁹ Do okruhu jeho zájmů spadaly zejména otázky hospodářské a reprezentativní, tzn. reprezentace města navenek. V Kutné Hoře docházelo opět i v tomto případě k výjimečné situaci, neboť úřad primase byl zároveň spojován s funkcí horního hofmistra, po mincmistrovi druhého nejvyššího horního úředníka.

Konšelům z jejich pozice plynulo samozřejmě také určité finanční ohodnocení. Podle Kapavíkové činila tato odměna 40 grošů týdně pro staršího purkmistra a 20 grošů pro mladšího (v Kutné Hoře bývali totiž voleni dva šepmistři, i když fakticky zastával úřad pouze jeden z nich).¹⁰⁰ Kromě těchto pevně stanovených platů narůstal jejich příjem z vybíraných pokut, z úředních poplatků či odhadování nemovitostí. Nadto se podíleli také na výnosech báňského podnikání, neboť díky svému postavení měli nárok na dva lány z každého důlního pole.¹⁰¹

Vedle konšelského sboru působila v městské správě ještě jedna osoba, jejíž význam doznal v průběhu staletí značné proměny. Byl jí *rychtář*, zástupce krále, do husitské doby první muž v obci. Postupně se však jeho pravomoce a výsadní postavení začaly omezovat a zužovat, až se stal pouhým policejním dozorcem.

Po pokoření měst v roce 1547 obnovil Ferdinand I. tento úřad a královská města se opět dočkala dohledu v podobě „prodloužené ruky panovníka“. Královští, resp. císařští rychtáři byli jmenováni královskými komisaři či českou komorou na jeden rok. V duchu panovníkových zájmů kontrolovali činnost městské rady, jmenovali cechmistry jednotlivých řemesel, dohlíželi na příchozí cizince, ale také odstraňovali a trestali různé pova-

⁹⁹ Střídání konšelů ve funkci primátora nebylo zas tak časté, o čemž svědčí i fakt, že např. v letech 1462-1527 se v tomto úřadě vystřídalo pouze 17 konšelů. M. KAPAVÍKOVÁ, *Kutnohorské radní knihy*, s. 136.

¹⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 138-139. O konšelských platech se také zmiňuje Z. WINTER, *Kulturní obraz I*, s. 707-713.

¹⁰¹ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 177-178.

leče či opilce. Do této funkce byli vybíráni nejbohatší měšťané, kteří již předtím měli zkušenost s výkonem úřadu v konšelském sboru nebo byli přímo primátory. Z finančního hlediska na tom byl rychtář s primátorem obdobně, ale co týče vedlejších příjmů, neměl téměř konkurenci. Těžil z všemožných obchodů, překupování zboží a dalších úkonů, které nikdy nedělal zcela zadarmo. Díky tomu se stal brzy nejváženější osobou ve městě, kterou ostatní se skrytým strachem uctívali.¹⁰²

Orgánem úzce spjatým a spolupracujícím s městskou radou byla též městská kancelář, která zvláště v Kutné Hoře v 16. století byla svou organizovaností a rozsahem činnosti na vysoké úrovni. Jejím hlavním představitelem byl *přední radní písař* (*protonotarius*, v Praze označován jako *kancléř*),¹⁰³ který vedl nejen městské knihy a obstarával veškerou korespondenci města, ale také měl nemalý vliv na správu obecního hospodářství. Spolu s primasem nebo jiným z konšelů se účastnil sněmů, které se konaly mimo město. Za svou práci dostával 24 grošů měsíčně,¹⁰⁴ k čemuž je nutno připočítat navíc vedlejší výdělky plynoucí např. z provedení celoroční inventury hospodářství, ze sepsání posledních vůlí, inventářů, listů a dalších písemností.¹⁰⁵

Kromě předního písaře byli členy městské kanceláře ještě tzv. *nižší písaři* (*ingrosátoři*), kteří pořizovali čistopisy úředních dokumentů. Tuto pozici zastávali především začátečníci. Trochu neobvyklým úřadem pak byli tzv. *písaři - iluminátoři*.

V Kutné Hoře nelze najít ovšem jen písaře městské rady, ale také např. písaře horních úřadů, písaře hutní, dolové, poryb-

¹⁰² Více o úřadu královského rychtáře a atributech jeho moci Z. WINTER, *Kulturní obraz I*, s. 619-630; TAMTÉŽ II., s. 7-45; P. MUŽÍK, *Městská kancelář*, s. 70.

¹⁰³ Na tento post se písaři dostávali v průběhu let přes místa druhého, třetího či čtvrtého písaře. Marie KAPAVÍKOVÁ - Lubomír VANĚK, *Kutnohorští městští písaři 15. a 16. století*, Kutná Hora 1984, s. 6.

¹⁰⁴ Tato částka byla v Kutné Hoře stanovena městskou radou roku 1495 a poté znovu potvrzena v roce 1565. TAMTÉŽ, s. 9-10. Pro srovnání kancléř staroměstský měl 50 kop grošů ročně, písař v Rakovníku od roku 1550 60 kop míšeňských. Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 270.

¹⁰⁵ O funkci a platech písařů Z. WINTER, *Zlatá doba*, s. 115-117; TÝŽ, *Kulturní obraz I*, s. 723-752; P. MUŽÍK, *Městská kancelář*, s. 56-57.

né, varné či soukromé.¹⁰⁶ Otázka písařů a charakteristika konkrétních osob bude znovu připomenuta v některé z dalších kapitol této práce v souvislosti s analýzou kšaftů.

¹⁰⁶ Docházelo k tomu, že bohaté podnikatelské rodiny mívali své vlastní písaře. Podrobné informace o dalších specializovaných kutnohorských písařích přináší M. KAPAVÍKOVÁ – L. VANĚK, *Kutnohorští měšťtí písaři*, s. 12; TÁŽ, *Kutnohorské radní knihy*, s. 119-128.

3. TESTAMENTÁRNÍ PRAXE

3.1. Počátky

Sepisování závětí a snaha o zajištění majetkových poměrů zůstavitele má dlouhou tradici. Jeho počátky spadají až do starověkého Říma. Pozdější útlum v raném středověku vystřídalo 12. století, kdy se pořizování testamentů opět rozšířilo. Závěť byla chápána jako akt víry prosazovaný církví, bez něhož by žádný věřící nemohl překročit pomyslnou hranici posmrtného života. Byla to morální povinnost, která v případě nesplnění mohla vést až k vyobcování či zákazu být pohřben v kostele nebo na hřbitově.¹⁰⁷

Z počátku se pořizování závětí vztahovalo pouze na významné a bohaté osoby, které tak měly příležitost rozhodnout o svých nemalých statcích. Zamožní snad chtěli prostřednictvím závěti ospravedlnit všechen svůj obrovský majetek a vstoupit do ráje neposkvrněni. Odkazovali mnohdy podstatné části svého jmění církvi nebo na jiné dobročinné účely.¹⁰⁸ V průběhu staletí se však možnost sepsat závěť postupně rozšířila do všech vrstev společnosti. Pro církve měl testament stejnou váhu jako např. svěcená voda.¹⁰⁹

3.2. Kdo a o čem mohl kšaftovat

Kšaft má svůj etymologický původ v německém slově *Geschäft* a používá se ho jako adekvátního, avšak trochu zastaralého výrazu pro testament, závěť či poslední pořizování.¹¹⁰ Podle M. Kristyana Koldína, který ve svých *Právech* vytyčuje přesná pravidla a okolnosti zhotovení kšaftu, znamená tento výraz do-

¹⁰⁷ P. ARIÉS, *Dějiny*, s. 234-244.

¹⁰⁸ Norbert OHLER, *Umírání a smrt ve středověku*, Praha 2001, s. 51.

¹⁰⁹ P. ARIÉS, *Dějiny*, s. 234-244.

¹¹⁰ Další synonymní výrazy Karel BEDNAŘÍK – Věra HAVELKOVÁ, *Česky psané závěti z fondů Státního archivu v Drážďanech*, SAP 34, 1984, s. 441.

slova „pronešení poslední vůle člověka o tom, co by chtěl, aby po jeho smrti držáno a zachováno bylo“.¹¹¹

Kšaft tedy vznikal z iniciativy osoby, která vlastnila určitý majetek, o němž měla právo rozhodovat a nakládat podle své svobodné vůle. Tím nebyli myšleni pouze lidé zámožní, vlastníci domy, pozemky či určitý peněžitý obnos. Patřili sem i chudí, jejichž celkové jmění čítalo několik šatů a drobných mincí, které však pro ně samotné nepředstavovaly nic zanedbatelného, o čem by jim nepříslušelo před svou smrtí rozhodnout, komu je dál svěří.¹¹² Toto ale nebyla jediná nutně splnitelná podmínka pro kšaftování. Předně musel být každý testátor (žena i muž) samostatný a způsobilý. To znamená, že musel v době sepsání užívat nejlepšího vědomí a svědomí. Závět nemohli činit lidé nezletilí, marnotratní, kterým nebylo dovoleno zacházet se svými statky; hluší a němí (při čemž se miní opravdu jen ti, kteří nic neslyší a nejsou schopni vydat jedinou hlásku, avšak ti z nich, kteří jsou schopni psát, mohou poručenství vydat); mniši a kněží o majetku kostela (o svém soukromém vlastnictví samozřejmě mohou); odsouzení na smrt a ti, jejichž existence byla shledána jakožto pochybná.¹¹³

V otázce zletilosti pacholků a děveček se názory Koldína a Brikcího liší. Brikcí považuje již čtrnáctiletého pacholka a dvanáctiletou děvečku za schopné činit poslední vůli,¹¹⁴ zatímco u Koldína jsou oba poněkud starší – pacholek osmnáctiletý a děvečka patnáctiletá, pokud by se dříve nevdala.¹¹⁵ Důvodem pro tyto věkové rozdíly u obou autorů je nejspíše odlišná doba vzniku jejich městských práv.

Jestliže tedy člověk, resp. v daném případě měšťan, nepatřil ani do jedné z výše zmiňovaných skupin, nemohl mu již ni-

¹¹¹ J. JIREČEK (ed.), *Práva*, s. 130.

¹¹² P. ARIÉS, *Dějiny*, s. 244.

¹¹³ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. 314.

¹¹⁴ TAMTÉŽ.

¹¹⁵ J. JIREČEK (ed.), *Práva*, s. 143.

kdo bránit ve svobodném rozhodování o naložení se svým majetkem před odchodem na onen svět. Měl dokonce právo sepsat tolik testamentů, kolik chtěl, ale vždy s vědomím, že pouze ten poslední bude právoplatný a všechny předešlé se budou tímto automaticky rušit.¹¹⁶

Po dlouhých peripetiích týkajících se otázky, kdo všechno mohl pořizovat poslední vůli, zdá se problém místa a doby sepsání nesrovnatelně jednodušší. Kšaftovat bylo totiž dovoleno na každém místě a v kteroukoli dobu, jestliže zde byli přítomni patřiční svědkové, při čemž na tom samém místě musel být kšaft vysvědčen a vyhlášen.¹¹⁷

Testátor měl právo odkázat cokoli, co mu náleželo, komukoli chtěl.¹¹⁸ Ať už šlo o tradiční hmotné statky jako domy, zahrady, peníze, nádobí, šaty, klenoty, zvířata, nebo o nehmotné dědictví v podobě užívání různých panství či vesnic, zápisů v městských knihách i o méně příjemné dluhy, kterými se zůstavitel svým dědicům asi příliš nezavděčil, pokud nešlo o dluhy jemu splácené. Vždy záleželo pouze na jeho volbě a jeho rozhodnutí. Proto nebylo nijak zakázáno a v praxi žádnou výjimkou, že kšaftující mohl odkázat své jmění lidem, které ještě nikdy neviděl (to bylo hlavně v případě nenarozeného dítěte) nebo o kterých neví, jsou-li vůbec živi.¹¹⁹ Zůstavitel nemohl samozřejmě kšaftovat o statku, o kterém sepsal pořizování již někdo jiný před ním.¹²⁰

V případě, že testátor chtěl po dokončení a uzavření kšaftu k jeho znění ještě něco připojit, musel k sobě opět povolat stejné svědky a oznámit jim svou vůli. Ti pak po jeho smrti vysvědčili nové rozhodnutí, které tak získalo stejný právní dosah jako dříve sepsaná závěť. Jestliže se nemohli dostavit

¹¹⁶ TAMTÉŽ, s. 135; K. BEDNAŘÍK – V. HAVELKOVÁ, *Česky psané závěti*, s. 442.

¹¹⁷ J. JIREČEK (ed.), *Práva*, s. 143.

¹¹⁸ TAMTÉŽ, s. 145.

¹¹⁹ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. 315.

¹²⁰ J. JIREČEK (ed.), *Práva*, s. 149.

stejní svědci, museli být zavoláni jiní, před kterými umírající vykonal nové pořízení. Toto poté rušilo to minulé.¹²¹

3.3. Svědci

Obvyklý vyžadovaný počet svědků byl dva, neboť již v Písmu svatém, jak na to příhodně ve své knize upozorňuje Norbert Ohler, píše Matouš 18,16: „*Jestliže by pak neuposlechl, přijmi k sobě ještě jednoho aneb dva, aby v ústech dvou nebo tří svědků stálo každé slovo.*“¹²² V případě, že by jeden ze svědků zemřel, měl druhý z nich moc svou přísahou vysvědčit danou závěť. Část kutnohorských kšaftů byla opravdu zřizována v přítomnosti dvou svědků, někde byly účastny dokonce osoby tři či zde svědek vůbec zmiňován nebyl. Takové poslední vůle zůstaly bez dosvědčení, přesto ale byly vykonány a nabyly právní platnosti.

Za svědky si testátor nemohl tak docela zvolit, koho by chtěl. Většinou připadali v úvahu přátelé a sousedé, členové městské rady či jiní vysocí hodnostáři, kteří museli být k tomuto aktu obzvláště na žádost zůstavitele povoláni.¹²³ Svědky se ale mohli stát i náhodní lidé, kteří k umírajícímu přišli nezávisle na probíhající akci a z důvodu rychle se blížící smrti byli k tomuto úkolu vyzváni, neboť se objevili dříve než původně povolané osoby.

Výběr svědků však byl také omezen pouze na určitý okruh osob. Ne každý se mohl této role zhostit. Svědčit tedy podle Brikcího z Licka nikdy nemohli nezletilí, nepřičetní, němí, hluchí, služebníci, ženy a bezprávní.¹²⁴ Koldín k nim navíc přidal ještě veškerou domácí čeleď, náchlebníky, panny, služebnice a především kněze, který nejen že nemohl být v tomto

¹²¹ TAMTÉŽ, s. 138.

¹²² N. OHLER, *Umírání*, s. 47.

¹²³ Z tohoto hlediska platil v českých zemích po nástupu Habsburků říšský notářský řád, který vyžadoval přítomnost dvou svědků a notáře. K. BEDNAŘÍK – V. HAVELKOVÁ, *Česky psané závěti*, s. 441.

¹²⁴ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. 313.

případě přítomen jako svědek, ale také jeho volba poručníkem, správcem statku či ochráncem sirotků byla zakázána.¹²⁵ Nemožnost svědčit u některých výše zmiňovaných skupin osob souvisela nejspíše s tím, že tito lidé byli obecně v dané době pokládáni za méněcenné a určitým způsobem byli odstrkováni. Je proto přirozené, že ani v tomto případě se s nimi nepočítalo a byli dokonce právně vyloučeni. To se doslova jistě netýkalo kněží, u kterých šlo spíše o církevní zásady a o přednostní službu Bohu. Je zvláštní, že Brikcí nepovoloval svědectví přátel, a přesto v mnoha případech právě oni byli přítomni v posledních chvílích umírajícího v této roli. Svědek byl povinen zachovat kšaftovní tajemství.¹²⁶

3.4. Formální podoba kšaftu

Obvyklou formou kšaftu byl kšaft písemný, *testamentum scriptum*.¹²⁷ Ve většině případů si testátor k takovému pořízení nechával povolat příslušného písaře nebo se toho mohl ujmout i některý ze svědků, když kšaftující již neměl dostatek sil (v době nemoci či těsně před smrtí) svou poslední vůli sepsat vlastnoručně a mohl ji pouze nadiktovat a poté se na závěr podepsat.¹²⁸ Naopak ty kšafty, které napsali zůstavitelé osobně, byly často opatřeny nejen jejich vlastní pečeti, ale i pečeti některých urozených vladyků.

Druhou variantou kšaftu byl kšaft ústní, *testamentum nuncupativum*,¹²⁹ který měl stejnou právní hodnotu jako ten výše zmiňovaný. Pokud si umírající zvolil tuto cestu naložení se svým majetkem, musel se opět dožádat alespoň dvou svědků, kteří by po jeho smrti byli schopni vysvědčit jeho poslední vůli.

¹²⁵ J. JIREČEK (ed.), *Práva*, s. 143-144.

¹²⁶ TAMTÉŽ, s. 139.

¹²⁷ TAMTÉŽ, s. 131.

¹²⁸ J. PEŠEK, *Pražské knihy*, s. 69-70.

¹²⁹ J. JIREČEK (ed.), *Práva*, s. 132.

3.5. Platnost kšaftu

Kšaft byl dovršen až v okamžiku smrti zůstavitele, a proto nesměl být jeho obsah zveřejněn dříve. Doba od smrti testátora k přečtení závěti pak nebyla pevně stanovena; mohlo se tak stát již druhý den. Důležitý je ale právě den vyhlášení (*publicatio testamenti*), neboť od tohoto data se začínala počítat lhůta šesti neděl, během kterých mohl být proti znění testamentu vznesen jakýkoliv odpor a vyřčeny důvody bránící pozdějšímu naplnění poslední vůle. Jestliže se během této doby nic podobného nevyskytlo, mohl být kšaft stvrzen městskou radou, čímž nabyl právní platnosti. Kdyby však přece jen takový stav nastal a někdo by s obsahem nesouhlasil, mohli ostatní, kteří s ním souhlasili, i nadále žádat o jeho stvrzení.¹³⁰

Mnohdy však také docházelo k situaci, kdy lidé umírali bez kšaftu. Příčiny k tomu mohly být několikeré. Umírající buď vůbec žádný kšaft nezřídil anebo ho zřídil, ale nedodržel při tom vyžadovaná pravidla. Dále mohl splňovat některou z podmínek, která člověku neumožňuje rozhodovat o svém majetku (jestliže nějaký má), jeho první kšaft byl zrušen, aniž by učinil nový, nebo zkrátka dotyčný neměl žádného dědice.¹³¹ O těchto lidech se lze ale jen těžko dovědět, neboť kšafy v městských knihách samozřejmě své zůstavitele mají a v opačném případě zde nikdo zmiňován není. O majetku zemřelého bez poslední vůle rozhodovala pak pevně stanovená pravidla zaznamenaná v městských právech.¹³²

3.6. Intabulace

Již zde byla zmínka o městských knihách, konkrétně o knihách kšaftů. Zpočátku byla v každém městě vedena pouze jedna kniha, do které byly zapisovány všechny důležité údaje

¹³⁰ TAMTÉŽ, s. 139-141.

¹³¹ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikiho z Licka Práva*, s. 326-327.

¹³² TAMTÉŽ, s. 318.

pro další generace. Avšak z důvodu nepřehlednosti se následující knihy začaly postupně členit a během 15. století pak ve velkých městech docházelo k jejich další specializaci. Do tohoto období tedy spadá také vznik samostatné knihy testamentů.¹³³ Aby však určitý kšaft mohl být do této knihy zanesen, musel se o to někdo zasloužit. Většinou to byli rodinní příslušníci, dědicové, poručníci či sám zůstavitel, což však patřilo spíše k výjimkám. O tom svědčí i kutnohorské kšafy, kde se toto dělo pouze v jednom případě ve sledovaném období 1520-1530.¹³⁴

Po vyřešení případných odporů přišel kšaft k novému stvrzení městské radě, která byla zároveň žadatelem vyzvána, aby se tomuto kšaftu, resp. jeho opisu dostalo v knize místa. Tím, že zde byl pevně ukotven, vyhnul se případnému dalšímu napadení.¹³⁵ Nikdo totiž neměl právo zasahovat do zápisů v městských knihách.¹³⁶

¹³³ František HOFFMANN, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 270-272.

¹³⁴ Kšaft Elšky, manželky Martina Nojle, SOKA Kutná Hora AMKH Městské knihy - kniha kšaftů 1489-1544, fol. 136.

¹³⁵ J. PEŠEK, *Pražské knihy*, s. 71-72.

¹³⁶ Z. WINTER, *Zlatá doba*, s. 116.

4. FORMÁLNÍ ANALÝZA TESTAMENTŮ

Kšaft nebo-li testament představoval poslední možnost a zároveň i právo umírajícího rozhodnout o svém majetku. Vznikal tedy pouze z jeho rozhodnutí uspořádat své pozemské statky před odchodem na onen svět. Podle schopností a zdravotního stavu kšaftujícího záleželo opět na něm, zda si závěť zhotoví sám či prostřednictvím písaře městské rady, který k němu byl na dožádání spolu s dvěma konšely vyslán.¹³⁷ Ten zapsal znění poslední vůle na list papíru či do svého manuálu. Teprve po vypršení lhůty, během které mohly být vzneseny námitky proti obsahu kšaftu, dočkal se zařazení do městské knihy.¹³⁸ O procesu intabulace bylo pojednáno již v předchozí kapitole.

Z jazykového hlediska jsou testaments sledovaného období identické, neboť všechny jsou napsány česky.¹³⁹ I když je nutno dodat, že závěrečná část o přijetí a stvrzení kšaftu, stejně tak jako datace, byly v některých případech psány alespoň částečně latinsky.¹⁴⁰ Lze zde však najít i dvě závěti, které se od jiných trochu liší tím, že jejich původní znění bylo německé a teprve posléze byly písařem přeloženy zřejmě z důvodu snazšího porozumění obsahu.¹⁴¹

Co se dotýká otázky písařů, je možné zaregistrovat celkem deset různých jmen zmiňovaných v kšaftech v letech 1590-1610. Někteří z nich se samozřejmě objevují častěji, jiné lze naopak zachytit pouze ve dvou či třech případech.¹⁴²

¹³⁷ Srov. K. BEDNAŘÍK – V. HAVELKOVÁ, *Česky psané závěti*, s. 442.

¹³⁸ Srov. J. PEŠEK, *Pražské knihy*, s. 65-66.

¹³⁹ Tuto tendenci lze u kšaftů sledovat již v 15. století, jak na to, v dané souvislosti ovšem pro pražské prostředí, upozorňuje i T. KRZENCK, *Böhmische Bürgertestamente*, s. 631.

¹⁴⁰ V těchto případech se setkáváme s formulacemi „*confirmatum*“ a „*publikatio*“. U datace se latina vyskytuje především v názvech měsíců.

¹⁴¹ Jedná se o závěť Voršily Dýčové, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K25-K26; a „*kšaft Marka Rudolfa, havíře, z německého originálu..., k žádosti Voršily po témž Markovi Rudolfovi zůstalé vdovy, povolením pánův šepmistrův a pánův v český jazyk skrze písaře přeložen*“, TAMTÉŽ, fol. E29.

¹⁴² Nejvíce se zde opakují jména Jan Benicius či Ondřej Hubka, oproti tomu písaře jako např. Václav Vodička a Jan Fabricius lze najít jen sporadicky.

Po formální stránce je kšaft chápán jako listina (resp. v městské knize poté opis listiny). Vyplývá to i z faktu, že dříve než byl do knihy kšaftů vůbec vložen, existoval samostatně právě v listinné formě.¹⁴³ Měl by tedy splňovat všechny znaky a náležitosti příslušející listině,¹⁴⁴ ovšem ne vždy tomu tak je.

Závěti studovaného období se navzájem odlišují svou délkou, která se pohybuje od několikařádkových až po několikastránkové zápisy.¹⁴⁵ Porovnájí-li se spolu oba časové úseky, vyplyne z tohoto zjištění, že poslední vůle z let 1520-1530 jsou ve své výpovědi mnohem kratší a stručnější, než je tomu o sedmdesát let později.¹⁴⁶ Příčinou je rozšíření některých částí kšaftů, především arengy, ve které se testátoři mnohem více zamýšlejí nad svým životem a světem kolem sebe, co je vlastně přimělo k tomu sepsat svou závěť. Také se tu nejednou objevuje reflexe těla a duše, o čemž se v první polovině 16. století dočíst nelze. Samozřejmě ne všechny tyto informace jsou obsaženy v každém zápise, ale ve srovnání se starším obdobím je to viditelný rozdíl, který ukazuje na pokrok a vývoj lidského myšlení a chápání určitých jevů v životě. Není proto překvapující, že nejrozsáhlejší kšaft čítal 13 stran, resp. sedm folií.¹⁴⁷

Co se týká formální podoby testamentů jako listin, dospěje se logicky k závěru, že deseti až patnácti řádkové záznamy se zcela jistě nebudou profilovat jako listiny se všemi příslušnými údaji. Naopak u těch delších se pravděpodobnost zvětšuje, ovšem ani zde nelze tento předpoklad zobecňovat.

¹⁴³ T. KRZENCK, *Böhmische Bürgertestamente*, s. 631.

¹⁴⁴ Více o struktuře listiny Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1997³, s. 206-209.

¹⁴⁵ Rozsah kšaftu je též do určité míry spjat s osobou testátora, tzn. společensky významní a bohatí lidé sepisovali obsáhlejší poslední pořízení.

¹⁴⁶ Nejkratší kšaft prvního období měl pouhých šest řádků – SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1489-1544, fol. 131, kšaft Marty Tošky. Naopak v letech 1590-1610 vydaly nejstručnější závěti na jednu celou stranu.

¹⁴⁷ Jedná se o poslední vůli primátora Kutné Hory, Jakuba Holého Šotkovského, TAMTÉŽ - kniha kšaftů 1578-1612, fol. F13-F20.

Vlastnímu zápisu posledních pořízení z let 1590-1610 předcházela téměř ve všech případech ještě jakýsi **nadpis**, ve kterém bylo uvedeno, o kšaft jaké osoby se jedná. Někdy šlo pouze o strohá udání jména, popř. povolání testátora „kšaft Valentína Šubara Landtškrounského, archydeřkana na Horách Kutnách“,¹⁴⁸ jindy je možné získat ještě další důležité informace „kšaft Bartoloměje Šrotýře dodán na rathauz skrze pana Václava Kunše, spoluradního a Jana Berana jinak Agnuse s tím oznámením, že Bartoloměj Šrotýř dodav jim toho kšaftu svého při nich se toho dožádal, aby jej k sobě přijali a kde náleží ku právu dodali, protože oni že tak činí a jej ku právu dodávají. Actum v sobotu po svatých Šimonýši a Judovi, léta Páně 1599.“¹⁴⁹ Zcela ojedinělý je z tohoto hlediska testament Jiříka staršího z Řasné, neboť úvodní formule, která je samostatně vyvedena na celou stránku, obsahuje i latinská slova. „*Inscriptio seu titulus sequentis testamenti. Kšaft nebo pořízení mne Jiříka Staršího z Řasné, zlatníka, souseda a Jeho Milosti císařské kolkaře mince na Horách Kutnách, o statku mém, který teprve po mé smrti čten a publikován býti má. Však sobě toho pod tou výminkou v moci a při své vuoli zanechávám, uznal-li bych toho potřebu, abych jej zase, když by mi se vidělo a líbilo, od práva vzdvihnutí, aneb toho tak při tom zanechati mohl.*“¹⁵⁰ Jakoby se Jiřík starší z Řasné, který bezpochyby patřil k městskému patriciátu,¹⁵¹ chtěl formou i podobou své poslední vůle odlišit od „běžných“ měšťanů a více se přiblížit šlechtickým kruhům.

Kdyby se opět měly porovnat oba sledované časové úseky, vyskytují se tyto „úvodníky“ v prvním období sporadicky a pokud

¹⁴⁸ TAMTÉŽ, fol. G4.

¹⁴⁹ TAMTÉŽ, fol. K28.

¹⁵⁰ TAMTÉŽ, fol. G1.

¹⁵¹ Patriciátem byly označovány bohaté, většinou starousedlé rodiny, v jejichž rukou byla soustředěna veškerá hospodářská a veřejně správní moc ve městě.

ano, potom ve velmi zkrácené verzi. „Zřízení kšaftovné mistra Duchkovo“.¹⁵²

Většina závětí byla v celém svém znění sepsána v první osobě singuláru, ale nemálo bylo i takových, které začínaly formulací v osobě třetí singuláru - „Voršila, stará lorecká mincířka, činila zřízení statku svého...“. Dále pak v dispozici pokračovaly již opět v první osobě - „dlužná žádnému nic nejsem a mně také žádný dlužen není kromě...“.¹⁵³ Jméno (někdy i s povoláním) na začátku kšaftu bylo pro větší přehlednost a lepší orientaci vyvedeno výrazněji.

Také první část listiny, **invokace**, doznala v kutnohorských testamentech v průběhu 16. století podstatných změn.¹⁵⁴ Zatímco na jeho počátku se objevuje ještě spíše výjimečně, na sklonku století není opominuta snad v žádném zápise.¹⁵⁵ Vývoj však neproběhl jen v rovině kvantitativní, ale rovněž po stránce kvalitativní. V kšaftech z let 1520-1530 se stabilně opakovala ne příliš rozvitá ustálená formulace - „Ve jméno svaté a nerozdílné Trojice, Amen“.¹⁵⁶ Při pohledu o několik desítek let dopředu je možné zaregistrovat nejen větší rozmanitost, ale i prodloužení těchto úvodních modliteb. „Ve jméno svaté, blahoslavené a nerozdílné Trojice, Boha otce, Syna a Ducha svatého jediného, věčného, nesmrtedlného Pana Boha na věky požehnaného, Amen“.¹⁵⁷ Pořizovatelé jakoby se tímto domáhali boží pozornosti, která jim měla zajistit platnost znění závěti a její následné naplnění. Jelikož sepsání testamentu lze považovat z církevního hlediska za důležitý akt, mělo zde vyzvání božího jména své opodstatněné místo.

¹⁵² SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1489-1544, fol. 163.

¹⁵³ TAMTÉŽ, fol. 129.

¹⁵⁴ Jak uvádí P. Rak, v kadaňských testamentech se objevuje od druhé poloviny 16. století, a to stále ve stejném znění. P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 65-67. V pražských kšaftech studovaných T. Krzenckem měla své místo již v době husitské. T. KRZENCK, *Böhmische Bürgertestamente*, s. 632.

¹⁵⁵ Srov. P. KRÁL, *Mezi životem*, s. 27-28.

¹⁵⁶ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1489-1544, fol. 138, kšaft Petra ze Suchotlesk.

¹⁵⁷ TAMTÉŽ - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K7, kšaft Zacharyáše Freysichselbsta z Freydnpachu.

Jestliže se v prvním studovaném období našla poslední pořízení bez invokace, další část, **intitulaci**, muselo obsahovat každé. V této fázi se totiž uvádí jméno, titul, povolání, stav a místo stálého pobytu zůstavitele. Jistě ne každý kšaft zahrnoval všechny výše zmíněné prvky. Zaručené bylo pouze jméno, frekvence ostatních údajů byla různá.¹⁵⁸ Z nich se nejčastěji objevovala zmínka o povolání či místě, odkud dotyčný pocházel - „*Tomáš Moravec, pekař*“, „*Mikuláš, lékař z Turnova*“.¹⁵⁹ Je třeba opět dodat, že v mladší z obou sledovaných etap lze najít většinu informací z daného výčtu. „*Já Michal Krečel, krajčí a soused na Horách Kutných*“.¹⁶⁰

Velmi četné byly též případy, kdy se testátoři identifikovali pomocí jiných rodinných příslušníků - „*Já Lidmila, vdova nebožtíka Spáleného*“, „*Kateřina, dcera Anny Benešky z České ulice*“.¹⁶¹ Zejména vdovy se často odvolávaly na své zemřelé manžely a zároveň udávaly i jejich povolání, snad aby jim i po smrti partnera byla zachována patřičná úcta. „*Já Dorota, pozůstalá po nebožtíkovi Kašparovi Zoubkovi, řemesla řeznického, souseda zde na Horách Kutných*“.¹⁶² Někdy bylo postavení manžela opravdu nadmíru významné, že vyznání příslušnosti k takovému muži nemohlo zůstat zamlčeno. „*Já Anna, po někdy urozeném panu Buryanovi Kutovcovi z Ourazu a na Hlupočepích, Její Milosti císařové jakožto králové české měst hofrychtýři v Království českém a písaři menších desk zemských, vdova pozůstalá*“.¹⁶³ Naopak případy, kdy se muži v intitulacích odvolávali na své ženy, byly téměř nulové.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Svědčí o tom i jiné výzkumy, např. T. KRZENCK, *Böhmische Bürgertestamente*, s. 632-633.

¹⁵⁹ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1489-1544, fol. 219, 143.

¹⁶⁰ TAMTÉŽ - kniha kšaftů 1578-1612, fol. E15.

¹⁶¹ TAMTÉŽ - kniha kšaftů 1489-1544, fol. 129, 144. V několika kšaftech také určovali zůstavitelé svou totožnost zmínkou o člověku, něhož pracovali, fol. 132: „*Adam, šenkář od Jiříka Jakoubka*“.

¹⁶² TAMTÉŽ - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K5.

¹⁶³ TAMTÉŽ, fol. L9.

¹⁶⁴ Výjimku tvoří pouze „*kšaft Petra, Anny Benešky z České ulice, manžela*“, TAMTÉŽ - kniha kšaftů 1489-1544, fol. 147.

Inskripce, coby další část listiny, v testamentech samozřejmě chybí, protože se nejednalo o dokument určený konkrétnímu příjemci.

Oproti tomu **arenga** nemohla být vynechána ani u jednoho kutnohorského kšaftu. Každý zůstavitel musel na začátku své poslední vůle uvést motivaci a okolnosti, které ho přiměly k tomuto důležitému kroku. Byla to fáze, ve které se člověk vyznával ze svých nemoci, vědomí vysokého věku, pocitů blížící se smrti, nestálosti světa, resp. lidského života a rozmarů boží vůle, která může zasáhnout kdykoli.¹⁶⁵ Její znění se v jednotlivých závětech opět příliš nelišila. Umírající či těžce nemocný se vždy nejprve zmínil o svém „tělesném“ stavu, který byl vlastně prvotním impulsem k sepsání posledního pořízení.¹⁶⁶ „Znaje na sobě nedostatek zdraví svého“, „nemocí těžkou jsa navštíven“, „jsa v věku již sešlém a letech mnohých od Pána Boha postavený“.¹⁶⁷ Nikdy však nezapomněl dodat, že je příčetný, tedy při plném vědomí, a tudíž schopen rozhodovat o svém majetku. „Však rozumu a paměti dobré požívaje.“¹⁶⁸ Tuto skutečnost nesměl pořizovatel nikdy opomenout zmínit, protože to byla vyžadovaná právní nutnost daného aktu ukotvená v městských právech.¹⁶⁹ Pokud by člověk nebyl v tuto chvíli při smyslech, nemohl by samozřejmě závět vůbec sepsat.

Někdy se však testátor v arenze nespokojil jen s jednou větou a stručným vyznáním, že jeho konec se již blíží, ale svým nutkáním a důvody k pořízení kšaftu obsáhl několik řádků. Arenga se pak v takovém případě často spojovala s **narací**, kdy testátor kromě nemoci vyjmenovával ještě další příčiny svého rozhodnutí. Zamýšlel se zde především nad svým životem a svě-

¹⁶⁵ Krzenck ve své studii zmiňuje také politické převrasy, které „zajišťovaly“ nestálou budoucnost a mohly tedy v některých případech být podnětem k sepsání závěti. T. KRZENCK, *Bohmische Bürgertestamente*, s. 634.

¹⁶⁶ O nemoci jako hlavní pohnutce k zřízení závěti se zmiňuje také T. Krzenck. TAMTÉŽ, s. 646.

¹⁶⁷ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. G30, kšaft Kryšpína Hebnštrejta; L24, kšaft Martina Turka, jinak Dlabáče; M11, kšaft Jiřfka Svobody Čechtického.

¹⁶⁸ TAMTÉŽ, fol. K3, kšaft Martina Hazuty.

¹⁶⁹ J. JIREČEK (ed.), *Práva*, s. 143; J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. 313-314.

tem kolem sebe a téměř pokaždé se odvolával na Boha, který byl hlavním hybatelem a strůjcem veškerého dění. Některá vyznání se opravdu blíží takřka „filozofickému rozjímání“ jako např. v testamentu Zikmunda Kozla.¹⁷⁰ Je na první pohled patrné, že lidé vkládali svůj život do božích rukou a věřili, že stejně tak, jako je Všemohoucí dokázal provést životem na zemi, zajistí jim ochranu i po překročení prahu smrti.

Těžká nemoc a vysoký věk ovšem nebyly jediné důvody, které přiměly testátory pořídit rozhodnutí o svém majetku. Byla to mimo jiné také starost o zajištění rodiny či zabránění vyhrocení vztahů. Pořizovatel chtěl mít zkrátka jistotu, že po jeho smrti nenastanou žádné zmatky či dokonce soudní jednání ohledně jeho statků. „Nechtíc tomu, aby po mé smrti, když by mne jí Pán Buoh uchovati neráčil, nějaké nevole o stateček můj povstati měly.“¹⁷¹

K arenze s narací se obvykle pojila ještě **promulgace**, neboť kšaftující jimi zároveň dával najevo, že se rozhodl oznámit svou poslední vůli. V čisté podobě, jak tomu bývá např. u různých královských vyhlášení, byla promulgace zjištěna jen v jednom zápise. Jedná se o závět Václava Eclera: „Vyznávám a známo činím tímto kšaftem mým vuobec přede všemi a zvláště kde jej čísti nebo čtouc slyšeti náleží.“¹⁷²

¹⁷⁰ SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. F30, kšaft Zikmunda Kozla z Reyzentalu a na Vesci: „...patřice na to, kterak tento bídnej a již opravdu k konci nakloněnej svět se všim, co v něm jest kromě čistého slova božího, které na věky zůstává, netoliko předivně se mění, ale pro rozličnou a nevypravitedlnou nešlechtnost a hříšnost svou hroznou pomstu a pokutu božskou (které nebude-li opravdovým pokáním upokojení Pána Boha nikterak minauti nemůže) na sebe táhne, k tomu také znamenaje, že všeliký člověk jsa kratičkého věku umírá a jako pára z tohoto světa odchází a taky že nic stálého není na světě, čehož věda i o života svého proměně za nejjistější věc smrt má, ale vo hodině smrti nevím. ...v jisté naději, že ten všemohoucí pan Buoh mně hříšnému pro smrt téhož syna svého milostiv bejti a po svlečení ze mne tohoto roucha smrteďného v sukni nemsrteďnou obláci ráčí...“ Ještě více nábožensky laděnou arengu najdeme u arciděkana Valentina Šubary: „Ve jméno Boha Hospodina: Buoh věčnej, živej a pravej, jenž jest vši cti a chvály hodnej pro svau svatost, dobrotu a spravedlnost i všecky své skutky, které podle tejhž vlastností činí mně, knězi Valentinovi Šubarovi z Landtškrouna na ten čas děkanovi v městě Žiatci, nehodnému svému služebníkovu dával časté napomenutí skrze rozličné neduhy, abych pamatuje na svou smrteľnost předně pokání činiti pospíšil a potom taky abych pro opatření svých, manželky a dítek, o statečku svém pořizení učinil. A věřž tomu silně, že jest mně mý všecky hříchy zouplna pro svýho nejmilejšího syna a vykupitele mého odpustiti ráčil. Také dále i toto pořizení v takovejch věcech mně propůjčených do času od Boha činím.“ TAMTĚŽ, fol. G4.

¹⁷¹ TAMTĚŽ, fol. K14, kšaft Kateřiny od Špalku.

¹⁷² TAMTĚŽ, fol. K27.

Nejrozsáhlejším a zároveň také nejdůležitějším úsekem celého kšaftu byla **dispozice**, tedy vlastní jádro listiny. Zde již zůstavitel odkazoval či přerozděloval majetek různým osobám podle své svobodné vůle. Někteří se spokojili pouze s krátkou formulací „*všechen svůj movitý a nemovitý statek*“ nebo „*cokoli statku mám*“.¹⁷³ Jiní do nejmenších detailů rozepsali veškeré své vlastnictví. Stručnost či podrobnost porřízení byla závislá především na tom, kolika lidem bylo veškeré jmění určeno (jestliže byl ustanoven jen jeden dědic, bylo zbytečné dále rozepisovat odkazovaný majetek) či zda kšaftující stanovoval dědickou posloupnost v případě smrti nějakého z dědiců, což se dělo velmi často. „*Pakli by kterého Pán Bůh prostředkem smrti z tohoto světa pojíti ráčil, aby z jednoho na druhého nápad šel, jako z mrtvého na živého.*“¹⁷⁴

K dispozici ale nepatří pouze výčet odkazů, ale rovněž výčet dluhů. Situace se strohostí či detailností informací je obdobná. Jsou tací, kteří jen napsali „*o dluzích dobře ví moje manželka*“¹⁷⁵ nebo naopak takoví, kteří vypočítáváním „*toto jsem dlužen*“ a „*toto jsou mi dlužni*“, obsáhli i celé folium. Nejednou se také stalo, že kšaftující svým dlužníkům jejich peněžní závazky odpustil nebo alespoň snížil.

Je třeba uvést ještě jednu podstatnou změnu, ke které v kutnohorských testamentech v průběhu 16. století došlo právě v oblasti odkazů. V období od roku 1590 se totiž na prvním místě dispoziční části posledních porřízení pravidelně objevuje poručení duše Bohu. A někteří se nespokojili pouze se stručnou formulací. „*Předně duši mou milou a to draze umučením Pana Jezu Krista vykoupenou a ode všech zemských poskvrn očištěnou, Panu Bohu všemohucímu v jeho ruce svaté ji obětuji.*“¹⁷⁶ Zatímco

¹⁷³ TAMTÉŽ, fol. F4, kšaft Šimona Mrázka; TAMTÉŽ - kniha kšaftů 1489-1544, fol. 132, kšaft Anny, ženy Petra, hospodáře.

¹⁷⁴ TAMTÉŽ - kniha kšaftů 1578-1612, fol. E14, kšaft Lidmily Javůrkové.

¹⁷⁵ TAMTÉŽ, fol. K2, kšaft Václava Vaňka.

¹⁷⁶ TAMTÉŽ, fol. K8, kšaft Zacharyáše Freysichselbsta z Freydnpachu.

v letech 1520-1530 nevystupoval pojem „duše“ ani v jednom kšaftu, nebyl v mladší době vynechán skoro v žádném zápisu a navíc zaujímal vždy přední místo mezi odkazovanými „věcmi“. Lidé tedy začali mnohem více uvažovat o posmrtném životě a záleželo jim na tom, jak bude s jejich duší naloženo po smrti. V nejedné závěti se již v rámci dispozice nebo někdy až po ní objevila sdělení typu „*pakli by táž Ludmila, manželka má, po mé smrti se vdala a na stolicí vdovské nesešla...*“, „*jestli by je opatrovala a mateřsky se k nim chovala, pakli by se tak nestalo...*“, „*pakli by mateří poddán nebyl a z úmyslu bez dotazu...*“ či „*pakli by se zbýti nemohli, tehdy tomu chci...*“,¹⁷⁷ což by se dalo považovat za **sankci**. Testátor zde totiž rovněž sliboval určité „odměny či tresty“, kdyby dotyčný dědic jednal nebo snad nejednal podle jeho naznačených přání v poslední vůli. V takových případech by poté došlo většinou k přidání, resp. odebrání či zmenšení dědického podílu. Standardní byly situace, kdyby se pozůstalá vdova znovu vdala. Tehdy by jí podle městského práva zůstala jen ona „vdovská třetina“ z odkazovaného majetku.

Některí si na tomto místě též vymínají právo na změnu znění kšaftu či naložení s ním podle své vůle v případě jejich uzdravení. „*Pakli by mne Pán Bůh k prvnějšímu zdraví navrátiti ráčil, tehdy tý moci sobě zanechávám, tento kšaft můj zase zrušiti a změniti.*“¹⁷⁸ Z této žádosti je patrné, že lidé stále udržovali naději na odvrácení smrti (jistě s boží pomocí) a zároveň tak i kontakt se „světem živých“. O tom, že se nejednalo jen plané žádosti, svědčí fakt, že ve studovaném období 1590-1610 došlo jedenkrát k dílčím úpravám a jednou zde lze

¹⁷⁷ TAMTÉŽ, fol. G19, kšaft Václava Vrátného; fol. G5, kšaft Valentina Šubara Landtškrounského; TAMTÉŽ – kniha kšaftů 1489-1544, fol. 166, kšaft Jana Leskota; fol. 157, kšaft Ondřeje, střelce. Častá byla také upozornění, jestliže by někdo z pozůstalých nesouhlasil s poslední vůlí a jemu odkázaným dědictvím, pak aby nedostal nic. „...*aby jeden každý, komu jest tu co tak ode mne z lásky odkázáno, na tom přestál, pakli by kdo kdy na tom přestátí nechtěl a příčinu k soudům dával, tomu naprosto aby hned nic dáno z toho statku mého nebylo.*“ TAMTÉŽ – kniha kšaftů 1578-1612, fol. K16, kšaft Víta Ráčků.

¹⁷⁸ TAMTÉŽ, fol. F2, kšaft Kryštofa měchaře.

dokonce najít již druhou poslední vůli rušící tak tu předchozí.¹⁷⁹

Koroborace, tedy oznámení o způsobu ověření pravosti listiny, byla v letech 1590-1610 zjištěna pouze v deseti kšaftech, ve kterých se pořizovatelé zmiňují o přiložení své vlastní, popř. cizí pečeti - „na potvrzení a že v tom ve všem má dokonalá vůle jest, tímto můj kšaft vlastním sekrytem jsem zapečetil“.¹⁸⁰ Zajímavé je, že ve dvou případech jde o závěti žen, které k tomuto aktu využily pečeti svých manželů.¹⁸¹ V tomto bodě jsou obě sledovaná období srovnatelná, neboť v desetiletí 1520-1530 jsou pečeti zmiňovány u sedmi zápisů.

Kromě zpečetění podtrhují někteří pravost a neochvějnost posledního pořízení tím, že ji buď vlastnoručně sepsali nebo se alespoň na konci podepsali. „A pro lepší důvěrnost rukou svou vlastní v tomto kšaftu mém podepsal“.¹⁸²

Poté následuje **subskripce**, ve které jsou vyjmenováváni pozvaní svědkové s písařem, popř. ještě poručníci, kteří mají dohlížet na řádné naložení s majetkem podle vůle zůstavitele. Často jsou také (především od mužských kšaftujících) vyzýváni k ochraně pozůstalé vdovy s dětmi a případné radě při správě jim odkázaných statků. Údaje o přítomnosti svědků jsou v některých testamentech uváděny na začátku záznamu, hned po intitulaci a arenze. Obvyklým jevem, s kterým je možné se v letech 1590-1610 setkat asi nejvíce, je dožádání se dvou svědků (většinou bývá jeden z velké rady a jeden z osmi soud-

¹⁷⁹ V prvním případě jde o Anýžku Sládkovou, která se v tentýž rok sepsání své závěti dožádala dodatečných úprav, kdy přerozdělila deset kop grošů (původně odkázaných vdané dceři) mezi bratra a matku, neboť shledala, že dceři již před tím dala dost. V druhém případě se jedná o Václava Vobořila, u kterého nacházíme údaj již o prvním kšaftu. „...že jest byl sám od sebe a podle svého rozumu dal kšaft sobě sepsati a i ku právu dodati, však porozuměvše tomu a na to se uradivše s některými dobřejmi přáteli, že by skrže takový kšaft k znamenitým soudům přišlo, jinej s radou dobrých lidí, že jest sobě sepsati dal a jeho pániv upečetěného že podává. A to již jeho celá a dokonalá vůle jest. Co tu koliv psáno, onen tak pevní že ruší, kazí a již od pa' jemu navržený že zrušil. A tento poslední že má místo míti.“ TAMTĚŽ, fol. E28; fol. G9. Podobné situace byly zjištěny také v období 1520-1530.

¹⁸⁰ TAMTĚŽ, fol. I20, kšaft Jiříka Sošky, jinak Hruozy.

¹⁸¹ O této možnosti se zmiňuje též P.RAK, *Kadaňské knihy*, s. 66.

¹⁸² SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. H1, kšaft Kryšpína Hebnštrejta.

ců) a jednoho radního písaře: „Toho se při pánu šepmistru starším p. Stanislavovi Kožišníkovi, aby k němu dva pány radní s písařem na kšaft vysláni byli, dožádal. A přišedše k němu p. Eliáš Javořický z velké rady a p. Jan Štolc z osmi panuov soudcuov s Jiříkem, písařem radním, je přivítal.“¹⁸³

Závěti jsou zakončeny datací, ve které je zaneseno datum jejich sepsání orientované vždy k některému významnému svátku. „Stalo se ve čtvrtek, na den spočetí Panny Marie, léta 1594.“¹⁸⁴ Podobně jako subskripce mohla se též datace objevit hned za invokací či intitulací.¹⁸⁵

Zcela poslední informací, kterou lze zde registrovat, ale která sama o sobě tak docela nesouvisí s vlastním obsahem testamentů, je jejich přijetí a stvrzení městskou radou a následné vložení do knihy kšaftů. Dělo se tak většinou na žádost některého z pozůstalých, resp. rodinných příslušníků. „Vysvědčen a publikován tento kšaft k žádosti Barbory, manželky neb. V pondělí po neděli Cantate 1603. Stvrzen výpovědí panskou v pondělí u vigilií sv. Jana Křtitele, léta 1603.“¹⁸⁶

Aprekace nebo-li závěrečná modlitba nebyla zjištěna ani u jednoho kšaftu a jak se zdá i z výzkumů v jiných městech,¹⁸⁷ nebyla nikdy součástí posledních vůlí. Jestliže se božího jména dovolávali již v invokaci, zdálo se nejspíš zbytečné modlit se i v závěru.

V nejednom případě následovaly pod textem závěti poznámky, ve kterých byla zachycena svědectví osob o přijetí odkázaného

¹⁸³ TAMTÉŽ, fol. F6, kšaft Víta Kaufngosta.

¹⁸⁴ TAMTÉŽ, fol. G9, kšaft Václava Vobořila.

¹⁸⁵ K umístování datace v přední části závěti docházelo především v období 1520-1530. Později je situována spíše ke konci zápisů.

¹⁸⁶ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. L4 kšaft Balcara Hymana. Z dnešního hlediska by se mohla zdát trochu kuriózní situace, kdy byla v jednom případě publikována poslední vůle na žádost tchýně. TAMTÉŽ, fol. K4, kšaft Jana Fabera Oušteckého.

¹⁸⁷ P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 3-106; T. KRZENCK, *Böhmische Bürgertestamente*, s. 627-648; J. HRDLIČKA, *Hmotná kultura*, s. 35-54; J. PEŠEK, *Pražské knihy*, s. 63-92.

dědictví či oznámení o naložení s penězi podle testátorovy vůle. Některé z nich byly i s několikaletým odstupem.¹⁸⁸

Výše naznačená koncepce jednotlivých částí listiny, resp. testamentu nebyla vždy přísně dodržována v přímém pořadí.¹⁸⁹ Jestliže někdo zapomněl napsat údaj na náležité místo (např. do dispozice), mohl ho poté vložit kamkoli v průběhu pokračujícího záznamu. Jak už však bylo dříve naznačeno, ne každý kšaft se svým rozsahem a strukturou profiloval jako ideální listina. Je ovšem nutno dodat, že ke konci 16. století lze v tomto směru zjistit evidentní pokrok a nárůst.¹⁹⁰ Jednotlivé zápisy tedy postupně procházely vývojovými změnami a svou podobu jistě přetvářely i za horizontem 16. století.¹⁹¹

4.1. Kutnohorští písaři

Úřad písaře, nejdůležitějšího činitele městské kanceláře, měl v Kutné Hoře vybudovanou svou mnohaletou tradici. Prvního z nich lze registrovat již v roce 1327.¹⁹² Informace z tohoto období jsou však velmi zlomkovité. Celistvý obraz o písařích si lze udělat až od doby husitské, a zejména pak od konce 15. století, kdy přibývá biografických údajů.¹⁹³

Každý z nově jmenovaných písařů musel po svém nástupu složit přísahu o korektnosti a bezúhonnosti výkonu jemu svěřené funkce. Nejdříve samozřejmě získal hodnost běžného písaře; teprve po několikaletém působení a zkušenostech nabytých při zapisování městské rady a soudů mohl pomýšlet na místo předního radního písaře. Tím se mu otevřela cesta k reprezentaci města

¹⁸⁸ Většinou se jednalo o zápisy pořízené maximálně během deseti let od sepsání kšaftu, ale v jednom případě (v období 1520-1530) to byl odstup dokonce dvacetiletý.

¹⁸⁹ Srov. J. HRDLIČKA, *Hmotná kultura*, s. 36-37.

¹⁹⁰ V období 1520-1530 totiž z celkového počtu 182 kšaftů pouze 20 z nich vykazovalo charakter listiny. O sedmdesát let později by jejich podíl byl bezpochyby nadpoloviční.

¹⁹¹ Srov. P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 70-71.

¹⁹² Nesl označení *Reinboto notarius*. M. KAPAVÍKOVÁ – L. VANĚK, *Kutnohorští městští písaři*, s. 2.

¹⁹³ Po skončení husitské doby do konce 16. století působilo v kutnohorské městské kanceláři 49 písařů. TAMTÉŽ, s. 4.

na různých jednáních u zemských institucí, kam byl díky svým diplomatickým a právním schopnostem poslán jako zástupce konšelů. Je tedy zcela zřejmé, že tato profese písaře zaměstnávala natolik, že případné další působení v jiné oblasti nepřicházelo v úvahu.¹⁹⁴

Dalo by se říci, že písaři vytvářeli ve městě společensky uzavřenou komunitu, a to hned z několika hledisek. Prvním z nich by mohlo být vzdělání, neboť většina z nich absolvovala univerzitní studia zakončená buď titulem bakalář či mistr vysokého učení. Zcela běžným jevem také bylo, že mnoho budoucích písařů prošlo nejprve učitelskou praxí, ale posléze toto místo především z finančních důvodů opouštěli (kromě toho učitelé se také neměli a nesměli ženit a způsoby výdělku na jejich obživu byly leckdy svízelné).¹⁹⁵ Ve svém postupu se však nezastavili a nejednoho z nich je možné dohledat v řadách konšelů, resp. primátorů, školních inspektorů či ve sboru osmi soudců.¹⁹⁶ To s sebou jistě přinášelo i výrazné hmotné zabezpečení, které stavělo písaře do rolí nejzámožnějších měšťanů. Bývali majiteli vhodně situovaných domů¹⁹⁷ a jiných nemovitostí, které často získali výhodnou sňatkovou politikou. Zajímavý byl rovněž fakt, že písařské rodiny spolu v tomto směru byly vzájemně provázány. Kromě toho jim plynuly zisky z vlastnictví dolů nebo alespoň jejich podílů. Řada z nich pak zaměstnávala vlastní důlní písaře.¹⁹⁸

Měštští písaři ovšem nevytvořili jen bohatou společenskou vrstvu po stránce materiální, ale byli též představiteli vzdělaných kruhů. Svědčí o tom jak styky se soudobým humanistickým

¹⁹⁴ Myšleno jiné zaměstnání „na plný úvazek“. Aktivity v horním podnikání či obchodech s nemovitostmi do tohoto zahrnuty nejsou. TAMTĚŽ, s. 5, 8.

¹⁹⁵ Zikmund WINTER, *Platy a důchody učitelské v 16. věku*, Časopis Muzea království českého 74, 1900, s. 1-17.

¹⁹⁶ Ve studovaných obdobích této práce dané místo zaujímal téměř každý sledovaný písař – Jindřich z Chocemic, Pavel Vlašský, Jan Šatný, Jan Piscis, Jan Benicius, Pavel Litomyšlský, etc. M. KAPAVÍKOVÁ – L. VANĚK, *Kutnohorští měštští písaři*, s. 11.

¹⁹⁷ O tomto bylo pojednáno již v jiné kapitole. Jednalo se především o domy na náměstí či jeho okolí.

¹⁹⁸ Pro významného písaře Jana Šatného, coby vlastníka celého dolu, pracovali další důlní písaři. M. KAPAVÍKOVÁ – L. VANĚK, *Kutnohorští měštští písaři*, s. 9.

prostředím, tak i latinská podoba jejich jmen.¹⁹⁹ Mnozí z nich byli sami autory humanistických básní či dokonce celých básnických sbírek.²⁰⁰

V souvislosti se studiem testamentů, je třeba nejprve specifikovat dvě odlišné role písaře, ve kterých zde vystupoval. Na jedné straně to byl člověk, který byl povolán k zapsání poslední vůle jiného měšťana, a zhostil se tu zároveň i funkce svědka; na straně druhé on sám v roli umírajícího, který se rozhodl pořídit kšaft.

4.1.1. Písař jako svědek

Podle městského práva přicházel písař spolu s dvěma konšely na dožádání zůstavitele k němu domů, kde byl povinen sepsat a současně dosvědčit jeho závěť.²⁰¹ Každý podobný akt mu kromě toho přinášel i patřičné finanční ohodnocení. V obou sledovaných obdobích bylo zjištěno vždy deset různých písařů, kteří se v daných zápisech samozřejmě objevují s nestejnou intenzitou. Díky výzkumům Marie Kapavíkové a Lubomíra Vaňka je možné především o profesní dráze mnohých z nich získat celistvou představu.²⁰² Ostatní informace související naopak s hmotným zázemím, vybavením domácností a od toho se odvíjejícího sociálního postavení písařů ve městě poskytnou právě v této práci zkoumané typy pramenů, jakými jsou kšafy či inventáře. Jelikož testamenty nebývají často dosti výstižné a nepodávají detailní popisy každé části odkazovaného majetku, zdají se být inventáře z tohoto hlediska nenahraditelným zdrojem pro získání patřičných údajů. Ze všech zjištěných písařů, kteří vystupovali v závětech v období 1590-1610 jako zapisovatelé,²⁰³ se

¹⁹⁹ Např. Benicius, Piscis, Faberius, Hubeus, etc.

²⁰⁰ M. KAPAVÍKOVÁ – L. VANĚK, *Kutnohorští měšťtí písaři*, s. 11-12.

²⁰¹ K. BEDNAŘÍK – V. HAVELKOVÁ, *Česky psané závěti*, s. 441.

²⁰² M. KAPAVÍKOVÁ – L. VANĚK, *Kutnohorští měšťtí písaři*.

²⁰³ Celkově byly nalezeny inventáře tří písařů z let 1590-1610. Druzí dva však budou blíže charakterizováni až v kapitole „Písař jako testátor“.

podářilo dohledat inventář pouze u jednoho z nich, ovšem na druhou stranu možná toho nejzajímavějšího.

Řeč je o Janu Piscisovi, rodáku z Vysokého Mýta, který přišel do Kutné Hory roku 1583 jako správce Vysokokostelské školy, kde však vydržel pouhý jeden rok. Během této doby získal titul bakaláře, oženil se a stal se kutnohorským měšťanem. V průběhu příštích třiceti let se stal postupně vlastníkem asi osmi domů (většina z nich se nacházela v blízkém okolí náměstí či přímo na něm) a dalších pozemků, které vždy výhodně prodal a získané peníze opět chytře investoval. Do jeho vlastnictví patřil i jeden statek a dvorec. Kromě toho se aktivně podílel na horním podnikání. To ho řadilo k nejbohatším obyvatelům města. Co se týče Piscisovy kariéry, byl osmkrát starším z obce, v roce 1617 konšelem a primátorem a je zmiňován také mezi inspektory městských škol. Několikrát se jako zástupce Kutné Hory účastnil zemského sněmu. Roku 1612 stanul na místě horního hofmistra, kde však měl podle Dačického zpronevřit obecní peníze.²⁰⁴ O tom, že se zřejmě nebude jednat o plané nařčení, svědčí i jiné jeho spory, které vedl nejen se svými sousedy, ale též s příslušníky vlastní rodiny.²⁰⁵ Přesto si získal zájem a důvěru nejvyššího mincmistra Viléma Vřesovce z Vřesovic, který ho v roce 1613 jmenoval spolu s dalšími třemi osobami správcem obecních důchodů a statků.²⁰⁶

Také osobní život Jana Piscise byl barvitý. Prodělal tři sňatky, přičemž zejména poslední dva se zdají být promyšleným tahem, neboť podruhé si vzal vdovu po městském písaři Pavlu Litomyšlském (toto znovu ukazuje na vzájemnou propojenost městské písařské komunity) a potřetí to byla dcera horního hofmistra Tobiáše Šafara z Šafendorfu, tedy opět členka vý-

²⁰⁴ Antonín REZEK (ed.), *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova II.*, Praha 1878, s. 169.

²⁰⁵ Důkazem toho je např. i útěk jeho syna Jana do sedleckého kláštera, který ze strachu před přísností svého otce raději oblékl mnišský šat. TAMTÉŽ, s. 96.

²⁰⁶ M. KAPAVÍKOVÁ – L. VANĚK, *Kutnohorští měšťtí písaři*, s. 65.

znamné kutnohorské rodiny. Ze třech manželství měl celkem šest dětí, shodou okolností samé chlapce.

Jan Piscis umřel roku 1617 jako městský písař, horní hofmistr a primátor. Ještě tentýž rok byla provedena inventarizace jeho majetku,²⁰⁷ která vypovídá o neskutečném bohatství, ale též o vzdělanosti této s trochou nadsázky kontroverzní osobnosti. Měl-li by být Jan Piscis podle sepsaného inventáře svých statků zařazen do některé ze sociálních skupin, dosáhl by bezpochyby té nejvyšší možné.²⁰⁸ Mezi četným stříbrným a pozlaceným nádobím bylo v jeho domě nalezeno několik zlatých prstenů s drahými kameny (ametyst, tyrkys, granát), jaspis ve tvaru srdce ve zlatě s bílou perlou, zlaté sekrety s karneolem a jaspisem, „*páteř se stříbrnými groši pozlacený se srdíčkem*“, tři zlaté kroužky. Ke každodennímu užívání pak sloužilo nejspíš nádobí cínové a měděné, které se v inventáři též objevuje. S kulturou stolování jsou spojeny rovněž dva zaznamenané ubrusy. Na stěně v komoře viselo pět různých ručnic. O vybraném stylu vypovídá i oblečení, které bylo uloženo v jedné z truhel - „*pás mužský aksamitový se stříbrným nákončím*“, damaškové kalhoty s pozlacenými knoflíky, aksamitový husárek či šamlatový plášť s aksamitem.²⁰⁹ V další „*zlaté truhle na nohách*“ bylo naskládáno rozličné ložní prádlo, nedokazující ani v tomto ohledu žádný nedostatek - čtyři cíchy, devět prostěradel, 15 kusů peřin, tři polštáře, tři spodnice, tři svrchnice a podušky s povlaky.

Kromě vypočítaných předmětů svědčících o vysoké úrovni hmotné kultury v domácnosti písaře, zaujme na první pohled bohatá sbírka sepsaných knih. Jen v kanceláři se jich našlo

²⁰⁷ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha inventářů 1596-1626, fol. N18-N23.

²⁰⁸ V tomto bodě lze vycházet z možnosti sociální stratifikace nabízené v článku JSH z roku 1990, kde byli měšťané rozlišeni podle výše a hodnoty svého majetku do šesti skupin od A1 až po C3, přičemž A1 byli nejméně movití a C3 naopak nejvíce. U každé kategorie je zde konkrétně popsáno, jaké předměty byly v příslušných domácnostech shledány a jaké jsou ony mezníky mezi jednotlivými skupinami. Z tohoto tedy vyplynulo, že Jan Piscis by patřil do skupiny C3. V. BŮŽEK - H. BŮŽKOVÁ - J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 71-73.

²⁰⁹ Damašek a aksamit patřily v této době k nejdražším látkám. Z. WINTER, *Kroje*, s. 71.

téměř 80, nepočítají-li se fascikly spojené s horním a mincovním úřadem, které byly ihned odneseny na radnici. Z hlediska tematického zaměření nalezených knih (většina má latinské názvy) jde opět o široký záběr.²¹⁰ Z knižního soupisu Jana Piscise vyplývá tedy nejen fakt, že musel ovládat latinský i německý jazyk, ale také to, do jakých směrů byly rozvinuty zájmy vzdělaného člověka 16. století. O tom, že obdobnou strukturu domácích knihoven lze najít i u obyvatel jiných měst, svědčí patřičné výzkumy.²¹¹ Podle nich vlastnili měšťané především díla náboženská (bible, postily, kancionály). Ze světské literatury mají převahu spisy právnické (zejména městská práva), následované texty historickými, přírodovědnými, cestopisnými a lékařskými. Významné postavení zaujímají rovněž díla klasické antické literatury či příručky filologického a filosofického charakteru. To, že se Jan Piscis řadil k předním kutnohorským vzdělavcům dokládají i jeho styky s dobovými humanistickými kruhy, např. Mistrem Kampanem.²¹²

Ve zkoumaném období 1590-1610 byl Jan Piscis v roli písaře přítomen celkem u pěti pořizovaných kšaftů. Ač toto rozhodně nebyla největší účast ze všech zjištěných písařů, určitě si význačnost jeho postavy zasloužila, aby zde byla alespoň zčásti charakterizována. Mimo něj se v jednotlivých zápisech nejvíce objevuje jméno Jiříka Třísky (16 x), Jana Benicia (15 x), Ondřeje Hubky (13 x) či Jiříka Hrdíka (9 x). Výskyt ostatních písařů v porovnání s nimi je téměř zanedbatelný.

²¹⁰ Jsou tu písemnosti historické (Kronika německá stará, Cornelii Taciti Historia Romana), filozofické (Henrici Corneli Agrippi De occulta Philosophia), gramatické (Grammatica graeta), geografické, resp. cestopisné (Geographia Ptolemai Alexandrini, Putování p. p. Kryštofa Haranta), přírodovědné (Herbář Adama Hubera a Adama z Veleslavína, Herbář český, O minerálních - německá), právní (Zřízení zemské), ale také např. lékařské (Johannis Jeseni Anatomia, Apotéka domácí). Zajímavá jsou díla náboženského charakteru, neboť tu vedle sebe stojí Kancionál český Jednoty bratrské, Biblia stará latinská, Bible česká v nově vydané od Samuela z Veleslavína 1613 či Jehnitis Templi stupenia Joachimi Ursini. K nezbytnému vybavení knihovny písaře patřil rovněž titulář.

²¹¹ O. FEJTOVÁ, *Příspěvek*, s. 183; P. VOIT, *Česká literární tvorba*, s. 51-57; J. PEŠEK, *Knihy*, s. 252-257; TÝŽ, *Měšťanská vzdělanost*, s. 79-118; Antonín KOSTLÁN - Václav LEDVINKA - Jiří PEŠEK, *Zemský průběh Pavel Griemiller z Třeboska*, PSH 19, 1986, s. 128-134.

²¹² M. KAPAVÍKOVÁ - L. VANĚK, *Kutnohorští měšťáci písaři*, s. 66.

4.1.2. Písař jako testátor

Mezi posledními pořízenými v období 1590-1610 byly zjištěny také tři, které patřily právě městským písařům.²¹³ Všichni pak vystupovali i jako svědci v některém z jiných kšaftů. Ovšem jejich frekvence nebyla příliš častá (jeden či dva záznamy). Jak už bylo naznačeno dříve, vypovídací hodnota kšaftů v detailních rozměrech není v některých případech příliš vysoká, proto i zde byly k získání uceleného obrazu použity inventáře. Bohužel se podařilo objevit inventární zápisy pouze dvou ze zmiňovaných písařů - inventář Václava Vodičky Horažďovického dohledán nebyl. Z jeho závěti z roku 1592 však dostatečně vyplývá, že ani on jistě netrpěl žádným nedostatkem a radil se opět ke společenským špičkám. Je to zřejmé např. z odkazu statku v Horažďovicích či dvou zlatých prstenů, jednoho s dvěma kameny, druhého s tyrkysem. Jelikož se jednalo o odkazy „na památku“, je pravděpodobné, že v jeho domácnosti by se podobných cenných předmětů našlo ještě daleko víc. Také Václav Vodička složil před začátkem své profesní dráhy bakalářské zkoušky a původně působil jako správce školy u Vysokého kostela. Poté přešel do písařského úřadu a stal se rovněž konšelem. Vydělané peníze investoval do koupí domů, vlastnil např. i jeden dům na náměstí. V soukromí však podle Dačického nebyl příliš šťastný, neboť si vzal za manželku „starou a lakotnou vdovu“.²¹⁴

Zbývající dva písaři sepsali svůj testament shodně v roce 1599. Oba ještě tentýž rok zemřeli na mor. Nejprve bude pozornost věnována zřejmě významnějšímu z nich - Pavlu Litomyšlskému, celým jménem Pavel Girkonius Litomyšlský. Po získání bakalářského titulu na pražské akademii přišel do Kutné Hory, kde získal místo městského písaře. V průběhu příštích let se

²¹³ Jedná se o Václava Vodičku, Jana Fabera Oušteckého a Pavla Litomyšlského.

²¹⁴ „Václav Vodička, jenž byv mistrem školním, měl k manželství Dorotu Čechtickou, vdovu starou, již pro peníze - jsa mlád - pojal, ale při těch penězích žádné rozkoše a zvuile neužil.“ A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 40;

stal několikrát starším z obce, zastával místo školního inspektora a na sklonku svého života také funkci primátora. Nejednou byl vyslán do Prahy na různá jednání týkající se zejména otázky kutnohorských škol a rovněž reprezentoval obec na zemském sněmu. Podobně jako ostatní měšťtí písaři vkládal své jmění do nákupu nemovitostí a účastnil se i horního podniku, kde mu patřilo několik dolových tálů.²¹⁵ Byl dvakrát ženatý; druhá žena se po jeho smrti provdala za Jana Piscise. Ze čtyř potomků stojí za zmínku jeho syn Pavel, který působil jako humanistický básník.²¹⁶

Je zajímavé, že majetek Pavla Litomyšlského byl inventarizován až v roce 1619, tedy dvacet let po jeho smrti.²¹⁷ Svým charakterem se velmi podobá inventáři Jana Piscise, neboť i zde je velké množství drahých předmětů, ať už se jedná o stolní nádobí - pozlacená číška se zvonečky, stříbrné lžíce a nožnice, pozlacené stříbrné koflíky, nože s perlovými matkami, nebo o šperky - zlatý prsten s karneolem, další s diamantem a dvěma rubíny, jiný s tyrkysem či českým diamantem. Samozřejmě tu nechybělo cínové a měděné nádobí pro každodenní potřebu. Navíc tu byly shledány čtyři mosazné svícny a dva svícny visuté stropní, které dokazují již existenci jakýchsi lustrů v dnešním pojetí. V domácnostech se ale začaly hojněji vyskytovat až v druhé polovině 16. století.²¹⁸ Dále nesmí být opomenuta taková věc, jakou bylo „ohřívadlo k zahřívání peřin“. Je tu opět dlouhý seznam ložního prádla, kde zaujmou hlavně vyšívaná prostěradla. Byl tu nalezen i jen „kobereček“, ovšem bližší popis schází.

Naopak daleko více je v tomto inventáři zachycen interiér domu, který vypovídá, že v mázhauze stály tři stoly, dvě lože s nebesy (jedno zelené a druhé malované) a na stěně tu visely

²¹⁵ Jeden tál znamenal určitou vyměřenou majetkovou jednotku v dole.

²¹⁶ M. KAPAVÍKOVÁ - L. VANĚK, *Kutnohorští měšťtí písaři*, s. 61.

²¹⁷ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha inventářů 1596-1626, fol. P3-P5.

²¹⁸ Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 53.

troje jelení rohy s hlavami. Ve světnici pak byly stoly dva se třemi židlemi a jednou dlouhou mezi nimi. V komoře byly umístěny čtyři měděné trouby. Poslední místností zůstává kancelář, která skrývala na 40 knižních děl.

Svým zaměřením se jedná především o spisy historické (*De Bello Galico*), filozofické, gramatické (*Grammatica*) či právní. Za povšimnutí stojí díla teologická, mezi kterými převládají ta protestantsky orientovaná - např. *Explicatis Evangelium Doctoris Martini Lutheri* a ještě další tři knihy od Philippa Melanctona.²¹⁹ Kromě toho tu je také *Confesio Maximiliano Imperatori*. Rovněž zde nechybí titulář. Zájem Pavla Litomyšlského o soudobou náboženskou problematiku je tedy zcela evidentní.

Na závěr zbývá pojednat ještě o Janu Faberu Oušteckém (latinská podoba jména *Johannes Faberius Austecius*), který se z onoho předloženého vzorce života městských písařů poněkud vymykal. V porovnání se svými zámožnými a úspěšnými spolupracovníky totiž v tomto směru působil dosti nenápadným dojmem. Na rozdíl od nich nikdy nevlastnil žádnou nemovitost, ani neoplýval značným množstvím peněz. Nikdy také nezastával žádnou funkci v městské radě, prošel jen úřadem písaře špitálmistrů a školního inspektora. Bráno do důsledku, nedosáhl vlastně ani na místo předního městského písaře, zůstal jen na místě třetího. Jistě to nebylo nedostatkem vzdělání či talentu, o čemž svědčí jeho působení jako humanistického básníka. Rovněž v počtu sňatků proti jiným zaostával, neboť do manželství vstoupil pouze jedenkrát. Měl dva syny a oba se v dospělosti věnovali učitelské profesi.²²⁰

²¹⁹ Philipp Melancton byl německý humanista, pedagog a reformátor, který úzce spolupracoval s Martinem Lutherem zejména v oblasti reformy univerzit a školství obecně. Po Lutherově smrti stanul v čele německých protestantů.

²²⁰ M. KAPAVÍKOVÁ - L. VANĚK, *Kutnohorští městští písaři*, s. 74.

O skromném životě Jana Fabera vypovídá inventář pořízený v letech 1599 a 1600.²²¹ Neobsahuje jediný náznak vlastnictví některého z cenných předmětů či klenotů, jak tomu bylo v předchozích případech. Chybí tu i podrobný seznam nádobí a věcí běžně používaných. Je tu pouze poznámka o 21 kusech cínového nádobí, které se posílalo k zvážení. Naopak tu je ale obsáhlý výpis pánských i dámských šatů, u nichž je občas patrná jistá zdobnost či nákladnost látek - čepice aksamitová s kunami, klobouk s šmukem nový, loket malovaný zlatem pokládáný, mantlík jednoduchý letní aksamitem prýmovaný či živůtek karmazínový a hedvábný. Nutno dodat, že toto bylo uschováno ve zlaté truhle. Také co se týče ložního prádla, domácnost Jana Fabera nijak nestrádala. Našly se tu spodní i vrchní peřiny, několik polštářů, podušek, cích, prostěradel, plachet a dokonce i ručníků. Hotových peněz měl u sebe 102 kop 20 grošů českých.

Snad jediné, čím by se mohl pochlubit a čeho měl opravdu nemálo, byly knihy. Dohromady čítala jeho knihovna na 70 titulů, které se svým zaměřením velmi podobaly knihám zjištěných též i u ostatních písařů. Opět byly především latinské a týkaly se oblastí filozofie, rétoriky, historie (Titi Livii Romana Historica, Crispi Sallusti De Coniuratione Catilina, De bello Jugurthino), pedagogiky, etymologie, gramatiky (Mathaei Colli-ni Grammatica) a v neposlední řadě teologie (Benedicti Areti Problemata Theologica, Nicolai Hemingii Postilla, pět dílů bible bratrské, katechismy).

Kdyby se měly stanovit nějaké vlastnosti či spíše rysy, které byly všem městským písařům společné, nepochybně by k nim patřilo vzdělání, zámožnost (s výjimkou Jana Fabera Oušteckého) a vážené postavení mezi měšťany. Každý několikrát během svého života zasedal jako člen městské rady (mnozí se účastnili i zemských jednání), vlastnil mnoho nemovitostí, s kterými

²²¹ SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha inventářů 1596-1626, fol. E5-E8.

obratně obchodoval a také se většinou (i několikrát) výhodně a společensky přiměřeně oženil. Kromě toho se téměř všichni zajímali a někteří i aktivně účastnili humanisticky laděného kulturního života okolo sebe. Nemůže být tedy pochyb, že se písaři počítali k předním reprezentantům měšťanské vzdělanosti 16. století.

5. KŠAFT JAKO PRAMEN HISTORICKÉHO POZNÁNÍ

Jak už bylo v úvodní kapitole naznačeno, studium testamentů získává v posledních letech také v českém prostoru stále větší pozornost historiků.²²² Dalo by se říci, že tento typ pramene se stal v mnoha směrech ojedinělým a nenahraditelným zdrojem poznání. Jedním z důvodů je určitě fakt, že právě na tomto poli se badatelům nabízí ojedinělá možnost přistoupit blíže ke každému jednotlivci. Ačkoli bylo samotné pořízení kšaftu právní záležitostí, odráží se tu zároveň individualita jeho tvůrce, která je v jiných pramenech jen těžko zjistitelná. Právě toto je z hlediska moderní historiografie, zabývající se především rolí člověka v dějinách, nepostradatelným východiskem. Kromě toho přispívá k oblibě využitelnosti závětí v historickém kontextu jejich poměrně četná dochovanost,²²³ která tak umožňuje vzájemné srovnání a statistické zpracování. Testament totiž nelze uchopit jako samostatný vzorek a demonstrovat na něm např. rodinné struktury určité doby, ale je třeba studovat větší množství případů a teprve z nich vyvozovat patřičné závěry.

Existuje mnoho otázek a okruhů, které lze s pomocí kšaftů zodpovědět. V následující stati jsem se i já pokusila některé z nich více prozkoumat a přiblížit se tak člověku žijícímu v Kutné Hoře v 16. století.

²²² Srov. použitý výběr P. KRÁL, *Mezi životem*; J. PEŠEK, *Pražské knihy*, s. 63-92; P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 3-106; T. KRZENCK, *Böhmische Bürgertestamente*, s. 627-648; TÝŽ, *Tabor*, s. 29-37; J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 90-127; M. HRUBÁ (ed.), *Města*, s. 87-106; J. STEJSKALOVÁ, s. 74-80; J. KUBÁK, *Závěti*, s. 96-103; J. HRDLIČKA, *Hmotná kultura*, s. 35-54.

²²³ Samozřejmě existují rozdíly mezi jednotlivými městy, jak na to upozorňuje P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 62-64.

5.1. Kutnohorské kšafy

Z celkového množství testamentů pořízených v letech 1590-1610 lze odvodit roční průměr čítající necelých šest zápisů (pro srovnání v období 1520-1530 to bylo 13). Tento údaj však nelze bezpodmínečně aplikovat na každý rok, neboť tu lze mezi jednotlivými obdobími sledovat velké diference. Zatímco například v roce 1604 byl do knihy zapsán pouze jeden kšaft, roku 1599 byl jejich počet 27.²²⁴ Příčiny tohoto extrémního nárůstu mají své logické opodstatnění, neboť právě v tuto dobu zasáhla Kutnou Horu morová epidemie, jak se o tom zmiňují i samotní testátoři.²²⁵ Následující rok se počet sice opět výrazně snížil, ale přesto devět posledních pořízeních z roku 1600 zůstává druhým nejvyšším číslem. Důvodem by zřejmě mohlo být ještě ne zcela zažehnané morové nebezpečí a nadále trvající strach lidí před smrtí, které se nechtěli poddat bez předešlého zabezpečení svých pozemských statků. Podobné výkyvy v sepisování závětí v důsledku hrozícího moru lze vysledovat i ve výzkumech z jiných měst.²²⁶ Ne vždy se však pro obdobná kolísání podaří najít konkrétní vysvětlení.²²⁷

Ve čtyřech případech chybělo u posledních vůlí datum jejich vzniku, proto tedy nemohly být zahrnuty do výše uvedené statistiky. Přehled pořízených závětí v jednotlivých letech přináší graf 1.

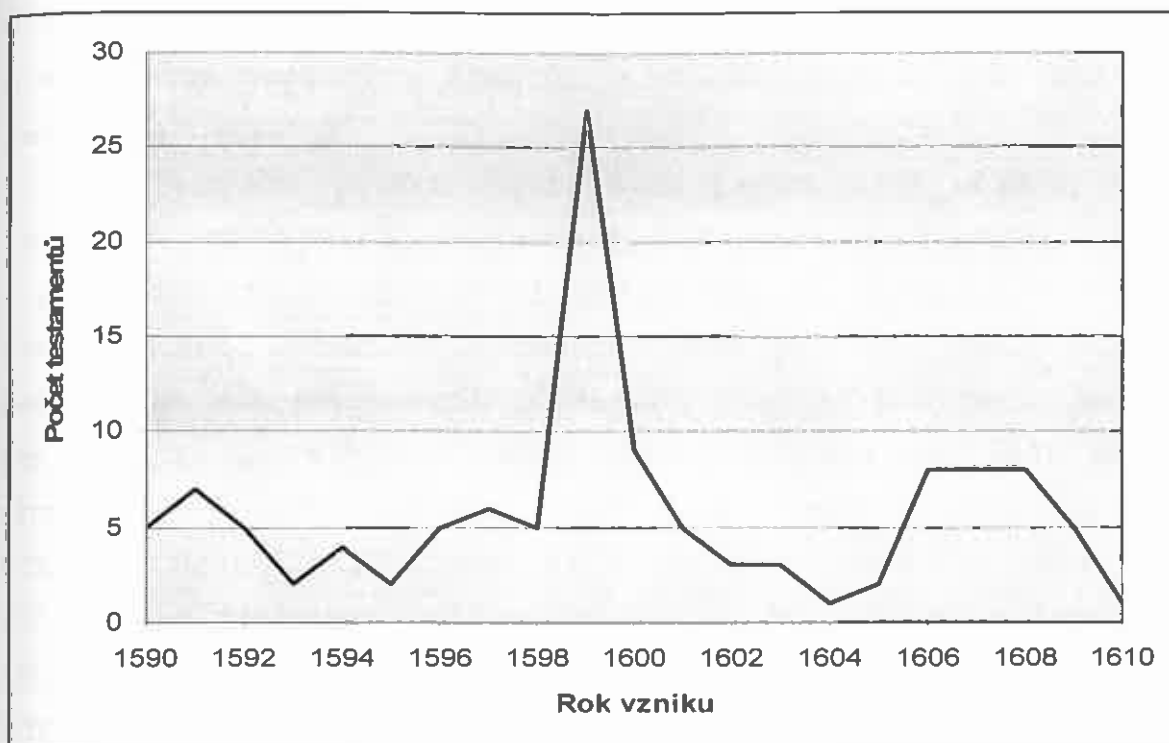
²²⁴ Pro tuto názornou demonstraci jsem vybrala dva největší extrémy; v ostatních letech se průměrný počet zápisů pohyboval již okolo 4,5.

²²⁵ „...mne nemocí těžkou v tuto ránu morovou navštíviti ráčil“, kšaft Jana Fabera Oušteckého, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K4.

²²⁶ Srov. P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 88-98; J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 93-94; J. PEŠEK, *Pražské knihy*, s. 77.

²²⁷ V roce 1521 bylo v kutnohorské knize kšaftů zachyceno 49 záznamů, což se také zásadně vymykalo běžnému průměru, přesto se bližší objasnění nepodařilo zjistit. O podobné situaci píše i Tomáš BOROVSÝ, *Odkazy brněnských měšťanů církevním institucím v 15. a 16. století*, SPFFBU, řada C-46, 1999, s. 83.

Graf č.1: Počet testamentů v jednotlivých letech 1590-1610



Mezi pořízením kšaftu, jeho stvrzením a publikací městskou radou býval obvykle určitý časový odstup. Buď se vše stihlo odehrát ještě v tentýž rok, anebo častější variantou bylo přijetí závěti rok následující.²²⁸ Tyto informace se však nevyskytovaly u každého zápisu,²²⁹ přesto téměř polovina těch, které je obsahovaly, dostála svému potvrzení s ročním zpožděním. Našly se ale také výjimky, které na tento akt čekaly i několik let.²³⁰ Podobné odstupy mohly být způsobeny obdobím mezi sepsáním testamentu a smrtí zůstavitele. V čase moru bývaly předkládány až po odeznění bezprostředního ohrožení nákazy.²³¹ Lidé mnohdy psali závěti především z důvodu silícího strachu před nebezpečnou nemocí, aniž by pak ještě ten samý či následující rok zemřeli. Klasickým modelem bývá také situace, kdy po po-

²²⁸ Stejnou situaci nacházíme i u P. RAKA, *Kadaňské knihy*, s. 81-82.

²²⁹ Z oněch 125 testamentů stály údaje o stvrzení a publikaci v 98 případech.

²³⁰ Např. kšaft Anny Kolečkové byl stvrzen až sedm let po jeho vzniku. SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612 fol. L12.

²³¹ J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 93.

dobných epidemiích počet zemřelých klesl. Toto však nelze v rámci daného studia určit, neboť zde se operuje pouze s množstvím sepsaných kšaftů, a nikoli s množstvím fakticky zesnulých obyvatel.

Při zkoumání závětí vyvstává na povrch řada otázek, které je možné na základě získaných informací zodpovědět. Jedna z prvotních by zcela jistě zahrnovala příčiny a okolnosti vzniku tohoto úředního dokumentu. Jaké pohnutky vedly člověka povolát do své domácnosti dva svědky s písařem a chtít naložit se svým majetkem podle svých představ než tento svět navždy opustí. Nikdo přece nemůže vědět, kdy takový okamžik nastane, přesto v určité fázi života se k tomuto kroku mnozí odhodlají. Je to snad způsobeno náhlou nemocí, pokročilým věkem nebo úplně jinými důvody způsobenými obavami z hádek a sporů mezi pozůstalými. Dalo by se konstatovat, že všechny výše vyjmenované argumenty se s větší či menší pravidelností opakuji takřka v každém kutnohorském kšaftu.

Nejfrekventovanějším motivem k sepsání poslední vůle zůstává beze vší pochybnosti nemoc, kterou testátor patrně již delší dobu trpí. Jinou skupinu potom tvoří případy z období morových epidemií, kdy má tento úkon spíše spontánní charakter v důsledku nastalé situace. O detailnější specifikaci nemoci se však prakticky nelze dovědět. Jediná doprovodná informace je, že se jedná o nemoc „těžkou“,²³² což je pochopitelné, neboť pouhé normální onemocnění by nebylo dostatečným podnětem. Pouze v jednom zápise je zmínka o úrazu, ovšem bez bližšího vymezení kromě toho, že se jedná o „nenadálý a nebezpečný úraz“.²³³

Nejvíce se o povaze své choroby rozepsal Martin Kochan z Prachové - „největší těžkost a bolest že v nohách má, pro

²³² „Nemoci těžkou jsa navštíven“, kšaft Martina Turka, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612 fol. L24.

²³³ „jsouce opět od Pána Boha mého těžkým nedostatkem zdraví skrze nenadálý a nebezpečný ouraz navštívena“. Kšaft Anny Hněvusické, TAMTÉŽ, fol. K24.

niž ani spáti že nemůže.²³⁴ Podobný popis je však zcela ojedinělý. Nemoc byla v raném novověku chápána jako trest, který na člověka seslal Bůh. Někdy je proto rovněž možné setkat se s formulacemi „leže v kázni a trestání Pána Boha“.²³⁵ Nedostatek zdraví a blížící se smrt byly tedy v mentalitě lidí chápány jako důsledky jejich hříšného života, a díky tomuto vysvětlení přijímány jako nezměnitelný fakt. Svůj osud vkládali s veškerou důvěrou do božích rukou a jeho vůli ponechávali i rozhodnutí, zda je povolá do svého nebeského království či je znovu uzdraví.

V mnohem menší míře se jako důvod pořízení testamentu vyskytuje stáří, resp. pokročilý věk, ve kterém bývá smrt očekávaným jevem. V takových případech lidé píšou o nestálosti světa i života a uvědomují si smrtelnost lidského pokolení, která je opět dílem božím. Přičemž Bůh na ni člověka neustále upozorňuje již v průběhu jeho života, kdy na něj sesílá různá dílčí „varování“.²³⁶

Když tedy nastal příhodný moment, ve kterém se zůstavitel odhodlal sepsat poslední pořízení, uvádí pak i další podstatné důvody tohoto činu. Patří sem především zabezpečení pokrevních příbuzných (pokud nějaké měl) a přání předejít možným neshodám, které by v případě smrti bez přesného stanovení dědiců mohly nastat. Jedná se zejména o rozvětvené rodiny nebo rodiny propojené komplikovanými vztahy. Stejně tak tu jsou patrné snahy přerozdělit majetek podle vlastního uvážení, které vždy nemuselo odpovídat tradičním zvyklostem.²³⁷

²³⁴ TAMTÉŽ, fol. M5.

²³⁵ Kšaft Anýžky Sládkové, TAMTÉŽ, fol. E27.

²³⁶ „Mně... nehodným svému služebníkovi dával (Bůh, pozn. autora) časté napomenutí skrze rozličné neduhy, abych pamatuje na svou smrtedlnost předně pokání činiti pospíšil.“ TAMTÉŽ, kšaft Valentina Šubary, fol. G4.

²³⁷ Tento fakt uvádí jako hlavní důvod sepsání kšaftů ve své studii o pražských testamentech J. PEŠEK, *Pražské knihy*, s. 74.

5.2. Bídny svět a nebeské království, tělo versus duše

Člověk raného novověku vnímal svůj život jako dar od Boha. To on ho poslal na svět mezi ostatní smrtelné hříšníky, kladl mu do cesty překážky, vystavoval ho životním zkouškám, díky nimž zjišťoval, je-li v budoucnu hoden vstoupit do jeho království. „Poznávaje hněv a metlu Pána Boha všemohoucího.“²³⁸ Lidé toto však pojímali jako přirozený důsledek jejich hříchů, za které musel nepochybně přijít zasloužený trest. Oni byli ti neposlušní, kteří nevyhověli vůli boží a nemohli tedy očekávat nic jiného. „Kterak Pán Bůh všemohoucí pro hříchy naše člověka divným způsobem navštěvovati ráčí mocí svou otcovskou, jakožto dítky neposlušné.“²³⁹ V boží moci bylo i vymezení času, po který člověk setrvá mezi živými. Mohl si pro něj přijít kdykoli a každý musel být na tento okamžik připraven, ačkoli nevěděl, kdy přesně nastane. Bůh ho v průběhu života uváděl nejednou v pochybnosti, upozorňoval na konečnost lidského bytí. Člověk se od narození smířoval s myšlenkou, že jednoho dne bude muset opustit pozemský svět. „Člověka od života k smrti stvořiti ráčil a to všecko, co se koliv narodilo, že umřítí musí.“²⁴⁰ To byla jeho jediná jistota, jak vyplývá i z mnoha testamentárních zápisů. „Za nejjistější věc smrt mám.“²⁴¹

Smrt byla očekávána beze strachu (obavy vyvolávala pouze nejistota okamžiku jejího příchodu), neboť znamenala vysvobození z dosavadního hříšného života a zkaženého světa.²⁴² Byla okamžikem, ve kterém se člověk zbavuje dědičného Adamova hříchu a naplňuje smysl své existence. Cílem totiž nebyl pomíjivý pozemský život, ten byl pouhou předzvěstí a odvrácenou tvář

²³⁸ Kšaft Zikmunda Kozla z Reyzentalu a na Vesci, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. F30.

²³⁹ Kšaft Křišpína Hebnštrejta, TAMTÉŽ, fol. G30.

²⁴⁰ Kšaft Davida Tapinea, TAMTÉŽ, fol. L1.

²⁴¹ Kšaft Estery Opplové, TAMTÉŽ, fol. H4.

²⁴² Více o vnímání smrti např. P. ARIÉS, *Dějiny smrti*; P. KRÁL, *Mezi životem*; N. OHLER, *Umírání*.

toho, co člověka čeká po smrti. Teprve v poměru k onomu světu nabýval patřičného významu. Opakovaně se také v závětech objevují pejorativní přívlastky hodnotící zdejší svět jako svět „bídny“, „nestálý“ a v jednom případě dokonce i „ke konci nakloněný“.²⁴³ Jakoby pozemský život tvořil pouze jakousi „přestupní stanici“, kterou člověk musí protrpět, na cestě k věčnému božimu království. Představa tohoto kontrastu ulehčovala ztrátu blízkých osob a víru v opětovné shledání. Smrt představovala pro většinu lidí naději na lepší budoucnost. Doufali, že je po překročení hranice čeká spravedlivý boží soud, při kterém jim budou odpuštěny všechny hříchy a následný vstup do ráje. Cítili se být vyvolenými proto, že Bůh obětoval svého syna, který svou smrtí vykoupil lidskou hříšnost a dal jim tak možnost poznat krásy věčného života. „Pro zásluhy mého nejmilejšího Pána a Spasitele Ježíše Krista, kterýž vylitím krve své nevinné mé hříchy smyl a mě za dceru boží a spoludědičku nebeského království učinil.“²⁴⁴

Zajímavé je také pozorovat, jakou podobu přisuzovali zůstavitelé onomu vkročení v brány nebeské. Jiřík Fidler z Muldavy se ve své poslední vůli těší, že „smrt mně dveřmi života věčného bude“.²⁴⁵ Dveře tu snad opravdu vyvolávají představu jakéhosi královského paláce, do kterého se jimi mělo vstoupit. Jindy bylo přijetí viděno jako jakási korunovace. „Korunou věčné slávy mě hodného oučistna učiniti ráčí.“²⁴⁶ Ještě pozoruhodnější je představa v zápise Zikmunda Kozla z Reyzentalu a na Vesci, pro kterého umírající člověk „jako pára z tohoto světa odchází“.²⁴⁷ A když se poté dostane k Bohu, viděl proměnu

²⁴³ „Patřice na to, kterak tento bidnej a již opravdu k konci nakloněnej svět“, kšaft Zikmunda Kozla z Reyzentalu a na Vesci, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. F30.

²⁴⁴ Kšaft Estery Opplové, TAMTÉŽ, fol. H4.

²⁴⁵ Kšaft Jiříka Fidlara z Muldavy, TAMTÉŽ, fol. I24.

²⁴⁶ Kšaft Davida Tapinea, TAMTÉŽ, fol. L1.

²⁴⁷ TAMTÉŽ, fol. F30.

ve věčný život jako akt převlékání: „A po svlečení ze mne tohoto roucha smrtedlného v sukni nesmrtedlnou obláci ráčí.“²⁴⁸

Symbolickým zakončením života na zemi byl pohřeb.²⁴⁹ Tímto rituálem, který obvykle přicházel několik dní po biologické smrti, měl být oficiálně zakončen pobyt zemřelého člověka ve světě živých. Naposledy byla oživena vzpomínka na něj a on se naposledy ocítl v kruhu svých nejbližších, i když už pouze v přeneseném slova smyslu. Pohřeb znamenal nejen rozloučení s příbuznými, přáteli či sousedy a vypravení se na cestu na onen svět, ale měl i sociální dosah. Podle skladby těch, kteří se ho zúčastnili, se dalo usuzovat, do jaké společenské skupiny lidí lze mrtvého zařadit. Patrně ke každé přítomné osobě choval určitý vztah a za jeho života spolu vytvářeli menší či větší komunitu. Nadneseně řečeno, z hlediska sociální prestiže (ač již posmrtné) bylo důležité, kdo se na pohřbu objevil a třeba i fakt jaké místo zaujímal v pohřebním průvodu. Čím více se blížil k rakvi, tím těsnější byl jeho poměr k nebožtíkovi. To vše mohlo sehrávat důležitou roli i z pohledu dotyčného živého, neboť jednalo-li se o pohřeb někoho význačného a on šel v průvodu v popředí, naznačovalo to vzájemnou důvěrnější spojitost než u někoho, kdo se zdržoval na jeho chvostu.²⁵⁰

Z testamentů nejsou bohužel detailnější charakteristiky tohoto rituálu zjistitelné, takže udělat si jasnější obrázek o jeho průběhu v Kutné Hoře v 16. století nelze. Jediné, čeho se lze dopátrat, jsou zmínky zůstavitelů, kteří odkazují na pohřby určité částky ze svého majetku. Ovšem ani těch není mnoho. Z celkových 125 závětí připomíná tento akt pouhých sedm. Z toho samozřejmě nelze usuzovat, že by ostatním umíra-

²⁴⁸ TAMTÉŽ.

²⁴⁹ Více k pohřebním rituálům P. KRÁL, *Mezi životem; TÝŽ, Žena ve šlechtických testamentech v 16. a 17. století*, in: Česko-slovenská historická ročenka, Brno 2001, s. 166-167; Z. FLÁŠKOVÁ, *Měšťané*, s. 124-138; Z. WINTER, *Zlatá doba*, s. 251; TÝŽ, *Z rodiny*, s. 324-341.

²⁵⁰ Srov. Z. FLÁŠKOVÁ, *Měšťané*, s. 130-134.

jícím na vypravení jejich těl nezáleželo. Možná jen počítali s tím, že pozůstalí vše automaticky zařídí a neměli tedy důvod to zvláště zdůrazňovat. Přitom představy o vynaložených nákladech se také různí.²⁵¹ Dva pořizovatelé neudávají žádnou konkrétní sumu, ale jde jim spíše o „pocitivý“ a „křesťanský“ průběh celé akce, který jim mají zajistit příslušní dědicové – „aby mne do hrobu pocitivě vypravil a na pohřeb svůj náklad učinil“ či „aby mne křesťanským způsobem ku pohřbu vypravili“.²⁵² I z tohoto je viditelné, že člověku záleželo na jeho poslední cestě mezi živými.

Důkazem toho, že lidé již za svého života si byli vědomi nevyhnutelnosti smrti a spočinutí v hrobě, je kšaft Zacharyáše Freysichselbsta, který zde píše o náhrobku a dodává i instrukce, jak s ním má být naloženo. „Kámen hrobní, který jsem za živobyť svého sobě udělati dal, ten potom manželka má douc k němu text dohotoviti a den, kdy jsem smrtí z tohoto světa vykročil na něj přitesati, aby na hrob muoj uložití a jej podezdili nemeškala.“²⁵³ Avšak takovou informaci jako např. na který hřbitov má být onen kámen umístěn, zde již neuvádí. Hřbitovy jako takové v souvislosti s přáním testátora spočinout na nějakém vybraném se vyskytují pouze v jednom pořízení: „...k záduší kostela sv. Bartoloměje, kdežto předek muoj a první manželka má pochování leží, i já sám také pohřben býti žádám.“²⁵⁴ Mrtví tedy bezesporu i v ostatních případech směřovali tam, kde už odpočívali jejich příbuzní.

Podobně jako člověk rozlišoval dočasný pozemský život a věčný život v nebi, odděloval od sebe v souvislosti se smrtí

²⁵¹ Ve dvou případech je shodně odkazováno pět kop grošů, jednou 14 kop, jednou společně na pohřeb a chudé 25 kop a jedenkrát 30 tolarů. Jaká byla ale skutečná potřebná částka na pohřeb, zůstane nejspíš nezodpovězeno. Z. Winter uvádí, že např. v Rakovníku stál pohřeb zámožnějšího měšťana na konci 16. století 15 až 20 kop. V Praze vynakládali bohatí lidé na svou poslední cestu sumy dosahující výše i 60ti či 100 kop. To jsou ale opravdu spíše extrémní výjimečné případy. Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 340-341.

²⁵² Kšaft Kateřiny, po Šebestiánovi Reyfovi, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. M9; kšaft Jiříka Hortycha z Chrastavy, TAMTÉŽ, fol. M18.

²⁵³ TAMTÉŽ, fol. K9.

²⁵⁴ Kšaft Jana Straky, TAMTÉŽ, fol. F29.

také pojetí těla a duše. Pro obě složky totiž měla smrt ve své podstatě zcela jiné důsledky a díky ní docházelo k rozpojení obou veličin. „Duši mou, po rozdělení její s tělem...“.²⁵⁵ Do této chvíle tvořily jeden celek, koexistovaly spolu a samy o sobě by ztrácely své opodstatnění. Smrt však náhle vše mění. Zatímco pro tělo bylo úmrtí konečnou fází jeho bytí, pokračovala duše ve své pouti za věčností. V tomto smyslu chápali rozdíl obou i kšaftující. Tělo tu bylo vnímáno pouze jako schránka, která na světě po určitou dobu existuje a je s ní spojena kategorie života. Tak jako tělo končí smrtí i život. Zatímco tělo je poté pohřbeno do země, z které vzešlo, duše jako nesmrtelná se od něj odpoutává a přichází k Bohu. Teprve v momentě zmrtvýchvstání se spolu opět shledávají a duše se navrácí do těla, které tak znovu nabývá na významu.

Z tohoto důvodu se lidé obávali o její osud, a proto jim velmi záleželo na jejím přijetí v nebeském království. V souvislosti s tímto se stále častěji objevují v závětech na prvním místě odkazy duše Bohu. „Předně duši svou dávám v ruce Boha všemohoucího.“²⁵⁶ Podobné formulace lze najít celkem ve 37% zkoumaných testamentů. Ve třech případech je kromě duše poručeno „v boží ruce a ochranu“ i tělo zůstavitele. Oproti období 1520-1530 je to podstatný rozdíl, neboť zde není pojem duše zmiňován ani v jednom zápise. K danému zlomu tedy muselo dojít až v druhé polovině či spíše na sklonku 16. století.²⁵⁷ Pravidelněji jsou totiž odkazy duše dohledatelné až po roce 1600. O tom, jak moc si lidé cenili svou „věčnou součást“, prozrazují i některé její charakteristiky - „duši mou milou“, „duši, jakožto klenot nejdražší.“²⁵⁸ Ani jednou nebylo

²⁵⁵ Kšaft Jana Kaši, TAMTÉŽ, fol. G13.

²⁵⁶ Kšaft Michala Krečla, TAMTÉŽ, fol. E15.

²⁵⁷ Toto je dosti odlišné např. od brněnských testamentů, ve kterých se odkazy duše připomínají již na přelomu osmdesátých a devadesátých let 15. století, T. BOROVSKEÝ, *Odkazy*, s. 82.

²⁵⁸ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, kšaft Zacharyáše Freysichselbsta, fol. K8; kšaft Anny Všetečkové, fol. G14.

nalezeno hodnocení duše, které by mělo negativní příděch.²⁵⁹ Pouhé poručení duše Bohu však ještě nebylo neochvějnou zárukou jejího náležitého zabezpečení. Pro větší jistotu proto lidé navíc odkazovali různé finanční dary ad pias causas, kterými si chtěli pojistit patřičnou starost o budoucí osud duše. Vždyť se v podstatě jednalo o jejich vlastní budoucnost.

Ze všech sepsání jednoznačně vyplývá bezmezná důvěra raně novověkého člověka v boží vůli a spravedlnost. Díky němu byl postaven ve zdejší svět,²⁶⁰ to on mu propůjčil život a má tedy rovněž právo rozhodnout, kdy nastane čas odejít a nést následky svých činů, které budou poté hodnoceny u posledního soudu. On později rozřeší, komu dopřeje poznat jeho nekonečnou lásku po svém boku v nebeském království a koho zatratí k nenávratnému pobytu v pekle. Vše tedy bylo od Boha a cyklicky by se opět k Bohu mělo navrátit. Stejně jako bylo chápáno cyklické putování duše, viděl člověk obdobnou dráhu také v případě svého těla, kterou při svém zrodu a zániku musí absolvovat. Tentokrát se však nejednalo o cestu od Boha a zpět, ale o poněkud přízemnější záležitost.²⁶¹ Podle bible povstal člověk z hlíny a prachu a musí se tedy do stejného stadia opět navrátit (alespoň co se tělesné stránky týče). O tom, že si lidé byli této skutečnosti vědomi, svědčí kšaft Jana Kaši, který zde přímo cituje: „Prach jsi a v prach se obrátíš“.²⁶²

Zvláštní je, že z nuancí sledovaných kšaftů není prakticky nikde cítit jakákoli pochybnost, že by někdo neměl být vyvolen k životu v nebi. Testátoři byli zřejmě přesvědčeni o svém bezúhonném počínání a zároveň o tolerantní boží lásce, že si

²⁵⁹ Srov. Z. FLÁŠKOVÁ, *Měšťané*, s. 99-100.

²⁶⁰ Mnohokrát se v testamentech objevuje poděkování Bohu za život a za prostředky, které člověku umožnily poznat jeho dobrodiní. „*Předně Pánu Bohu svému z celého srdce a ze všech vnitřností mých děkuji, že smilovavše se nade mnou, mne v toliko stvořiti a na tomto světě postaviti ráčil, ale i od hrozných temnot modlářských zbavil ku poznání čisté pravdy svatého evangelia mne nehodného přinést.*“ Kšaft Jiříka Sošky jinak Hrůzy, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. 115.

²⁶¹ „*Tělo pak mé z země pošle přátelům svým zase do země k poctivému pochování poroučím.*“ Kšaft Anny, po Burianovi Kutovcovi, TAMTÉŽ, fol. L9.

²⁶² TAMTÉŽ, fol. G13.

zkrátka jinou myšlenku ani nepřipouštěli. Možná toto ale spíše patřilo více do roviny přání než skutečné reality. Uvedení další eventuality by totiž znamenalo pouze na ni upozornit a dávalo by tak šanci na volbu. A tu si nikdo neodvážil riskovat. Navíc většina lidí věřila, že se po smrti v nebesích shledá se svými zemřelými předky i přáteli a posléze i v budoucnu skonanými potomky: „A tak již se se všemi mými milými přáteli mladými a starými, bohatými i chudými rozžehnávám, od vás se k otcům našim ubírám a vás živé pozůstávající v další ochranu Pána Boha všemohúcího poroučím.“²⁶³ Jako by tedy neporoučeli Bohu jen svou vlastní duši, ale mysleli i na zajištění ostatních, na kterých jim záleželo. Nejen pro život v pozemském světě, ale především pro budoucí opětovné setkání v ráji. „Tím vás všechny Pánu Bohu poroučím. Ten ráčí nám dáti všem v nebeském království se shledati.“²⁶⁴

S danou oblastí souvisí ještě další téma, které je třeba postihnout, a tím je vnímání rozumu, resp. paměti v myšlení člověka. Zdá se, že v poměru k představě těla tu sehrává obdobnou roli jako duše. Jedno bez druhého nemůže existovat, ale přesto jsou ve své podstatě od sebe přísně odděleny. Vyplývá to ze skutečnosti, že ač je tělesná stránka člověka nějakým způsobem oslabená či nemocná, ta rozumová zůstává nezasažena. V závětech je stav rozumu uváděn především z praktického hlediska, neboť bez jeho nedostatečné funkčnosti by nemohl žádný umírající rozhodovat o svém majetku. Proto je v každém pořizení tato položka zvláště zdůrazňována. Rozum tu je nejčastěji charakterizován jako „dobrý“ či „zdravý“. V některých případech bývá zastoupen ekvivalentním výrazem „paměť“: „Jsa rozumu zdravého a paměti dobré užívaje.“²⁶⁵ Je tedy zřejmé, že rozum byl (analogicky jako duše) na onemocnění těla zcela nezávislý.

²⁶³ Kšaft Zacharyáše Freysichselbsta, TAMTÉŽ, fol. K9.

²⁶⁴ Kšaft Havla Chytry, TAMTÉŽ, fol. G23.

²⁶⁵ Kšaft Jindřicha, formana. TAMTÉŽ, fol. L5.

V závěru nastíněné problematiky by se dalo shrnout, že zatímco existence těla byla v mysli člověka spojena s pozemským světem, pro duši byla určena lepší budoucnost (jak se všichni domnívali) v životě posmrtném. Ačkoli obě složky nemohly fungovat samostatně a byly v tomto směru na sobě závislé, doznala každá z nich odlišného ocenění. Podobně jako svět kolem lidí byl nestálý a konečný, bylo i tělo stejně postihnutelné. Naopak nesmrtelná duše v něm byla uzavřená a čekala na „osvobození“ prostředkem smrti. Pak už nic nebránilo v její cestě k věčnosti.

5.2.1. Nebezpečný čas božské rány morové

Zařazení následující podkapitoly na toto místo má své opodstatnění. Důvodem je dýmějový mor, který v roce 1599 v Kutné Hoře propukl. Nebylo to poprvé, kdy v 16. století navštívila podobná katastrofa kutnohorské obyvatele. Zažili ho již předtím v letech 1568 a 1582. Avšak tento poslední, ze samotného sklonku století byl ze všech nejstrašlivější. Z toho důvodu je také označován jako hlavní mor.²⁶⁶ Své oběti si vybíral hlavně ve věkové kategorii malých dětí, z pohledu sociálního pak zejména mezi lidmi z nižších vrstev městské společnosti. Celkově mu podlehl na tři tisíce osob, i když dobové prameny hovoří o počtech ještě daleko vyšších. Zvyšující se počet nakažených osob a strach z možné smrti přiměl většinu z nich k sepsání posledních vůlí. Tento rok bylo proto zaznamenáno také největší množství pořízených závětí z celého sledovaného období, což určitě zasluhuje jistou pozornost. Kromě toho je ze záznamů patrné vnímání a prožívání této nastalé situace ze strany testátorů.

²⁶⁶ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 134.

V Evropě představoval mor s většími či menšími časovými výkyvy neustálou hrozbu po dobu téměř čtyř století.²⁶⁷ Často se do postižených míst opakovaně vracel a vždy si vyžádal nemálo obětí.²⁶⁸ V době propuknutí moru zavládla mezi lidmi i ve městě obecně zvláštní atmosféra strachu. Postižená obec uzavírala své brány a kdo nestihl včas uprchnout, později se mu to již nemuselo podařit.

Mor znamenal narušení každodenního chodu věcí ve městě. Lidé zůstávali ve svých domech, v ulicích zavládla prázdnota a ticho, byly uzavírány školy a dokonce i kostely, přerušeny veškeré obchodní styky, zakázány zábavy a jiné druhy shromažďování. Čas moru by se dal charakterizovat jako čas nuceného vyhnanství. Univerzální lék a obrana neexistovaly, takže každá „očistná praktika“ byla vítána s nadějí na zažehnání problémů. Jelikož se zdroj nákazy šířil vzduchem, lidé začali nosit roušky, ve městech byly zakládány ohně na pročištění ovzduší, vařili se vonné lektvary, z ulic byla odklízena mrtvá těla.²⁶⁹

Kdykoli se v dějinách vyskytne podobná epidemie, která zasáhne do života tisíců lidí, začínají se postupně všichni ptát, odkud, jak a proč se daná pohroma vzala a rozšířila. V případě moru nebyly příčiny jeho vzniku prakticky až do 19. století vůbec známé.²⁷⁰ Samozřejmě byly rozvíjeny rozličné teorie, které se však z dnešního pohledu zdají být ve velké většině liché. Ovšem pro člověka žijícího o pět století dříve měly svá opodstatnění. Celkem byly zaregistrovány tři převládající výklady.

První z nich byl astronomický, podle kterého přivodila mor nebeská tělesa. Druhý mluvil o nakažených lidech z davu (např.

²⁶⁷ Delumeau vymezuje tento časový horizont konkrétními roky 1348 a 1720. Jean DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14. – 18. století I*, Praha 1997, s. 122.

²⁶⁸ Toto je patrné i z Kutné Hory, kam se v průběhu 16. století vrátil celkem třikrát a pokaždé mu podlehl několik tisíc obyvatel. Jak se o tom zmiňuje ve svých Pamětech M. Dačický, umíralo v jeden den několik desítek lidí, mnohdy jich bylo pohřbíváno i sto. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 9, 69-71.

²⁶⁹ Další techniky ochrany proti moru Z. WINTER, *Kulturní obraz II*, s. 207-209; TYŽ, *Zlatá doba*, s. 249.

²⁷⁰ J. DELUMEAU, *Strach I.*, s. 126.

čarodějnice), kteří chorobu záměrně rozšiřují. Třetí vysvětlení bylo náboženského charakteru, tedy že Bůh ve svém rozhořčení nad lidskou hříšností a prostopášností seslal na zem zasloužený trest.²⁷¹

Tento poslední důvod se odráží také v každém kutnohorském kšaftu sepsaném v době morové rány. Lidé danou situaci interpretovali jako božskou pomstu, která ale přišla zcela oprávněně: „Nyní v ráně morové, kterouž na nás Pán Bůh náš pro hříchy naše dopustiti ráčil.“²⁷² Z toho zjevně vyplývá, že Bůh byl sice vnímán jako onen hybatel, který rozhodl o výši trestu v podobě moru, ale jeho čin byl v podstatě jen důsledkem dlouhodobého lidského chování. To člověk sám byl hlavním viníkem a zároveň strůjcem vlastního osudu. Kdyby žil v souladu s božími zákony a nepobouřil Nejvyššího svými hříchy, nemusel poté pykat. Právě tato podřízenost a pokora je cítit ze všech zápisů, ve kterých kšaftující berou vinu na sebe a ani je ne napadne nějakým způsobem vinit Boha. Přesto je z jejich formulací cítit strach a nejistota z panujícího stavu kolem nich.

Nejčastěji je zde používáno spojení „rána morová“, které samo o sobě evokuje pocit čehosi náhlého a nečekaného, jako když někde opravdu udeří rána, např. při bouřce nebo při pádu něčeho těžkého. Druhou charakteristikou moru, která se v záznamech objevuje, je vyjádření „v ten nebezpečný čas božské rány morové“.²⁷³ Tentokrát tu je slovo „nebezpečný“, které opět plně vystihuje atmosféru této doby. Vzbuzuje tušení něčeho nepředvídatelného, jsou z něj cítit pochyby, které nejspíš opravdu všude panovaly, neboť nikdo si nemohl být jist dne ani hodiny, kdy mor dorazí do jeho domu, k jeho lůžku. Musel to být také obrovský tlak na psychiku člověka, vidět okolo sebe umírat své přátele a příbuzné a sám bojovat s představou, že každou chvíli se může i on stát jedním z nich. Skutečně exis-

²⁷¹ Více TAMTÉŽ, s. 160-164.

²⁷² Kšaft Anny Kolečkové, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. L12.

²⁷³ Kšaft Roziny Lebenstraytové, TAMTÉŽ, fol. K10.

tovalo asi jen málo skutečností, které se vládnoucí hrůze a strachu v době moru vyrovnaly.

5.3. Postava testátora - pohlaví, rodinný stav, identifikace

Zřejmě první krok při analýze jakýchkoli testamentů představuje rozdělení zůstavitelů podle pohlaví. Lze si tak hned na počátku udělat představu o vzájemném poměru zastoupení mužů a žen. Toto je účelné hlavně z hlediska pozdějšího výzkumu, neboť ženské a mužské závěti mají své zvláštnosti, které při dalším hodnocení mohou sehrát určitou roli. Jak vyplývá i z jiných studií, byl počet ženských kšaftů vždy v menšinovém postavení.²⁷⁴ Zpravidla se jednalo o poměr 2:1 ve prospěch mužů.²⁷⁵ Nejinak tomu bylo také v Kutné Hoře, kde poslední pořizování žen jen o málo překročila onu třetinovou hranici (tabulka č. 1).

Tabulka č.1: Kutnohorské testamenty z let 1590-1610
podle pohlaví

Pohlaví	Počet	%
Muži	78	62,4
Ženy	47	37,6
Celkem	125	100,0

Všechny závěti sledovaného období byly pořizeny pouze jednou osobou. Nebyl shledán ani jeden případ společného sepsání manželů. Jak ale ukazují i bádání v jiných městech, vyskytovala se tato varianta velmi zřídka nebo prakticky vůbec.²⁷⁶

²⁷⁴ Srov. M. ŠTAJNEROVÁ, *Testamenty*, s. 88; P. HOFFMANNOVÁ, *Rodina*, s. 111; V. SMETANOVÁ, *Ústřední měšťané*, s. 126; P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 73-75; J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 95; T. BOROVSÝ, *Odkazy*, s. 83.

²⁷⁵ Výjimku představuje snad jen pražská kniha kšaftů z let 1586-1617, kde ženské kšafy tvořily asi polovinu všech studovaných zápisů, J. PEŠEK, *Pražské knihy*, s. 74.

²⁷⁶ Srov. TAMTEŽ, s. 74; P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 72; J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 95.

Zjistit rodinný stav testátorů nebylo vždy jednoduché, a nejednou tedy tato otázka musela zůstat nezodpovězena. Daná problematika se týká především osob, které neodkazovaly svému manželskému partnerovi, tudíž u nich činilo obtíže rozeznat, zda byly již ovdovělé (pokud se o tom samy nezmiňovaly) nebo zda vůbec někdy vstoupily do svazku manželského. Z kšaftu je totiž těžko rozeznatelné, zda se jedná o jedince svobodné či ovdovělé a bezdětné. Pro rozlišení nabízených možností byl zvolen logický postup třídění. V případě, že jedinec odkazoval svým dětem, ať už vlastním či přijatým,²⁷⁷ nebo vnukům, byl chápán jako ovdovělý. Pokud ovšem v kšaftu žádní potomci nevystupují, situace s určením se komplikuje. V některých zápisech se vyskytují „nápomocné“ výrazy v podobě „dcera“, „syn“ či „tovaryš“. Takové osoby se zdají být ještě v mladistvém věku, tudíž se u nich nepředpokládá dřívější sňatek, a proto tvoří skupinu svobodných. K nim byli navíc připočítáni ti, kteří odkazovali pouze svým sourozencům. Ostatní, u kterých podobné indicie nebyly dohledatelné, museli být zařazeni do kategorie neurčených. Z výše uvedených důvodů se tedy nikdy v této oblasti nemůže dosáhnout stoprocentních výsledků.

Zajímavou, i když ve vztahu k výzkumům z ostatních měst ne zcela neobvyklou skutečností, která ze studovaného materiálu vyplynula, se zdá být podíl vdovských testamentů v rámci jejich celkového počtu. Zatímco ze 47 žen se podařilo zjistit 29 vdov, tedy téměř 62% (u 15 je tento stav vyjádřen přímo), u mužů bylo zastoupení vdovců výrazně nižší. Zde jejich počet slabě přesahoval hranici 6%, což znamená pouhých pět mužů z celkových 78. Podobnou situaci, kdy podíl vdov je výrazně vyšší než podíl vdovců, je možné pozorovat i v dalších městech.²⁷⁸ Tato tendence je zřejmě dána faktem, že existoval velký věkový rozdíl mezi manželi. Muži jako mnohem starší umí-

²⁷⁷ Téma dětí bude detailněji projednáno v některé z dalších kapitol.

²⁷⁸ Srov. např. P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 75; M. ŠTAJNEROVÁ, *Testamenty*, s. 91; J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 96-97.

rali dříve než ženy. Vdané ženy proto tvoří pouhou čtvrtinu všech testátorek, ženatí muži naopak více než 80%. Shrnutí dosud zmíněných údajů nabízí tabulka č. 2. Procentuální výpočty u jednotlivých pohlaví jsou poměrným zastoupením každé kategorie odděleně v rámci mužů a žen. Celková procenta jsou odvozena od souhrnného počtu kšaftů.

Tabulka č.2: Testátoři podle rodinného stavu

	Manželé	%	Ovdovělí	%	Svobodní	%	Neurčeno	%
Muži	65	83,3	5	6,4	6	7,7	2	2,6
Ženy	12	25,5	29	61,7	5	10,6	1	2,1
Celkem	78	62,4	34	27,2	11	8,8	3	2,4

Další problémy nastávají při zjišťování, kolikrát byl zůstavitel ženatý, resp. vdaná. O existenci předešlých sňatků se lze dozvědět jen v případě, že on sám se o této skutečnosti v kšaftu zmiňuje - např. odkazuje dětem z prvního manželství či příbuzným své první ženy, resp. muže. V kutnohorských testamentech bylo shledáno pouhých šest osob (tři muži, tři ženy), které ve svých odkazech pamatovaly také na příbuzné spjaté s jejich předchozím manželstvím.²⁷⁹ Pouze jedna žena doslova píše o tom (v souvislosti s dříve získaným a nyní odkazovaným statkem), že je již podruhé vdaná: „Statek po nebožtíku Šimonovi Mrázkovi, předešlém manželu mém.“²⁸⁰ Trochu netradiční je oproti tomu způsob, jakým na dřívější manželství upozorňuje kšaftující Jan Straka. Použil ho v podstatě jako odůvodnění poukázané finanční částky určitému záduší, neboť právě tam spočívají nejen jeho předci, ale rovněž jeho první žena.²⁸¹

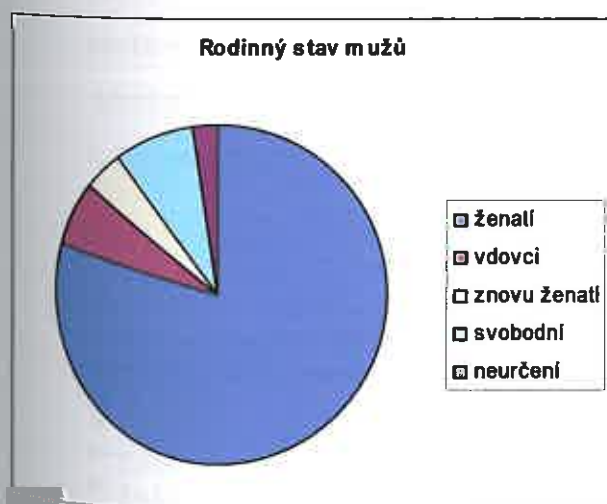
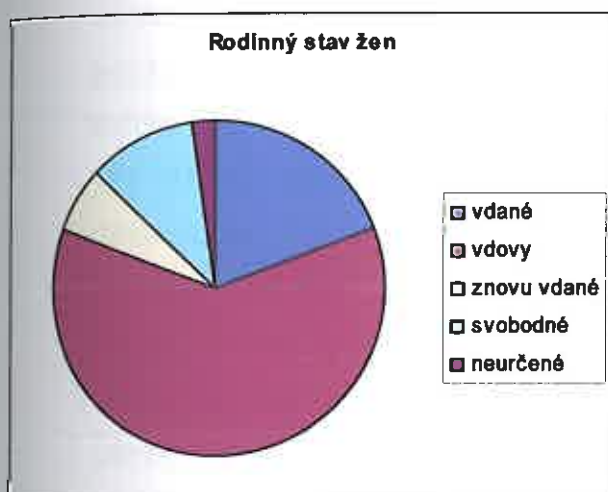
²⁷⁹ Srov. M. ŠTAJNEROVÁ, *Testamenty*, s. 91.

²⁸⁰ Kšaft Doroty Kulichové, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K30.

²⁸¹ TAMTÉŽ, fol. F29.

Matriky se v této době ještě nevyskytovaly a rovněž kniha svatebních smluv je v Kutné Hoře dochována až od roku 1658. Z toho je tedy zřejmé, že nelze použít vhodné metody, která by pomohla odhalit četnost manželských svazků připadajících na jednoho člověka v průběhu jeho života. Způsob stanovení počtu manželství určité osoby je tedy spíše spekulativní či náhodný a samotné závěti jako jediný nabízený pramen nejsou schopny podat ucelené informace, resp. výsledky. Přehled získaných dat ze zkoumaného vzorku testamentů s přihlédnutím k oběma pohlavím přináší graf č.2.

Graf č.2: Rodinný stav testátorů rozdělený podle pohlaví



Další kategorie, která je úzce spjata s osobností každého člověka, a měla by zde být proto také naznačena, je bezesporu sledování jmen a příjmení zůstavitelů. Dalo by se říci, že v základě vymezují individualitu všech, neboť žádní dva jedinci nejsou nositeli téhož jména.²⁸² V 16. století bylo na rozdíl od dnešní doby mnohem významnější křestní jméno. Bylo to dáno především tím, že rodová jména se nevyskytovala pravidelně, nebyla přenášena z generace na generaci jako je tomu nyní a v jedné rodině se tedy mohlo vyskytovat i několik různých příjmení. Mnozí lidé ani nikdy žádné neměli. V některých případech se pro změnu objevovaly příjmení dvě. „*Jiřík Soška jinak Hruoza*.“²⁸³ Druhé v pořadí bývalo zřejmě familiérním označením či jakousi formou přezdívky. Upozorňuje na to také použití slova „jinak“. Vyskytovala-li se dvě příjmení u žen, mohlo se opět jednat buď o přezdívku, ale také o náznak jiného již dříve prodělaného manželství. „*Kateřina Štolecká jinak Vydržimažská*.“²⁸⁴ Podle formy některých rodových jmen je na první pohled patrný jejich konkrétní původ. Běžné jsou příklady, které vznikly právě přezdívaním. Odůvodnění některých z nich však patrně zůstane již navždy skryto - „*Markyta Košťálka*“, „*Matěj Vočadlo*“ či „*Bartoloměj Soukal jinak Křeček*“.²⁸⁵ Velmi často se lidé identifikují pomocí názvu svého rodiště - „*Jiřík Hortych z Chrastavy*“, „*Pavel Litomyšlský*“.²⁸⁶ Oblastí, kde bylo možné načerpat inspiraci k vytváření nových příjmení, byla spousta. Kromě jiných to jsou např. příroda, lidské vlastnosti, pokrmy, nástroje, šaty a další.²⁸⁷ Nejednou bylo také těžké

²⁸² Tato eventualita může samozřejmě nastat v případě stejných jmen rodičů a jejich potomků, ale to v rámci dané problematiky není až tak relevantní. Kromě toho se u takových jmen často vyskytují pomocná slova „starší“ či „mladší“.

²⁸³ SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. 115.

²⁸⁴ TAMTÉŽ, fol. L7.

²⁸⁵ TAMTÉŽ, fol. F5, K15, L16.

²⁸⁶ TAMTÉŽ, fol. M18, K13.

²⁸⁷ Více o možnostech původu jmen Z. WINTER, *Kulturní obraz I.*, s. 78-90.

rozhodnout, zda se už jedná o příjmení nebo pouze o uvedení zaměstnání - „Anýžka Sládková“, „Václav Vrátnej“.²⁸⁸

Co se dotýká otázky křestních jmen, vyskytlo se v letech 1590-1610 v kutnohorských kšaftech 30 různých mužských a 17 ženských. Mezi muži se nejvíce opakoval Jan (11 zápisů), následován Václavem (9), Jiříkem (7) a Martinem (6). Počet ostatních jmen se pohyboval okolo dvou. Oproti dříve zmíněným tu je znát určitý odstup.²⁸⁹ U žen jasně dominuje Anna (13 zápisů) před Markétou (5), Lidmilou (5) a Kateřinou (4) s Mandalénou (4).²⁹⁰ Odstup ostatních jmen není příliš výrazný, i když jsou zde i taková, která se podobně jako u mužů objevují pouze jednou.²⁹¹ Je zajímavé, že při vzájemném porovnání výskytu jmen s obdobím 1520-1530, obliba některých z nich nedoznala prakticky žádných změn. V obou případech totiž vynikají Anny a Janové.²⁹²

Popularita určitého jména a hojnost jeho užívání byla často spjata, zejména pak u mužů, s významnou osobností; ať už panovníka (např. Jiří z Poděbrad) nebo jiné výrazné postavy dějin. Naopak jméno Ferdinand nebylo zjištěno ani jednou, Zikmund právě jedenkrát. Také v případě ženských jmen lze pozorovat obdobnou přichylnost k význačným historickým postavám. Lidé tak svým způsobem vyjadřovali náklonnost k dané osobě. Toto je ale pouze jedna z možných interpretací. Někdy se také jednalo o tradování jednoho jména v rodině či o přilnutí k některému svatému, coby následnému ochránci dotyčné osoby. O této možnosti vypovídají zvláště často užívaná jména Václav a Lidmila, resp. Ludmila.

²⁸⁸ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol E27, G19.

²⁸⁹ K hojnějším by patřil ještě např. Pavel, Jakub, Vít a Wolf, ostatní byla spíše ojedinělá - Alexandr, Kryštof, Zikmund, Adam či Abraham.

²⁹⁰ Obdobné zastoupení lze sledovat i u Michaely Neudertové, kde také jednoznačně převažují Anny a víceméně stejné pozice si zachovávají i ostatní jména. M. NEUDERTOVÉ, *Inventář*, s. 158.

²⁹¹ K takovým jménům patří např. Estera, Regina, Johanka či Mariana.

²⁹² V období 1520-1530 tvořili Janové 20,5% ze všech mužských a Anny 18% z ženských kšaftů.

Mohla by se nabízet otázka, proč v žádném testamentu ani jednou nevystupují z dnešního pohledu dosti frekventovaná jména Josef a Marie. Odpověď předkládá ve svém díle Zikmund Winter. Obě jména nebyla do 15., resp. 16. století používána, první Josef byl zaznamenán teprve v roce 1502 v Litomyšli.²⁹³

Při sumarizaci byly jednotlivé modifikace stejného jména (Margareta, Markyta; Magdaléna, Mandalena) přičítány k sobě. V některých případech (hlavně u mužů) bylo někdy těžké rozhodnout, zda se ještě jedná o křestní jméno, nebo už jde o příjmení - Balcar, Burian, Linhart.

5.4. Profesní stratifikace testátorů, charakteristika jednotlivých povolání

Povolání či profese, ve které se člověk realizuje, je dalším charakteristickým rysem formujícím jeho osobnost a vymezujícím příslušnost k určité sociální skupině. Vypovídá rovněž o dosaženém vzdělání či o rodinné tradici v daném oboru. Každé povolání bylo také jinak ceněno a uznáváno. Některá byla zastoupena v každém městě hojně, jiná byla naopak spíše výjimečná, což poté obci dodávalo nezaměnitelný ráz, kterým se odlišovala od ostatních. Profesní skladba obyvatel měla zkrátka vliv na celkový charakter města, které se díky tomu zařazovalo do některé z kategorií řemeslných, spotřebních, obchodních a dalších měst. Křafty jsou z tohoto hlediska samozřejmě trochu zavádějící, protože na základě zde se vyskytujících povolání nelze úplně generalizovat, o jaký typ obce se jedná nebo zda byla některá profese zastoupena více či méně často. Důvodem je za prvé fakt, že ne všichni testátoři důsledně uvádějí obor, ve kterém pracují, a za druhé závěti jsou pouze jakousi sondou, která se nemůže do všech důsledků chápat jako zcela objektivní. Vždyť ne všichni představitelé určitého

²⁹³ Z. WINTER, *Kulturní obraz I.*, s. 92-93.

povolání museli nutně umřít ve stejnou dobu a pořídít si poslední vůli, která se pak ještě dostala do městské knihy. Toto jsou tedy jistá ohraničení, která nutí pojímat tento druh výzkumu částečně s rezervou, ale přesto je na místě pokusit se o danou stratifikaci a brát zkoumané testamenty jako reprezentativní vzorek vzniklý v určité době na určitém místě.²⁹⁴

Z celkového počtu 125 kutnohorských kšaftů se podařilo přímo zjistit profesi u 42 (33,6%) měšťanů.²⁹⁵ K tomu je nutné připočítat ještě dva tovaryše. Poněkud problematická je potom otázka stanovení profese u žen, neboť není prakticky možné rozpoznat, zda ona sama skutečně vykonávala povolání, které u svého jména v intitulaci uvádí, nebo se jen identifikuje pomocí profese svého manžela. Takové případy byly shledány dohromady čtyři, přičemž perkytlářka by se dala považovat za obor, ve kterém byla žena opravdu činná, ostatní tři povolání jsou již sporná.²⁹⁶ Do konečné sumarizace nemůže být v podstatě započítáno ani dalších jedenáct žen, které udávají svůj rodinný stav opět spolu s povoláním, ať už žijícího či zemřelého manžela - „manželka mincíře“, „vdova po řezníkovi“. Díky užívání různých jmen a přezdivek i v rámci jedné rodiny není totiž vyloučené, že daný muž mohl již dříve nebo třeba i později sepsat své pořízení, a byl tedy už předtím zařazen do souhrnné statistiky.

Z těchto výše nastíněných příčin bude dále zpracováváno oněch 42, resp. 43 (i se zmiňovanou perkytlářkou) identifikovaných profesí spolu s dvěma tovaryši. Určitou výhodou tohoto nízkého počtu je různorodost povolání, která byla díky tomu velká. Celkem zde bylo shledáno 30 rozličných profesí. Logicky

²⁹⁴ Obdobné spekulace by totiž mohly být brány v potaz např. i u stanovení statistiky jmen testátorů.

²⁹⁵ Jeden případ je však trochu zavádějící, neboť u daného jména je uvedena jen funkce primátora, což samozřejmě nevypovídá o původním povolání. Lze se ale domnívat, že se jedná o osobu s významným postavením ve městě, zastávající nejspíš nějaký úřednické místo.

²⁹⁶ Jedná se o sedlářku, šmejdičku a zlatnici. V případě zlatnice byl dohledán manžel, který se skutečně živil jako zlatník, čili je jasné, že manželka se tituluje jeho profesí. Řeč je o Simeonovi Krásnohorském, o kterém se zmiňuje i Z. WINTER, *Řemeslnictvo*, s. 417.

o to menší pak bylo početní zastoupení u každé z nich. Je jasné, že existovala odvětví (zvláště co se týče řemesel), bez kterých se žádné město neobešlo.²⁹⁷ U takových bude jistě nalezeno více zástupců než u těch, které patřily spíše k „netradičním“.

Další zvláštností, která zasáhne a ovlivní pohled na poměrný výskyt jednotlivých povolání a na charakter Kutné Hory v 16. století v porovnání s ostatními městy českých zemí, je její prvotní zařazení mezi horní střediska. To se dále odráží ve skutečnosti, že u některých zjištěných profesí nelze bezpečně konstatovat, zda fungovala samostatně nebo v závislosti na důlním podniku. Toto by tedy také mohlo být pro celkovou představu poněkud zkreslujícím faktorem.

Přes všechny naznačené překážky zůstává faktem, že mezi kšaftujícími v období 1590-1610 bylo nejvíce z nich spojeno právě s oblastí hornictví a mincovnictví. Ať už se jednalo přímo o dělníky či úředníky zaměstnané v mincovně (kolkař, šafář mince), při dole (haviř, šlichýř, hofmistr) nebo o osoby spojené s ním zdánlivě okrajově, avšak nepostradatelně (např. kováři). Sečtou-li se tedy všechny tyto profese dohromady, tvoří něco málo přes jednu čtvrtinu (26,6%). Druhou velkou skupinu reprezentovali lidé zpracovávající nějakým způsobem kůže a látky různého druhu (uzdář, koželuh, švec, ale též krejčí, kožešník, perkytlárka či kloboučník). Do tohoto sektoru náleželo jedenáct pořizovatelů. Třetí nezanedbatelnou kategorií, která se v mnohých městech těší vůbec největší početní převaze,²⁹⁸ jsou řemesla potravinářská (řezník, sladovník, pekař, mlynář). V kutnohorských závětech bylo zjištěno osm osob. Příslušníků jiných oborů bylo zaznamenáno podstatně méně - např. hrnčíř, bradýř, apatykář či písař. Zajímavé je rovněž srovnání se studovaným obdobím 1520-1530 v Kutné Hoře, neboť

²⁹⁷ Některé takové uvádí J. MAREK, *Řemeslná výroba*, s. 145-146.

²⁹⁸ Srov. V. BŮŽEK - H. BŮŽKOVÁ - J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 72; F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura*, s. 263.

v tomto směru došlo k několika znatelným změnám. Tehdy totiž mírně převládla potravinářská řemesla (14 kšaftů) nad zástupci horních a mincovních oborů (13) a až na třetím figurovala řemesla kožedělná a textilní (9). Ač tedy v jiném pořadí, přesto i zde byla patrná převaha těchto tří sektorů nad ostatními odvětvími.

Jak byly jednotlivé profese posuzovány z hlediska pravidelnosti a četnosti jejich zastoupení ve městě, ukáže následující přehled. Lze v něm najít „profily“ jednotlivých povolání, která se objevila v kutnohorských testamentech 1590-1610. Odvíjí se od toho následně i sociální postavení příslušných osob v rámci celé obce.

Nejprve bude pozornost věnována oborům spojeným s horním a mincovním dílem, které jsou pro Kutnou Horu bezpochyby nejtypičtější. Nejdůležitějším řemeslně vyučeným dělníkem byl *haviř* (2 kšafy), jehož postavení bylo v počátcích dolování srovnatelné s řemeslnickými mistry. Haviř zde mohl pracovat i jako námezdný dělník, tedy byl najímán jako svobodná pracovní síla a placen podle odpracovaných směn. Haviřům se svým postavením přibližovali *kováři* (1 kšaft). Z původních majitelů kováren, kteří měli podílový nárok na vytěženou rudu, se v průběhu 14. století stali důlní řemeslníci pracující za mzdu. Z testamentu však není jasné, zda se jedná přímo o horního kováře či o běžného kovotepce nepracujícího pro důlní podnik. Takových bývalo ve větším městě pět až šest. Stejným vývojem jako horní kováři prošli i *opraváři vodních měchů* (1 kšaft), kteří se postupně také změnilí v námezdné dělníky. Mezi pomocné dělníky v dole patřili *šlichýř* (1 kšaft) či *šrotýř* (1 kšaft).

Zcela výjimečného věhlasu nejen v rámci kutnohorské mincovny, ale rovněž celostátního území dosáhl zlatník a kolkař mince Jiřík starší z Řasné. Svým uměním si získal obdiv a přízeň

dokonce samotného císaře.²⁹⁹ Bylo mu svěřeno též zhotovení kutnohorské pečetě.³⁰⁰ Díky pracovní vytíženosti v mincovně mu na vlastní zlatnické práce již nezbýval čas.

Doposud byli jmenováni představitelé zastávající manuální práce v dole či mincovně. Nyní přicházejí na řadu funkce spíše byrokratického charakteru. Mezi testátory se objevil např. císařský hofmistr Tobiáš Šafar. *Hofmistr*, který byl zároveň jakýmsi ředitelem celého důlního podniku po technické i hospodářské a administrativní stránce, předsedal báňskému soudu. Ve své funkci byl závislý na králi a jeho komoře. Kromě soudní pravomoci měl dohlížet na hospodaření v dolech a hutích, uděloval propůjčky a v případě potřeby prováděl i prohlídky dolů. Úřad hofmistra byl zřizován pouze ve významných revírech, k nimž samozřejmě patřil i ten kutnohorský.

Významnými postavami v mincovně ve Vlašském dvoře byli úředníci *mince* (kšaft Wolfa Herolta z Oupy), kteří měli na starost veškerou agendu a jejichž dohledu bylo třeba při každém mincovním díle. Podléhali přímo nejvyššímu mincmistru, kterému byli také zavázáni přísahou. Ekonomické otázky související s dílem mincovním či samotným Vlašským dvorem byly svěřeny *šafáři mince* (kšaft Floriana Farinesta), který v mnoha oblastech pomáhal též úředníku mince. Měl na starost všechny pokoje Vlašského dvora, musel včas zajistit (a poté je i zaplatit) případné nutné opravy a starat se neustálé doplňování chybějících zásob, pouze on mohl mincířům a pregéřům otvírat mincovní světnici, dále musel být přítomen při bílení plátů či vážení nově koupeného železa. Šafářem mince se mohl stát pouze člověk, který uměl číst, psát a ovládal základy počtů. Dosti pravděpodobným byl i profesní postup nejprve na písaře a poté

²⁹⁹ Rudolfem byl oceněn za vyřezání hlavy a erbu císaře Maxmiliána. Jeho mincovní kolky byly tak kvalitní, že pro všechny české mincovny byly rytý pouze v Kutné Hoře.

³⁰⁰ Z. WINTER, *Řemeslnictvo*, s. 425.

i na místo úředníka mince.³⁰¹ S děním u Vlašského dvora je spojována také profese *vrátného* (1 kšaft), jehož úkolem bylo, jak již ze samotného názvu vyplývá, střežit vchod do celého objektu. Mimo to také vypomáhal při různých činnostech v mincovně, přijímal uhlí od sedláků a kontroloval jejich dodávky.

Již dříve bylo naznačeno, že druhou početně nejsilnější kategorií tvořili v kutnohorských závětech představitelé oděvních řemesel. Ve dvou případech to byli *krejčí*, kteří byli obecně považováni za přední a vůbec nejdůležitější reprezentanty tohoto odvětví. V každém městě jich bývalo několik, přičemž každý šil jak dámské tak i pánské šaty. Nejednou se však dostávali do sporů s *kožišníky* (1 kšaft), kteří je nabádali k tomu, aby své výrobky nepodšivali kůžemi, protože tato „fáze výroby“ spadala již do jejich kompetencí. V 16. století byli váženým řemeslem, což se projevovalo například tím, že o jarmarcích jim bylo dovoleno stát se svým zbožím přímo v radnici.³⁰² Hojně se vyskytovali také *ševci* (2 kšafy), kteří se mimo jiné často řadili k movitým skupinám měšťanů. Od nich se odloučili *koželuzi* (1 kšaft), kteří s nimi ale nadále spolupracovali, neboť jim připravovali kůže k dalšímu zpracování. Jelikož jejich práce nepatřila k nejčistším, mívali své dílny většinou u vodního toku. Kůži ve své profesi využívali rovněž *uzdáři*, kteří z ní zhotovovali především uzdy, třmeny či popruhy na koně. Byli řemeslem spíše vzácným, které jistě nemělo zastoupení v každém městě. Obdobně poskrovnu existovali *kloboučníci* (1 kšaft). V Kutné Hoře jich ovšem pobývalo dostatek, neboť na počátku 16. století byli schopni vytvořit vlastní cech, který přetrval až do 17. století.³⁰³ Naopak řemeslem s dlouhou tradicí, zejména pak v horských oblastech, byli

³⁰¹ Podrobné informace o úřednících v kutnohorské mincovně podává E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 276-422.

³⁰² Z. WINTER, *Řemeslnictvo*, s. 578-579.

³⁰³ TAMTÉŽ, s. 627.

tkalci (1 kšaft). Ze starých dob pocházejí také *perkytláři*,³⁰⁴ kteří původně vzešli z krejčích. Tito se ovšem specializují na šití „perkytlí“ (sukně z hrubé látky).

V potravinářských odvětvích jasně dominuje *řezník* (3 kšaf-ty), i když měšťané si dlouho ponechávali právo chovat dobytek a sami si ho také zabíjet. Řezníci však brzy získali na tyto práce monopol a nenašlo by se město, ve kterém by tato postava nevystupovala, a to hned několikrát.³⁰⁵ Stali se předním a zároveň i jedním z nejbohatších řemesel v každé obci, byli členy městských rad a v 16. století si dokonce nechávali potvrzovat své řády.³⁰⁶ V Kutné Hoře samozřejmě existoval řeznický cech, ke kterému v roce 1594 přibyl ještě další na předměstí Kaňk.³⁰⁷ K zámožným obyvatelům měst se počítali také *sladovníci* (1 kšaft). Prošli vlastně podobným procesem jako řezníci, neboť tak jako lidé doma chovali dobytek, mohli si i sami vařit pivo. Byla to však záležitost dosti nákladná a onen dům musel být k takovému počínu vybaven. Brzy se tedy tito měšťané spojili v jednu organizaci a vytvořili sladovnické a nákladnické cechy, které pak patřily k nejčtetnějším a k nejmovitějším cechům vůbec.³⁰⁸ Pivo se vařilo téměř v každé obci, takže v žádné z nich nemohl sladovník chybět. Lépe si samozřejmě vedli ti, kteří ve svém domě měli vlastní sladovnu než takoví, kteří byli v měšťanských sladovnách jenom v nájmu.³⁰⁹ Poněkud na okraji městského dění stáli *mlynáři* (1 kšaft), neboť ještě v 16. století nebylo leckde toto řemeslo pokládáno za městské. Mlýny musely být stavěny u vodního zdroje, což zpravidla bývalo na okraji či zcela mimo město.³¹⁰ Činnost mlynáře byla velmi různorodá a z toho důvodu oni sami nazývali své řemeslo spíše

³⁰⁴ Perkytláři se vyskytují jen v horních městech, neboť zde šili speciální sukně - perkytle. V jiných případech se nazývali kytleři, podle volných sukních zvaných kytle. TAMTÉŽ, s. 625.

³⁰⁵ V Praze již v 15. století připadal jeden řezník na 18 domů. TÝŽ, *Zlatá doba*, s. 200.

³⁰⁶ TÝŽ, *Řemeslnictvo*, s. 657.

³⁰⁷ TÝŽ, *Český průmysl*, s. 10.

³⁰⁸ Srov. F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura*, s. 265-266.

³⁰⁹ Více o sladovnicích Z. WINTER, *Řemeslnictvo*, s. 663-669.

³¹⁰ Na jedno město připadalo v průměru 4-5 mlýnů. TÝŽ, *Zlatá doba*, s. 202.

uměním. Nemohli být jen schopni semlít obilí, ale často museli umět postavit i samotný mlýn, jezy, mosty a přivádět vodu do domů či zahrad. Stejně jako v případě sladovníků bylo pro mlynáře výhodou, měl-li vlastní mlýn a nemusel být pouhým nájemníkem. To se ovšem stávalo stále těžším, protože ceny mlýnů v průběhu 16. století rostly.³¹¹ Na práci mlynářů bylo závislých mnoho dalších oborů, především pak *pekaři* (2 kšafy), kteří s nimi kooperovali nejvíce. Z mouky pekli chléb, housky, preclíky, koláče či perníky. Ačkoli byli pekaři zastoupeni v každém městě, nebyl jejich počet vysoký, neboť v leckterých domácnostech si ještě lidé vyráběli pečivo sami. Pekaři byli rovněž jedním z řemesel, které se dále štěpilo do dalších speciálních oborů.³¹²

S odstupem za třemi nejsilnějšími odvětvími stojí řemesla zpracovávající dřevo. Všichni zástupci tohoto oboru, kteří byli v kutnohorských testamentech nalezeni, patří shodou okolností do stejného cechu. Byl jím *truhlář* (1 kšaft), kterých většinou nebývalo ve městech mnoho; *kolář* (1 kšaft), jehož náplní práce nebylo jen zhotovování kol a koleček, ale někdy i výroba celých vozů s korbami, loukotěmi, nápravami atd. Bývali v každém městě, ač ne v hojném množství. Posledním byl *bednář* (1 kšaft), který zajišťoval veškeré nádobí běžně potřebné v domácnosti.

V zápisech byli zjištěni pouze dva představitelé řemesel zpracovávajících zeminu. V obou případech se jedná o *hrnčíře*, kteří rovněž nesměli chybět v žádném městě, neboť jejich produkty byly pro každého člověka nepostradatelné. Vyráběli různé druhy a velikosti nádobí, džbány, ale také např. kachle a někteří dokonce i kamna. Většinou na jednu obec připadali jeden

³¹¹ TÝŽ, *Řemeslnictvo*, s. 639.

³¹² Mezi specialisty oddělené od pekařů patří např. koláčníci, mazanečníci, oplatečníci, kobližníci, pecnáři či plachetníci. TAMTÉŽ, s. 647-648.

až dva mistři, v Kutné Hoře jich však v polovině 16. století bylo napočítáno 18.³¹³

Než budou charakterizována zbývající dvě povolání (bradýř a apatykář), která by dnešní terminologií řečeno patřila do sektoru služeb, zastavíme se ještě obecně u náhledu na situaci tovaryšů, kteří jsou také spojeni s řemeslnou výrobou. Jeden ze zmiňovaných tovaryšů je řemesla mlynářského, druhý krejčovského. Tovaryš měl v 16. století v podstatě status dělníka, který vandroval od města k městu a nechával se od mistrů najímat na práci. Vždy se ale musel prokazovat výučním listem, jinak mohl být považován za tuláka. Byli-li pak některým z mistrů přijat, stával se zároveň jakousi součástí jeho rodiny.³¹⁴ V dílně pak musel dodržovat určitá pravidla stanovená mistrem, neodmlouvat mu, nezanedbávat práci a též udržovat „pracovní tajemství“ tím, že nebude nikde šířit, co se zde událo nebo bylo řečeno. Co se týká výše platu tovaryšů, pohybovala se v průběhu 16. i na počátku 17. století okolo šesti až osmi grošů míšeňských za týden. Tyto sumy však nelze chápat jako závazné, neboť se našly rozdíly mezi jednotlivými řemesly, takže někde mohli dostávat i 15 grošů týdně.³¹⁵ K tomu je třeba připočíst ještě stravu, na kterou měli od svého mistra právo.

Nyní již bude věnována pozornost první z profesí, jejíž náplní byla hlavně služba a pomoc člověku. Je řeč o bradýři nebo-li barvíři (1 kšaft), který spolu s lazebníkem platil ve městě dosti dlouho v podstatě za netitulovaného lékaře. Kromě toho že lidem holil brady, rozšířila se postupně jeho činnost také na vytrhávání zubů, pouštění žilou, hojení ran a na drobné chirurgické zákroky (vždy ale pouze na povrchu těla, k vnitřním zásahům se většinou neodhodlali).³¹⁶ Důvodem těchto

³¹³ TAMTÉŽ, s. 531.

³¹⁴ V 16. století bývalo zvykem, že mistři a tovaryši spolu nejen pracovali v jedné dílně, ale také např. společně obědvali či večeřeli. TÝŽ, *Zlatá doba*, s. 222.

³¹⁵ TAMTÉŽ; TÝŽ, *Český průmysl*, s. 360-365.

³¹⁶ TÝŽ, *Kroje*, s. 309.

záskoků za lékaře byl fakt, že v této době existovalo málo skutečných doktorů s univerzitním vzděláním. O tom, že bradýři patřili k nejbohatším měšťanům, nemůže být žádných pochyb. V Kutné Hoře existoval jejich cech již v 15. století. Nutno také dodat, že v bradýřském řemesle se v českých zemích realizovali především Němci.³¹⁷

Na hranici mezi řemeslem a uměním stál podle všeobecného mínění 16. století *apatykář* (1 kšaft). Kromě toho byl ale rovněž obchodníkem a kramářem, neboť ve svém krámě nabízel vedle léčivých prostředků též různé cukrovinky, ovoce, koření, zavařeniny, ale např. i kadidlo. Jako vedlejší výdělek mu mohly posloužit lékařské rady či přímo léčba některého z nemocných. Vždy ale spadali pod dohled některého z místních lékařů. Apatykáři dlouho nebyli organizováni v žádném cechu. Byli svobodným řemeslem, které získávalo oprávnění k výkonu od městské rady. Ze sociálního hlediska se lékárníci samozřejmě řadili k městským špičkám. Nebylo až tak častým a pravidelným jevem, aby města měla v 16. nebo dokonce již v 15. století alespoň jednu lékárnu.³¹⁸ Kutná Hora se zdá být v tomto směru ojedinělá, neboť zde v této době fungovaly lékárny dvě (jedna na radnici, druhá soukromá).³¹⁹ O tom, že se řadily k nejvýstavnějším obchodům, nemůže být pochyb.

K služebným profesím by se mohli počítat i *formani*, kteří byli autory dvou pořízení studovaného období.

Nejspíš ani do jednoho z výše popsaných odvětví by se nemohl zařadit kněz (1 kšaft). U něho jako duchovního hodnostáře nešlo o povolání v pravém slova smyslu, ale více o poslání a věčnou službu Bohu než o zdroj zajištění životních potřeb. Kněžím bývalo dříve zakázáno vůbec sepsat závěť. Nejprve pak bylo toto povolení uděleno v roce 1531 kněžím podobojí, katolíci si museli počkat až do roku 1552. Proces pořízení probí-

³¹⁷ TÝŽ, *Řemeslnictvo*, s. 675.

³¹⁸ V 16. století byly zjištěny lékárny celkem ve 20ti městech českých zemí. TÝŽ, *Kroje*, s. 387.

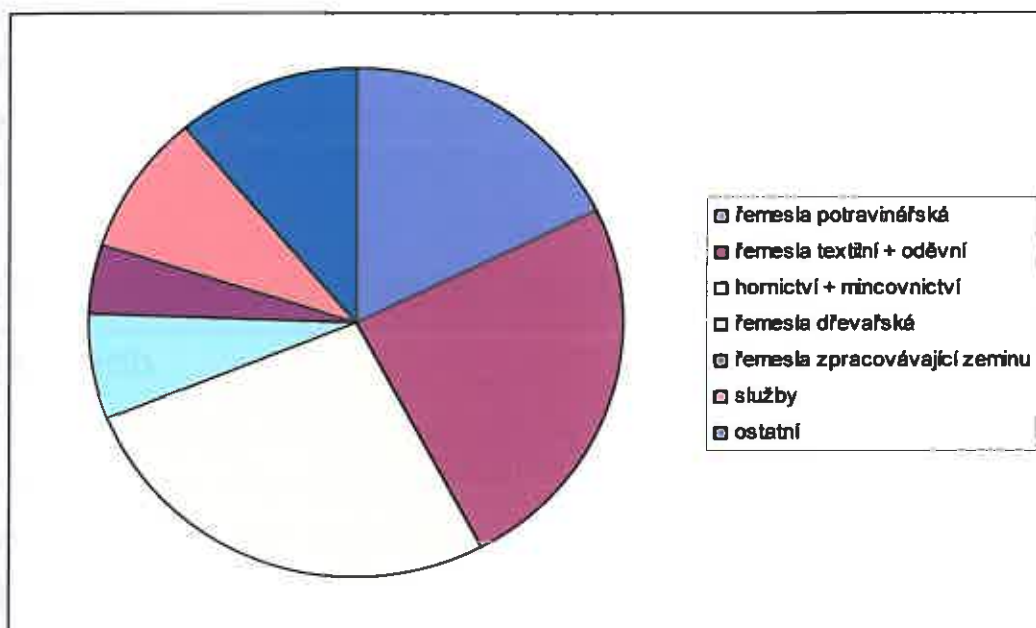
³¹⁹ Podrobnější informace o obou zmiňovaných lékárnách TÝŽ, *Řemeslnictvo*, s. 685.

hal stejně jako u ostatních zůstavitelů, přičemž hotový kšaft byl hned odnesen do konzistoře k potvrzení.³²⁰ V čele každé konzistoře stál arciděkan (1 kšaft).

Poslední tři testamenty, v kterých se podařilo stanovit profese kšaftujících, patří písařům. O jejich činnosti a sociálním postavení však bylo pojednáno už v předchozí části této práce.

Poměr všech zmiňovaných profesí zjištěných v kutnohorských kšaftech 1590-1610 přináší graf č.7.

Graf č.7: **Vzájemný poměr zastoupených profesních odvětví**



Výčet zjištěných povolání je velmi rozmanitý a lze přepokládat, že by byl ještě bohatší v případě, že by všichni testátoři udávali svou profesi. O tom, že tento rys byl poměrně stabilní, svědčí i 30 různých povolání zjištěných v kšaftech v období 1520-1530.³²¹ Vždyť jak uvádí ve svém díle

³²⁰ TÝŽ, *Z rodiny*, s. 310-311.

³²¹ Byl zde shledán mincíř, hutník, erckafář, řezník, šenkář, zahradník, kovář, havíř, lékař, mědířka, cihelnice, krejčí, kožišník, písař, stělec, hofmistr, rybářka, švec, lazebník, zámečník, sladovník, perníkář, koláčník, bednář, pekař, podruhyň, rychtář, sedlák, truhlářka, kněz. SOkA Kutná Hora AMKH MK- kniha kšaftů 1489-1544, fol. 129-233.

Zikmund Winter, existovalo v Kutné Hoře v roce 1585 29 cechů sdružujících celkem 50 řemesel. Na počátku 17. století (roku 1608) se počet cechů ještě dále zvýšil na 35 (Jaroslav Marek ve své studii uvádí pouze 31)³²² a počet řemesel na 64, čímž se Kutná Hora výrazně přiblížila Novému Městu pražskému.³²³ Toto je tedy důkazem další specializace některých řemesel, což bylo zároveň průvodním rysem vypovídajícím o velikosti města, kterých s podobnou řemeslnou základnou bylo v českých zemích nemnoho.³²⁴ Je zřejmé, že taková města nebyla svými výrobky orientována pouze na místní trh, ale uplatňovala se i na trzích vzdálených. Prvotním impulzem k dané specializaci ovšem musel být nenasycený místní trh, který svou poptávkou neumožňoval v tomto ohledu případnou stagnaci. Kutná Hora tedy i na přelomu 16. a 17. století stála na vrcholu řemeslné výroby a dokázala konkurovat ostatním rozvíjejícím se městům v zemi.

5.5. Nástin rodinných struktur v kutnohorských kšaftech

Téma rodiny jako základní společenské jednotky vyvíjející se v kontextu dějinných souvislostí patří do okruhu zájmu především historické demografie. V tomto směru zde bylo napsáno již mnoho studií podávajících obraz o velikosti, uspořádání a fungování této instituce.³²⁵ Jde však o práce vycházející zejména z výzkumů venkovského prostředí; při těchto výzkumech jsou využívány prameny jiné povahy, než jsou právě testamenty. V posledních letech se ale i ony staly podkladem pro zkoumání

³²² J. MAREK, *Řemeslná výroba*, s. 151.

³²³ Kompletní seznam všech cechů a řemesel lze najít v Z. WINTER, *Řemeslnictvo*, s. 728-729.

³²⁴ Srov. A. MÍKA, *Sociálně ekonomická struktura*, s. 47; J. MAREK, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965, s. 74-75.

³²⁵ Např. Eliška ČÁNOVÁ, *Studium historické rodiny*, Demografie 34, 1992; Pavla HORSKÁ, *K historickému modelu středoevropské rodiny*, Demografie 31, 1989; Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Karel STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990; Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1996; TÁŽ, *Příspěvek ke studiu rodinných struktur v Čechách v polovině 17. století (panství Děčín – sonda)*, HD 17, 1993, s. 111-130.

rodinných struktur v městském prostředí.³²⁶ Poskytují totiž vhodný materiál pro vyhodnocení příbuzenských poměrů, zjištění rozvětvenosti a soudržnosti rodiny a potažmo i pro bližší reflexi jednotlivých členů. Odráží se tu nejen postava autora závěti a jeho vztah k okolí, ale je možné získat určité informace i o dalších osobách, které tu jsou zmiňovány. V této fázi byla využita všechna pořízení daného období jako celek bez rozlišení podle pohlaví. Zvláštnostem ženských kšaftů bude věnována jedna z dalších kapitol.

Zkoumaný vzorek kutnohorských kšaftů z let 1590-1610 jasně prokázal, že členové rodiny, ať už blízcí či vzdálení, jednoznačně převládají mezi osobami, které testátor ve své závěti uváděl. Dá se proto předpokládat, že pokud některý z pokrevních příbuzných byl na živu a s pořizovatelem neměl závažné rozpory, které by ho od dědického podílu odloučily, mohl očekávat určitou částku. Rodinní příslušníci nevystupují v pouhých šesti případech z celkového počtu 125 pořízení, což znamená necelých 5%; to je opravdu zanedbatelná část. Rodina tedy v mysli člověka zaujímala vždy první místo.

Jak ukazují již dříve popsané výsledky, převládají mezi testátory lidé ženatí, resp. Osoby vdané. Tento fakt vychází ze skutečnosti, že manželský partner byl zahrnut do okruhu dědiců. Konkrétně se pak jedná o 78 závětí (62,4%). Pouze jednou jim připadl celý odkazovaný majetek, jinak se vždy museli s někým dělit. Nejčastěji to bývaly děti či jiní příbuzní. Bývalým manželům, resp. manželkám není odkazováno nic. Buď tedy v době sepsání již nežili nebo existovaly jiné důvody, proč se zůstavitel rozhodl nezahrnout je mezi dědice. Výjimku tvoří jen jeden záznam, ve kterém je první manželce odkazován „oděv, ložní prádlo a pět kop grošů.“³²⁷

³²⁶ J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 90-127; P. HOFFMANNOVÁ, *Rodina*, s. 107-122; V. SMETANOVÁ, *Ústečtí měšťané*, s. 123-131; M. ŠTAJNEROVÁ, *Testamenty*, s. 87-106.

³²⁷ Kšaft Jakuba Holého Šotnovského ze Závěřic, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. F13.

Co se dotýká jazykové stránky a dobové terminologie, vystupují v zápisech životní partneri jako „manžel“, „manželka“. Označení „žena“ a „muž“ se nevyskytovala vůbec.³²⁸ V tomto bodě je třeba také upozornit na rozdíly mezi ženskými a mužskými zápisy. Muži jsou totiž v charakteristice svých žen daleko více otevřenější a důslednější. Zatímco oni píšou o „mé milé manželce“ či „o mé věrné manželce“,³²⁹ v případě ženských závětí nebyla podobná formulace shledána nikde. Někteří se přitom nespokojí pouze s tímto lakonickým sdělením, ale ve svém popisu ještě pokračují. Jakub Holý Šotnovský ze Závořic se svým testamentu svěruje, že „manželka mě jako sebe sama milovala.“³³⁰ Je však očividné, že tímto vlastně nepřímo dávají najevo spíše city svých manželek k nim, než že by se oni zpovídali ze svých vlastních.

Toto je zjevné zejména z vyznání Zacharyáše Freysichselbsta z Freydnpachu: „Pro její vždycky poslušné a manželské věrné a upřímné chování, jak pro všechny časy manželství našeho, tak také i v častých nebezpečných, těžkých, nevypravitedlných pádech a nemocech mě opatrování a ošetřování.“³³¹ Ačkoli tu mluví o láskyplném chování své ženy, je z daných slov cítit, že i on jí má rád právě díky tomu, co spolu prožili, a že ho ani v těžkých časech neopustila.

Podobné obsáhlé pasáže jsou ojedinělé, přesto ale zůstává skutečností, že ženy za svými muži výrazně zaostávají i v používání přívlastku „milý“. Zřejmě u nich stále přetrvává stav zjištěný v období 1520-1530, kdy se do pořizení rovněž nedostávaly žádné elementy hodnotící životního druha, a to ani v případě těch mužských. V průběhu století tu je v tomto směru

³²⁸ Ve výzkumech pražských testamentů byly zjištěny i tyto varianty. J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s.97.

³²⁹ Kšaft Jiříka Fidlara z Muldavy, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. 124; kšaft Jiříka Dvořáka, TAMTÉŽ, fol. K26.

³³⁰ TAMTÉŽ, fol. F13.

³³¹ TAMTÉŽ, fol. K8.

registrována jak stagnace v ženských kšaftech, tak i výrazný posun u mužů.

Další složka, která bezpochyby patří do oblasti tzv. nukleární rodiny, jsou děti.³³² Ty také tvoří druhou největší skupinu mezi určovanými dědici. Svým potomkům odkazovalo celkem 71 měšťanů, což činí 56,8%. Dohromady tedy na svého manželského partnera a děti v závětech pamatovalo 94 testátorů (75,2%). Na rozdíl od manželů tu však jsou děti ve třech případech uváděny jako jediní dědicové, tj. celý odkazovaný statek připadne pouze jim a nikomu jinému. Tato situace by nastala i v případě, že by po zemřelém nezůstala žádná poslední vůle. Dítě totiž bylo vedle manžela (manželky) chápáno jako právoplatný dědic.³³³ Vždy mělo nárok na určitý díl majetku a mohlo od něj být odloučeno pouze na přání svého umírajícího rodiče, který by ho z nějaké příčiny vydědil.

Děti hrály důležitou roli nejen v samotných odkazech, ale také v životě kšaftujícího. Byly přirozenými následníky, v nichž se promítal jeho vlastní obraz. Po smrti zůstavitele měly nejen spravovat svěřené vlastnictví, ale zároveň i nastoupit na jím uvolněné místo a stát se řádnými pokračovateli rodu. Představovaly jakousi záruku, že i po jeho odchodu na onen svět tu zůstane určitá památka, kus jeho osobnosti. Toto vědomí bylo samozřejmě silnější v případě existence syna, přesto ani dcery nebyly v tomto smyslu nijak ošizeny. K zvýhodňování synů oproti dcerám (nebo naopak) nedocházelo příliš často.³³⁴ Byly zjištěny pouze čtyři případy, kdy jeden ze synů obdržel větší část dědictví než ostatní děti. Většinou se jednalo nejspíš o nejstaršího mužského potomka, který se měl stát pokračovatelem a hlavním nositelem „dobrého jména rodiny“. Výjimkou potvrzující pravidlo je testament Abrahama Šturma, který upřednostňuje syna ještě před jeho narozením.

³³² Pojmem nukleární rodina tu je chápána nejmenší společenská jednotka tvořená manželou, popř. jejich dětmi.

³³³ J. RATAJOVÁ, *Pražské testamety*, s. 98.

³³⁴ Srov. V. SMETANOVÁ, *Ústečtí měšťané*, s. 128-129.

Jestliže by totiž jeho těhotná manželka v budoucnu porodila syna, měl se rovným dílem dělit s ostatními dětmi a v dospělosti navíc dostat 50 kop grošů. Narodila-li by se ovšem dcera, není zde o 50 kopách žádná zmínka.³³⁵

Jak je vidět, někteří testátoři (především pak muži) si tedy opravdu více cenili synů. Dcera na úkor svých sourozenců dostala více jen ve dvou zápisech. Vždy se jednalo o odkazy vdov, které tak chtěly nejspíš přilepšit ženskou linii svého rodu.³³⁶ Odůvodněním toho, že podíly, které dostávaly dcery, byly menší, by mohl být fakt, že některé již obdržely určitou částku v podobě věna, a ty doposud svobodné toto v budoucnu ještě čekalo: „Dceři své už jsem dala ke svatbě padesát kop grošů.“³³⁷

Již výše bylo ukázáno, že nejvíce zůstavitelů kšaftovalo ve prospěch svého partnera a dětí - 42% z nich podělilo své nejbližší rovným dílem, tzn. část připadla manželovi, resp. manželce a část dětem. V případě pozůstalých vdov s dětmi bylo obvyklé rozdělení statku takové, že třetina připadla jí a dvě třetiny dětem. Naopak 34% testátorů přesně vymezilo dědické podíly. Obvyklé byly rovněž situace, kdy dospělé již zaopatřené děti (především vdané dcery) neměly na odkazovaném majetku stejný podíl jako jejich nezletilí sourozenci, ale dostávaly většinou buď finanční částky, nebo věci do domácnosti. V roli hlavního dědice, který tak získal majoritní vlastnictví, dostával přednost častěji partner před dětmi. Toto se týkalo zejména manželek. Je to logické, neboť ony měly spravovat veškerý statek a až jejich děti dospějí, mají pak nárok na vydání určitého podílu.

³³⁵ Kšaft Abrahama Šturmy, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K6.

³³⁶ V případě Lidmily Šádkové dostává její dcera oproti ostatním dětem navíc ložní prádlo, stříbrný a pozlacený pás. Odkaz Markyty Košťálky je trochu nejasný, neboť svému synovi poroučí určitou částku a poté se pouze zmiňuje o tom, že dcera dostane „zbytek“. Ovšem jaký velký onen zbytek byl a co vše do něj bylo zahrnuto zde již popsáno není. Lze ale předpokládat, že je větší než daná odkazovaná částka synovi. TAMTÉŽ, fol. G6, F5.

³³⁷ Kšaft Anny Maškové, TAMTÉŽ, fol. G17.

Jelikož zde byly již mnohokrát zmíněny termíny dospělé a nedospělé dítě, je nyní na místě zastavit se u dané problematiky a blíže definovat tento status. Ze zápisů v kšaftech totiž není zcela zřetelné, jaký věk považovali zůstavitelé za dospělý. Objevují se tu pouze formulace typu „kdyby k letům přišel“, „do let přirozených“ či „až dospěje“.³³⁸ Ovšem jak starý byl člověk, který k letům přišel? Čím a kdy konkrétně byla chápána hranice dospělosti? Přesný věkový údaj, jak je tomu například dnes, bude asi těžko stanovitelný, protože i v dobových městských právech jsou informace o tomto různé. U Koldína dosahuje dívka dospělosti v 15 a chlapec v 18 letech.³³⁹ Brikcí z Licka přisuzuje zletilost oběma v ještě mladším věku – dvanáctileté dívky a čtrnáctiletí chlapci podle něj již byli schopni nezávislého života.³⁴⁰ Tato čísla je ovšem třeba brát s rezervou a uvědomit si, že překročení uvedených věkových mezí ne vždy znamenalo nutné osamostatnění a odchod z rodiny.

Pojem dospělost nedoznává striktně své platnosti přesáhnutím určitého věku, nýbrž bývá vymezen zcela jinými aspekty, souvisejícími více se změnou sociálních či materiálních podmínek. U dívek je pak v tomto smyslu jednoznačným ukazatelem sňatek.³⁴¹ Tento přechodový rituál nabývá v životě člověka důležitých rozměrů, neboť zapříčiňuje podstatnou změnu společenských rolí, kdy se ze synů a dcer stávají manželé a manželky.³⁴² Jakoby rozděloval lidské bytí na život před svatbou a po ní. Také chlapci překračují dospělost sňatkem, ačkoli u nich se tento krok nezdá být tak zásadním jako v případě dívek. Chlapci nastupují novou životní fází např.

³³⁸ Kšaft Marty, Jana Rozy Chlumeckého manželky, TAMTÉŽ, fol. M20; kšaft Bartoloměje Soukala jinak Křečka, TAMTÉŽ, fol. L16; kšaft Václava Eclera, TAMTÉŽ, fol. K27.

³³⁹ J. JIREČEK (ed.), *Práva*, s. 143.

³⁴⁰ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. 314.

³⁴¹ Tato skutečnost jasně vyplývá z testamentů, ve kterých, jak už bylo dříve ukázáno, bývají vdané dcery rozlišovány od ostatních dětí tím, že dostávají menší podíly, neboť díky svému statutu jsou již zaopatřené.

³⁴² Např. z kšaftu Víta Kaufngotta je zcela jasně zřetelné, že dceři má být vydána polovina odkazovaného statku, až kdyby se chtěla vdát, dříve ne. SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. F5.

vyučení se určitému řemeslu či podnikáním různých studijních cest směřujících někdy i do zahraničí. Z těchto důvodů se u nich zdá být rozhodujícím měřítkem dospělosti samostatné hospodaření, a tudíž finanční nezávislost na rodině. V testamentech se o podobném stavu hovoří jako o „vlastní živnosti“.³⁴³ A to je také nejednou podmínkou, po jejímž splnění má být teprve synovi vydáno stanovené dědictví.

Z celkového počtu 125 kutnohorských závětí z let 1590-1610 vystupují ve dvanácti dospělé děti. Vždy však mají ještě nezapomenuté sourozence, kteří tak od svého umírajícího rodiče získávají větší podíly na odkazovaném statku.³⁴⁴ Vyplývá to i ze skutečnosti, že nezletilí potomci budou nadále setrvávat v domácnosti se svým pozůstalým rodičem a sdílet tak společný majetek. Nelze tedy v této souvislosti mluvit o nějakém znevýhodňování již odloučených potomků, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale jen o racionálním řešení daných okolností.

Další fakt, který nemůže být v rámci tématu rodiny opomenut a s kterým se lze v posledních pořizích setkat, je existence nevlastních dětí. Není to sice jev příliš častý, ale přesto stojí na tomto místě za povšimnutí. Ze 3% zkoumaných kšaftů vyplývá, že součástí některých rodin byly krom dětí vlastních ještě děti partnera z jeho předešlého manželství. Tyto jsou v kšaftech označovány jako „pastorci“. Vztahy s nevlastními potomky mohly být někdy silné a ti díky tomu mohli získat stejné postavení jako děti vlastní. „Co se pak dotýče Matěje Čermáka, syna jejího s prvním manželem splozeného, kteréhož jsem při smlouvách svatebních s svými dítkami spolčil...“.³⁴⁵ Kromě nich se však zůstavitel mohl navíc starat také o děti přijaté, se kterými nemusel být ani jeho manželský druh vůbec pokrevně spřízněn. O těchto dětech se zmiňuje jako o „schovan-

³⁴³ Kšaft Valentýna mlynáře, TAMTÉŽ, fol. G16.

³⁴⁴ Adam Keyšar odkazuje ve svém kšaftu všechn statek na rovný díl manželce se třemi dětmi, zatímco jeho čtvrté dítě, vdaná dcera, dostává 40 kop grošů. TAMTÉŽ, fol. K14.

³⁴⁵ Kšaft Václava Eclera, TAMTÉŽ, fol. K28.

ce" či „schovanci“. Někdo naopak používá delší vyjádření typu „sirotek, kterého jsem vychoval“ nebo „sirotek, kterého jsem vzal za vlastní“.³⁴⁶ Je zajímavé, že více byly do rodin přijímány dívky než chlapci, kteří jsou z celkových devíti případů jmenováni jen dvakrát. Vzájemný vztah mezi testátorem a přijatým dítětem je obtížně zjistitelný, neboť bližší důvody tohoto činu zde uváděny nejsou. Zůstává tedy otázkou spekulací, zda se může jednat např. o potomka zemřelých příbuzných či o „sousedskou výpomoc“ některé chudé rodině, která v důsledku velkého počtu dětí není schopna každému z nich zajistit patřičné ekonomické zázemí.³⁴⁷ Svědčilo by to o existující sounáležitosti a solidaritě mezi měšťany 16. století. U třetiny závětí hovořících o přijatých dětech nejsou shledány žádní jiní pokrevní potomci, mohlo by tedy jít o bezdětné rodiče, kteří se rozhodli vzít si k sobě cizí dítě na výchovu, řečeno dnešní terminologií, adoptovat ho. K takovým by se mohl počítat např. Šimon Hereš, v jehož závěti nevystupují vlastní děti, zato zde ale hovoří o „sirotkovi Anně po Tomáši sedláři, kterou jsem vzal za vlastní“.³⁴⁸

Z hlediska velikosti odkazovaného majetku stojí pastorcí a schovanci vedle dětí vlastních, lapidárně řečeno, na vedlejší koleji. Většinou se dočkali určité peněžní částky, zejména dívkám byly někdy navíc přidány věci do domácnosti (ložní prádlo, nádobí). Stejný průběh měla i poručení, ve kterých se nevyskytovaly vlastní děti.³⁴⁹ Výjimku tvoří pouze jeden kšaft, ve kterém vdova odkazuje dům i s příslušenstvím a zahradou své schovance, protože se o ni po celou dobu starala. V tomto případě se zmiňuje i vlastním otci oné dívky; jde tedy nejspíš o výše zmiňovanou možnost finanční výpomoci jiné rodině, shodou okolností sousedům ze stejného domu. „Předně Anežce, dceři

³⁴⁶ P. HOFFMANNOVÁ, *Rodina*, s. 118-119.

³⁴⁷ Srov. J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 114.

³⁴⁸ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. L10.

³⁴⁹ Přijaté děti nebyly nikde zjištěny jako hlavní dědici, vždy se dělily ještě s dalšími příbuznými zůstavitele.

*Jana Tichého ševce, jakožto schovanci mé, která mne od její mladosti až do této chvíle hlídala a věrně opatrovala a ke mně vždycky poslušně se chovati hleděla, nejináč než jakoby má vlastní dcera byla, dům tento, v kterým jsem bytem vedle Jana Tichého ševce, ... se vším k němu příslušenstvím poroučím.*³⁵⁰

Běžným jevem, který se v odkazech nejbližším příbuzným v testamentech objevuje, jsou různé výminky, kterými jakoby pořizovatel chtěl udržet určitý „řád v domě“ a zároveň si tak pojistit, že po jeho smrti bude jeho vůle naplněna. Týkalo se to zejména vdovského stavu manželky, který, pokud by byl změněn, se mohl stát důvodem k vydání menšího dědického podílu. V takovém případě by znovu provdaná vdova většinou získala jednu třetinu odkazovaného statku. „*Pakliby se vdala, tehdy tomu chci a v tom je celá a dokonalá vůle má, aby též Anně, manželce mé, z toho ze všeho statečku mého třetina její vydána byla a více nic.*“³⁵¹ Tento postup je zcela logický a pochopitelný, neboť zůstavitel chtěl tímto, při případném dalším sňatku jeho pozůstalé manželky, předejít možnému uchvácení celého majetku cizím mužem. Ještě více však měl na zřeteli blaho vlastních dětí, které by tak mohly přijít o svou část dědictví na úkor případných nevlastních sourozenců.

Důležitým aspektem, na který kladl důraz ne jeden kšaftující, bylo zaopatření a dohled na děti z hlediska výchovy a vzdělání.³⁵² V takových odkazech nešlo o stránku materiální, ale byly spíše povahy morální a etické. Dítě, jak už bylo naznačeno, bylo obrazem svých rodičů a pokračovatelem rodu. Záleželo tedy na tom, jaké výchovy a vzdělání se mu dostane a jak bude v budoucnu schopno dále reprezentovat dobré jméno rodiny. Autory všech závětí, v kterých je podobná starost zmiňována, jsou shodou okolností pokaždé muži. Uvědomovali si, že

³⁵⁰ Kšaft Anežky, vdovy po Tomášovi, prubíři z Drasova, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K22.

³⁵¹ Kšaft Václava Vobořila, TAMTÉŽ, fol. G8.

³⁵² Srov. J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 102-105.

po jejich smrti bude v rodině chybět pevná mužská ruka, která by na vše podstatné dohlídla a zajistila patričné kroky. Přenášeli tak zodpovědnost za vývoj svého potomka na manželku. Tímto okamžikem se ona stávala hlavním koordinátorem chodu domácnosti a též hlavním ručitelem budoucnosti potomků. Převzala tak v tomto směru od svého muže pomyslné žezlo a bylo na ní zabezpečit, aby z jejich dětí vyrostli plnohodnotní lidé: „I děti do výrostu a vdání jich aby bez vejražky a zmenšení spravedlnosti je chovati povinna byla, a to podle slušnosti, aby lidem rovni býti mohli.“³⁵³

V tomto bodě je třeba od sebe odlišit zaopatření synů a dcer. Nejen že synové vystupovali ve většině těchto pořízení, také péče o ně nabývala konkrétnějších obrysů než tomu bylo u dcer. Zatímco ony měly poslouchat svou matku, která je má náležitým způsobem opatrovat, synům byla vytyčována jasná školní dráha. Nejčastěji tu lze najít formulace typu „aby syna dala na řemeslo“, „kdyby se syn vyučil řemeslu“ nebo „kdyby šel syn do učení“. Takové podmínky bývaly spojovány i s odkazy finančních částek, kdy při vzniku zmíněné situace měly být tyto peníze např. použity na nákup knih či postupně vypláceny učňovskému mistrovi.

Václav Ecler naopak svou ženu nabádal, aby děti vedla „k liternímu umění“,³⁵⁴ což se zdá být určitě vyšším cílem, než bylo pouhé učení se řemeslu. Je rovněž zajímavé, že v tomto případě nerozlišuje dcery a syny, ale mluví obecně o dětech. Žádost poslušnosti synů u Václava Vrátného má navíc náboženský podtext, protože jen tak, že „budou poslouchat svou matku, mohou dojít požehnání od pána Boha“.³⁵⁵ O tom, že v mysli lidí existovaly již vazby i na nejmladší členy rodiny a záleželo jim na jejich řádné výchově (vnoučata jsou zmiňována celkem ve dvanácti závětech), svědčí např. kšaft Zacharyáše Freysich-

³⁵³ Kšaft Abrahama Šturma, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K6.

³⁵⁴ TAMTÉŽ, fol. K27.

³⁵⁵ TAMTÉŽ, fol. G19.

selbsta. Jeho manželka má osiřelou vnučku „chovati v bázni boží i jiným dobrým ctnostem ji vésti.“³⁵⁶ Kromě výchovné a vzdělávací stránky byla někdy manželkám připomínána také jejich povinnost vyživovací: „Vedle náležitosti a mírnosti oděvem a stravou opatrovati a k dobrému vésti.“³⁵⁷

Z výše naznačených zajištění posledních vůlí je vidět, že pořizovatelé měli potřebu určitým způsobem řídit a zachovávat dění v rodině (a někdy nejen v ní) podle svých přání a i po smrti si tak udržet jistou kontrolu a autoritu. Možná se domnívali, že v průběhu naplňování těchto jejich vyřčených požadavků budou v paměti dotyčných osob stále přítomni, a ty si tak na ně uchovají „živější“ vzpomínku, protože si budou vědomy, že právě toto bylo přání jejich blízkého.

Vztahy mezi rodiči a jejich potomky ale nebyly vždy úplně ideální, což se následně promítlo ve zmenšení podílu na celkovém odkazovaném majetku či úplným odloučením od statku. V kutnohorských kšaftech 1590-1610 byl shledán jen jeden případ klasického vydědění.³⁵⁸ Jedná se o syna Pavla Horského, který „odešel do cizí země a nepomáhal mu“.³⁵⁹ Od té doby se spolu v podstatě neviděli a jak píše, „syn nic nechtěl“, proto mu tedy nic neporoučí.

V ostatních zjištěných případech si sice testátoři na své děti také stěžují, ale vždy jim alespoň malou částku odkáží. „Mám dceru jménem Kateřinu Provaznici, kteráž mě v ničemž neposlouchá, kusu chleba nepodá, ani také v ničemž naprosto neposlouží, a tak pro tu její neposlušnost, ač kdy nebyla bych nic jí poroučeti povinna, však vždy jí čtyři kopy grošů porou-

³⁵⁶ Toto ještě dále pokračovalo tím, kdyby ji vnučka neposlouchala, má být manželka zbavena opatrování, v opačném případě by vnučka v dospělosti dostala 50 kop grošů. Je vidět, že se mnohdy vyplatilo uposlechnout rad a přání umírajícího. TAMTÉŽ, fol. K7.

³⁵⁷ Kšaft Balcara Tyšlara, TAMTÉŽ, fol. L14.

³⁵⁸ Oproti období 1520-1530 to je poněkud pokles, neboť zde bylo takových případů celkem deset.

³⁵⁹ Kšaft Pavla Horského, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. M3.

čím.³⁶⁰ Toto je jediný záznam stížnosti na dceru, jinak je po každé haněn syn.³⁶¹

Shrnutím představy o velikosti nukleární rodiny v Kutné Hoře v 16. století jsou údaje o počtu dětí vycházející z testamentárních záznamů. Tato sumarizace je však relativní, neboť v každé závěti se nemusí mluvit o všech dětech. Týká se to především dětí zemřelých, které pořizovatel nejmenuje. Dále to jsou děti nenarozené, „to, které manželka pod svým srdcem nosí“,³⁶² které jsou ovšem již také zařazeny mezi dědice, ale jejichž budoucí existence není stoprocentně zaručena. Přesto si lze ze získaných informací udělat hrubý obraz o tom, kolik dětí připadalo na jednu rodinu. V obecnosti by se dalo říci, že ve velké míře se jejich počet pohybuje od jednoho do čtyř. Nejvíc bylo zjištěno menších rodin s jedním či dvěma dětmi. S přibývajícím počtem potomků pak klesá i počet takových rodin. Extrémem jsou dva případy se šesti, resp. osmi dětmi. Udělal-li by se průměr, vycházelo by 2,26 dětí na jednu kutnohorskou rodinu.³⁶³ Tento výsledek přibližně koresponduje i s celoevropským průměrem dané doby.³⁶⁴ Celkový souhrn udává graf č.3.

Při posuzování potomků z hlediska jejich pohlaví nebylo zjištěno nic překvapivého. Poměr v kšaftech zmiňovaných synů a dcer byl zcela vyrovnaný.³⁶⁵

³⁶⁰ Kšaft Johany Šmejdýřky, TAMTÉŽ, fol. K18.

³⁶¹ Např. kšaft Jiřika Lavičky: „synu svému, který jest poběhlec a o něm se neví poručím jednu kopu grošů“, TAMTÉŽ, fol. M13; nebo kšaft Václava Vobořila: „synovi, i když neposlušnému, poručím soukenný kožich“, TAMTÉŽ, fol. G8.

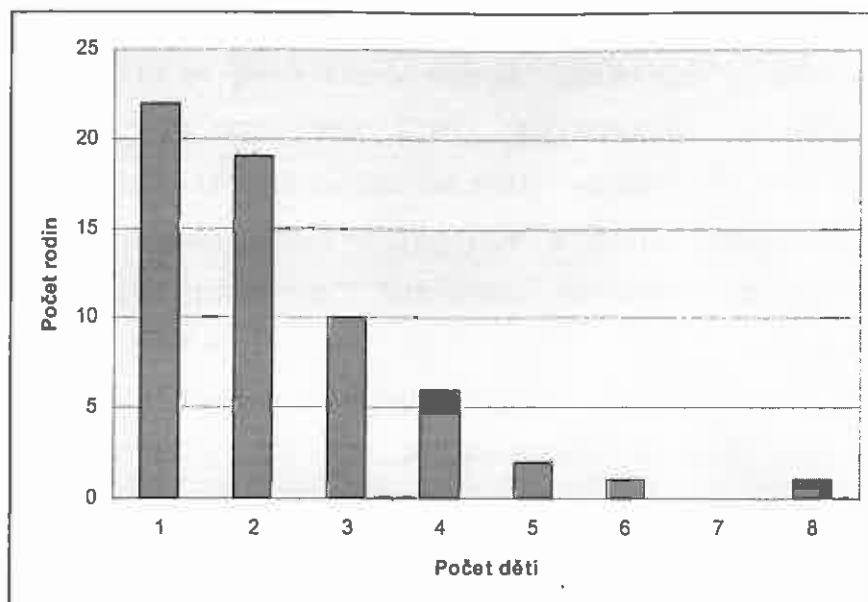
³⁶² Kšaft Zikmunda Kozla z Reyzentalu a na Vesci, TAMTÉŽ, fol. F30.

³⁶³ V letech 1520-1530 připadalo na jednu rodinu průměrně 2,3 dětí. V tomto směru tedy v průběhu století nedošlo k žádné výrazné změně.

³⁶⁴ Antoinette FAUVE-CHAMOUX, *Od rodiny k domácnosti v preindustriální Evropě (16.-18. století)*, HD 16, 1992, s.43.

³⁶⁵ Např. Jana Ratajová se ve své práci zmiňuje o jednoznačné převaze dcer. J. RATAJOVÁ, *Pražské testament*, s.108.

Graf č.3: Počet dětí v rodině



Nukleární rodina v 16. století se tedy v mnohých rysech dosti podobala té současné. Obvyklé soužití dvou manželů s jedním či dvěma potomky bylo leckdy obohaceno o dítě přijaté, které se tak zařadilo do běžného chodu domácnosti. Stejně jako jeho „noví sourozenci“ zůstávalo v bezpečí rodiny až do své dospělosti, kdy se postupně každé z nich začalo osamostatňovat. Někdy jeden z rodičů předčasně umírá a tak přichází nový partner a s ním i možnost dalších dětí, resp. nevlastních sourozenců.

V testamentech však nevystupují výlučně příslušníci nukleární rodiny, ale také další příbuzní. Je možné se s nimi setkat v 61% zkoumaných zápisů. V tomto směru je viditelný obrovský nárůst oproti období 1520-1530, kde je lze shledat pouze ve 27,5% všech kšaftů.³⁶⁶ Jakoby člověk začal postupem času více myslet i na přilepšení ostatních členů své rodiny, a to nejen těch nejbližších. Jiní příbuzní se objevují zejména v těch případech, kdy mezi dědici nejsou nalezeny vlastní děti či partner. Někdy je těžké v souvislosti s dobovou terminolo-

³⁶⁶ SOKA Kutná Hora AMKH MK- kniha kšaftů 1489-1544, fol. 129-233.

gií rozeznat, zda se jedná skutečně o pokrevně spřízněné osoby. Ty totiž bývají označovány jako „krevní přátelé“,³⁶⁷ lze ovšem najít i zkrácenou verzi „přátelé“, která se ale běžně používá i pro označení lidí, se kterými je zůstavitel opravdu jen v přátelském nepříbuzenském vztahu.³⁶⁸ Většina z nich však členy své širší rodiny jmenuje a konkrétně udává vzájemný poměr. Termín „přátelé“ tak tedy zůstává ve významu, ve kterém je chápán i dnes.

Nejvíce jsou v posledních pořizích zastoupeni sourozenci testátora, tedy „bratr“ a „sestra“. Bývají jim obvykle odkazovány finanční částky či menší věcné dary, které mají funkci spíše památeční.³⁶⁹ Někteří to tak i přímo vnímají - „z lásky sesterské odkazují na památku mou“.³⁷⁰ Vedle toho jsou obvyklými odkazovanými artikly (opět hlavně v případě neexistence vlastních potomků) různé druhy oblečení. Majoritní podíly majetku získávají sourozenci pouze v situacích, že nežije žádný bližší příbuzný (dítě či partner). Toto se týká především ovdovělých osob, u kterých se bratr nebo sestra mohou stát hlavními dědici. V jednom případě bylo dokonce odkazováno i nevlastním sourozencům, kteří zde byli označeni jako „dětí otčima“.³⁷¹

Druhou velkou skupinu tvoří děti již zmiňovaných sourozenců kšaftujícího, tedy „synovci“ a „neteře“. Pod těmito označeními však dohledatelní nejsou, bývají popsáni jako „syn mé sestry“ či „dcera mého bratra“. I ostatní termíny se zdají být problematické. V jednom záznamu se vyskytuje výraz „ujec“, který může být chápán jako paralelní pojmenování pro synovce i pro strýce. Obdobně sporné jsou termíny „strejc“ a „teta“, neboť se pod nimi opět mohou skrývat synovci a neteře anebo tím mo-

³⁶⁷ „Přátele krevní žádné nemám...“, kšaft Margarety z Landtštorfu, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. G11.

³⁶⁸ Srov. J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 115.

³⁶⁹ Může se jednat o různé sekrety, zbraně, prsteny či jiné zlaté šperky.

³⁷⁰ Kšaft Voršily Dýčové, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K25.

³⁷¹ Kšaft Václava Roháčka, TAMTÉŽ, fol. K11.

hou být rovněž myšleni sourozenci rodičů.³⁷² Ať už se tedy jedná o jednu či druhou eventualitu, zůstává faktem, že těmto příbuzným bylo odkazováno také ve velké míře. Stejně jako sourozenci pořizovatele dostávali i oni ponejvíc peněžní obnosy, oblečení či různé drobnosti na památku. Obvyklým jevem bylo, že synovci a neteře byli zahrnuti ke společnému odkazu se svými rodiči (sourozenci testátora). Do této kategorie příbuzných by se dali připočítat ještě „bratrance“ a „sestřenice“, kteří byli zaznamenáni ve třech kšaftech. Určení těchto osob žádné potíže nečinilo, neboť je shodné s dnešní terminologií.

Zvláštní položku mezi dědici reprezentují „zeťové“ a „nevěsty“, resp. snachy. Z hlediska pokrevního poměru k zůstaviteli to jsou v podstatě cizí lidé, ovšem zároveň to jsou manželští partneři jejich dětí a rodiče jejich vnoučat. Z toho důvodu vystupují v 9,6% testamentů. V polovině z nich jsou uváděni spolu se svými dětmi, resp. vnoučaty pořizovatele. Pokaždé v nich vystupují sami, což by poukazovalo na smrt jejich druha (vlastního dítěte testátora) a na snahu prarodiče finančně vypomoci neúplné domácnosti. V takovém případě se zeť či nevěsta mohli stát i hlavními dědici. Někdy ale není zcela zřejmé, zda jmenované děti jsou jejich či jde o potomky jiných dětí autora závěti. Ve dvou závětech je odkazováno vnoučatům bez zmínky o rodičích, což by mohlo znamenat smrt obou a tedy starost prarodiče o osamělého sirotka. Jelikož se vnoučata objevují také v 6,6% zápisů z let 1520-1530 ukazuje tato skutečnost na existenci již „obgeneračních“ vztahů v měšťanské rodině 16. století.

Ostatní pokrevně spřízněné osoby jsou mezi dědice zařazovány sporadicky. Na vlastní rodiče (vždy ale pouze na jednoho z nich, což jasně svědčí o jeho vdovském stavu) myslí celkem šest kšaftujících. Pětkrát obdrží určitou částku „matka“, je-

³⁷² Podrobně se touto problematikou zabývá J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 114-116.

denkrát „otec“.³⁷³ Tento poměr je logický, protože u žijících matek se dá již předpokládat vdovský stav, a tím i snahu dětí jim svým odkazem finančně vypomoci. Až na jeden případ, kdy se matka stává hlavní a zároveň samotnou dědičkou,³⁷⁴ nevystupují rodiče nikdy na předních místech, co se týče výše odkazované sumy. Upřednostňování jsou totiž příslušníci „mladší generace“, ať už to jsou vlastní děti, sourozenci či jejich potomci.

Kromě přímých pokrevních příbuzných je možné shledat ve 13 závětech jedince nesoucí pojmenování „švagr“, „švagrová“. Tímto termínem byli označováni lidé, kteří do příbuzenského vztahu k nějaké rodině dostávali díky sňatkům. Jedná se tedy o sňatkem získanou příbuznost. Nejčastěji se toto vztahuje na manžele, resp. manželky sourozenců, ale také na sourozence partnera zůstavitele. Podobně jako bratrům či sestrám jsou i jim odkazovány částky a věci symbolického charakteru. Mnohdy bývají, stejně jako synovci a neteře, sloučeni pod jeden odkaz spolu s nimi a svým manželským druhem. Stejný příbuzenský rozměr nabývá i spojitost s rodiči partnera, tedy „tchýně“ a „tchán“. Jejich výskyt v testamentech je téměř nulový, tchán nebyl shledán ani jednou, tchýně dohromady třikrát. Je zvláštění, že pokaždé se jedná o „matku manželky“. Zdálo by se to být důkazem toho, že ne vždycky musely mezi tchýni a zetěm panovat pověstné antipatie.³⁷⁵ V jednom případě je dokonce odkazováno matce již zemřelé manželky a znovu oženěný testátor by se tedy nemusel cítit být k ní ještě nějak zavázán. Přesto jí umožňuje setrvat v domě, ve kterém bydlí, a kdyby se někdy chtěla pře-

³⁷³ Jedná se o kšaft tovaryše, což ukazuje na mladého člověka žijícího pravděpodobně ještě doma s rodiči, resp. s otcem, který se o něj stará a daný odkaz je tedy takto odůvodnitelný. Kšaft Jakuba Pokorného, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. L29.

³⁷⁴ Zde by mohlo jít o vdovskou výpomoc, neboť vdova odkazuje veškerý majetek své matce, která se také zdá být již ovdovělá. Kšaft Doroty, vdově po Kašparovi Zoubkovi, TAMTÉŽ, fol. K5.

³⁷⁵ V případě Jana Fabera Oušteckého to byla právě tchýně, na jejíž žádost byl jeho kšaft publikován. TAMTÉŽ, fol. K3.

stěhovat, měla ji být vyplácena v daných časových intervalech určená částka.³⁷⁶

Spíše do roviny zajímavostí by se měla zařadit „titulování“ některých příbuzných, u kterých by se na první pohled mohl zastavit i lecjaký genealog. Patřily by sem odkazy lidem jako „manžel dcery mého bratra“, „děti bratra mé první ženy“ či „syn od nevlastního bratra“.³⁷⁷ I když takové popisy nejsou příliš frekventované, ukazují na zájem testátorů např. o osoby původně nepříbuzné nebo i o ty spjaté s jeho minulostí.

Číselné údaje dokládající výše popsané odkazy širokému okruhu příbuzným lze nalézt v tabulce č.3.

Tabulka č.3: Odkazy testátorů svým příbuzným

Sourozenci	Vnoučata	Synovec (neteř)	Strýc (teta)	Bratranec (sestřenice)	Zeť (ne- věsta)	Švagr (švagrová)
36 (28,8%)	11 (8,8%)	18 (14,4%)	10 (8%)	3 (2,4%)	12 (9,6%)	13 (10,4%)

Z výše nastíněného okruhu „krevních přátel“ je evidentní, jak moc byla většina lidí spjata se svou rodinou a jak jim záleželo na tom, aby i mnohdy vzdálený příbuzný dostal svou část dědictví a měl tak v budoucnu na zemřelého alespoň nějakou památku. Kšaftující nepochybně nejvíce myslí na své bezprostřední příbuzenské okolí, jsou ale schopni reflektovat i nepřímé vazby do několika stupňů. O tom, že se povědomí o existenci rozvětvené rodiny stále více usazovalo v mysli člověka, svědčí

³⁷⁶ Kšaft Matěje Turka, TAMTÉŽ, fol. L12.

³⁷⁷ Kšaft Aleny Karelšmídové, TAMTÉŽ, fol. L21; kšaft Jakuba Holého Šotkovského, TAMTÉŽ, fol. F13; kšaft Jana Kaše, TAMTÉŽ, fol. G13.

nesrovnatelné rozdíly, kterých doznaly zmínky o příbuzných v posledních vůlích v průběhu 16. století v Kutné Hoře.³⁷⁸

Na závěr problematiky zjišťování sítě příbuzenských vztahů přichází jen stručná informace týkající se odkazů směřujících do jiných měst či zahraničí. Z tohoto hlediska se kutnohorské kšafy nezdají být zajímavým zdrojem, který by umožňoval podhalit geografické rozmístění jednotlivých členů rodiny.³⁷⁹ Ne všichni testátoři se totiž pokaždé důsledně zmiňují o trvalém pobytu některého z příbuzných, kterého uvádějí mezi dědici. Pokud tomu tak je, z názvů měst a vesnic vyplývá, že se většinou jedná o obce, které se nacházely v okolí Kutné Hory. Najdou se samozřejmě i případy, kdy poloha města je kutnohorské oblasti vzdálena. Odkazy do zahraničí nebyly zachyceny v žádném testamentu, jen v závěti Barbory Najmanové je nejasná zpráva o pověření dvou mužů, kteří mají poslat „sto tolarů do Němec“.³⁸⁰ Ovšem komu a kam přesně již nelze ze záznamu zjistit. Nezbyvá tedy než smířit se s tím, že v tomto směru zde žádné zásadní údaje, ukazující např. na kontakty s cizí zemí, což by se mohlo stát impulzem k dalšímu bádání, objeveny nebudou.

5.6. Okolní svět testátora - služebnictvo, čeled', přátelé

Po podrobném výčtu širokého příbuzenstva, které v daných závětech vystupuje, přichází na řadu jiná skupina lidí. Jsou to ti, kteří mnohdy ani nebyli s rodinou testátora pokrevně spřízněni, ale na které nejeden z nich při rozdělování svého majetku nezapomněl.³⁸¹ Byli s ním totiž v denní kontaktu, pohybovali se v jeho blízkosti a dali by se tedy pokládat za při-

³⁷⁸ Srov. s. 104-105 v této práci.

³⁷⁹ Např. J. Ratajové se podařilo z výzkumu pražských testamentů dohledat mnoho nejen českých, ale také cizích měst, do kterých směřovaly různé odkazy. J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 118.

³⁸⁰ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. M13.

³⁸¹ Srov. T. KRZENCK, *Böhmische Bürgertestamente*, s. 643.

slušníky jeho domácnosti. Někdy mohli být chápáni i jako součást rodiny. K takovým se počítá především čeled' a služebnictvo. V testamentech je lze dohledat pod označením „*děvečka, pacholek, podruh (podruhyně), služebník (služebnice)*“. Objevují se celkem ve dvanácti zápisech. Je možné, že v některých případech se mohlo jednat i o některého z (osiřelých) příbuzných, kterého vzal pořizovatel k sobě do služby. Toto zůstává ale jen otázkou spekulací, neboť nikdo z nich o konkrétních vztazích ke své čeledi nemluví. Výjimkou je kšaft Jana Kožíška, který vypovídá o tom, že jeho manželka je tetou děvečky, která u nich pracuje.³⁸² Ačkoli výraz „*děvečka*“ vyvolává spíše představu mladé dívky, mohl být někdy používán i pro osobu, která v rodině pracovala i několik generací. Dosvědčuje to např. kšaft Jakuba Holého Šotkovského, který jedné takové služebné odkazuje. „*Anně, starý děvečce v Hostinným, která se u otce mého vychovala i potom u něho sloužila*“.³⁸³

Třikrát je mezi dědice zahrnuta „*hospodyně*“. Její funkcí v rodině bylo patrně zajišťovat chod domu a dohlížet i na ostatní služebnictvo. Lze soudit, že zde pobývala delší čas a byla tedy i věkově starší než zbylý personál. Také se stávalo, že se o nemocného starala a on se jí poté odvděčil ve svém odkazu. Je zajímavé, že v období 1520-1530 mysleli kšaftující z nepříbuzných osob přebývajících v jejich domě nejvíce na své kuchařky, které nejspíš v dané rodině setrvaly nejdelší dobu. Nyní v letech 1590-1610 nelze najít v záznamech kuchařku ani jedinou. Možná toto místo zastala v dané době hospodyně. Jak dalece souvisí s pobytem v rodině „*člověk, který se u mě vyučil*“,³⁸⁴ je také těžko zjistitelné. Určitě tu ale musela existovat určitá citová vazba, jinak by nevystupoval mezi dědici. Souhrnně bylo všem těmto lidem odkazováno řádově několik

³⁸² SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K23.

³⁸³ TAMTÉŽ, fol. F15.

³⁸⁴ Kšaft Michala Krečla, TAMTÉŽ, fol. E15.

kop grošů.³⁸⁵ Jen ve dvou případech, shodou okolností se v obou jedná o odkazy hospodyním a v obou jsou testátorkami ženy (s velkou pravděpodobností vdovy), získaly tyto veškerý majetek. Jednou je zcela očividná vdovská výpomoc, neboť jak pořizovatelka, tak i dědička setrvaly v tomto stavu. Zmiňovaná hospodyně navíc měla asi dosud nezaopatřené děti, což ještě víc podtrhuje celou situaci. Mimo to se o nemocnou starala a ta jí tímto posléze projevila svůj vděk.³⁸⁶

Někteří testátoři také uvádějí osoby, které byly patrně spojeny především s jejich dětstvím. V tomto bodě je řeč o „kmotrovi“. Je docela překvapující, že je připomínán jenom ve dvou pořízeních, neboť v dané době hrál v životě člověka jistě větší roli. Ale možná to je dáno tím, že za kmotra byl často vybírán někdo z rodiny a v testamentu může být tedy jmenován jako příbuzný bez zmínky o této jeho druhé funkci.³⁸⁷ Také je docela pravděpodobné, že již v dané době nemuseli být na živu.

Zřejmě nezjistitelný, a tudíž nezařaditelný, je status dvou žen, o kterých se v jednom zápise hovoří jako o „bábách“.³⁸⁸ Nelze se domnívat, že byl tento termín používán v dnešním slova smyslu, tedy že by šlo skutečně o jednoho z prarodičů. Pravděpodobně se pod tímto výrazem skrývá postava kmotry či chůvy, tedy blízké přítelkyně rodiny.

Doposud jmenovaní lidé sice nebyli se zůstaviteli spojeni pokrevním poutem, avšak byli nějakým způsobem spjati s jeho domácností a osobním životem. Mohli pobývat přímo v jeho domě, zabezpečovali jeho pohodlí a vytvořili tak spolu širší komunitu dané rodiny. Kromě nich se ale v závětech objevují jedinci, kteří nemají s rodinou kšaftujícího na první pohled vůbec nic

³⁸⁵ Tato suma nikdy nepřesáhla hranici deseti kop.

³⁸⁶ Kšaft Anny Kolečkové, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. L12.

³⁸⁷ Např. v kšaftu Jiříka st. z Řasné vystupuje kmotr, který je tu zároveň označen jako švagr – „švagru a kmotru mému pro naši starodávnou dobrou přátelskou známost poroučím ručnici“. TAMTÉŽ, fol. G3.

³⁸⁸ Kšaft Roziny Lenebstraytové, TAMTÉŽ, fol. K10.

společného. Lze je najít téměř ve 37% pořízeních, tedy v každém třetím, což si zaslouhuje věnovat jim zde alespoň malou pozornost. Vzájemný vztah nelze u některých z nich z pouhé zmínky v testamentu zjistit. Lze ale předpokládat, že se jedná o přátele, často to jsou také lidé stejné profese nebo ti, kteří dotyčného opatrovali v době jeho nemoci. Někdy to bývají sousedé ze stejného domu nebo zkrátka člověk, který umírajícímu během jeho života prokázal určitou službu, jakési dobrodiní³⁸⁹ a zasloužil si tedy být zařazen do okruhu dědiců. Obecně je třeba konstatovat, že odkazy přátelům je možné shledat více u lidí, kteří ve své závěti nezmiňují manželského partnera nebo děti. Ti bezesporu měli přednost i před nejdůvěrnějšími známými, na které naopak myslí především lidé osamělí či bez jakéhokoli příbuzenstva.

Jak už bylo naznačeno, většinou se nedají zjistit konkrétní důvody, které vedly zůstavitele k tomu, aby té či oné osobě odkázal určitou část svého statku. On sám své pohnutky více neopodstatňuje, vždyť je to fakticky jeho svobodná vůle, komu svěří svůj majetek. Pouze v deseti případech z celkových 46 je možné odhalit příčinu odkázaného dědictví, protože je zde přímo napsána. O projeveném dobrodiní, avšak bez bližšího určení, již byla řeč výše. Zbývajících osm případů by se dalo zařadit do kategorie lidí-opatrovníků. Vždy se totiž jedná o odkazy člověku, popř. manželům, kteří se o testátora starali a ošetřovali ho v těžkých chvílích jeho života. Píše o tom např. Anna Součková - „svému velikému dobrodinci a ve všech mých nedostacích opatrovníku“.³⁹⁰ Jakou cenu tato projevená péče pro dotyčného znamenala, vyjádřil pak ve své poslední vůli. Někdy to mohly být odměny finančního charakteru, jindy ale někdo za svou starost mohl získat dědictví mnohem větší. „Co se pak dotejče domu... poroučím Martinovi Kozlovi a Anně, manželce

³⁸⁹ Kryštof Měchař odkazuje ve svém kšaftu „tři kopy grošů krejčímu za jeho dobrodiní“. TAMTÉŽ, fol. F1.

³⁹⁰ Kšaft Anny Součkové, TAMTÉŽ, fol. L20.

jeho, kteráž mne opatruje mnohé časy v mé těžké nemoci, toho aby společně a dědičně užívali.³⁹¹ K podobným situacím logicky docházelo zejména u osamocených a ovdovělých osob, nikdy se nestalo, že by někoho ženatého, resp. vdanou musel opatrovat jiný člověk než právě jeho partner. Když však ten již dříve zemřel a jejich svazek zůstal bezdětný, ocitl se jeho pozůstalý druh náhle sám. Ačkoli třeba ještě mohl mít jiné příbuzné, ti mohli žít daleko a o jeho stavu ani nemuseli vědět. V takový moment nastoupili právě oni přátelé či známí, kteří se o nemocného souseda postarali. Jistě to nečinili ze zistných důvodů a s vidinou možného dědictví, ale z čistě přátelských a sousedských vztahů, neboť v dané době byla tato síť vztahů daleko propletenější a nabývala většího významu, než je tomu například dnes. Zvláště méně majetní lidé společně sdíleli domy či byty a tak styky mezi nimi byly daleko intenzivnější a důvěrnější. Tvořili určité pospolitosti provázané pocity sounáležitosti, a proto si byli schopni v krizovém stavu vzájemně podat pomocnou ruku. Tento idylický vývoj samozřejmě nelze generalizovat a aplikovat na každého člověka, každou domácnost.

V některých případech odkazů svým přátelům bylo rovněž zcela evidentní, že se mezi nimi vyskytují vdovy. Pořizovatel měl zřejmě v úmyslu přispět určitou částkou neúplné rodině či jí samotné (pokud neměla děti nebo ty byly již dospělé) a přispět k zlepšení její situace, která beztak nebyla příliš uspokojivá.³⁹² Proto je z testamentů viditelná i snaha jednotlivých vdov vzájemně si vypomoci finančními či věcnými odkazy.

Další cizí, ovšem lehce identifikovatelné (v závětech jsou přímo titulované) a mezi přátele též zařaditelné osoby jsou

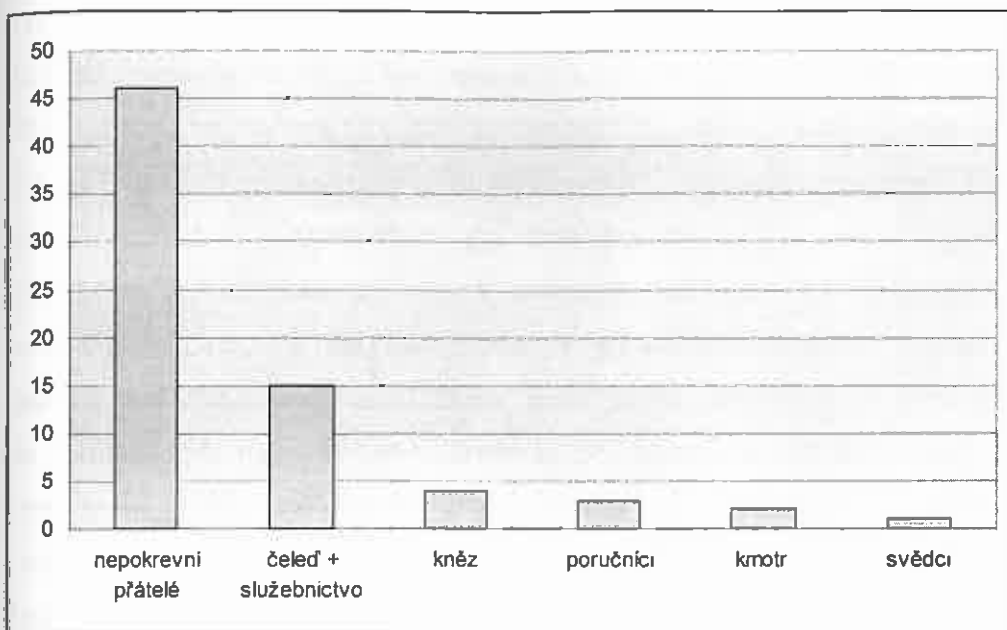
³⁹¹ Kšaft Anny Čečetkové, TAMTÉŽ, fol. K20. Podobná situace je např. i v testamentu Jakuba Svitavského, který rovněž odkazuje jednomu muži, jako projev díků za jeho opatrování, svůj dům i s příslušenstvím. TAMTÉŽ, fol. G20.

³⁹² Vdovský stav se totiž často stával na jedné straně předmětem lítosti, na straně druhé však rovněž tématem různých satir, především docházelo-li k sňatkům starých bohatých vdov s mladými ženichy. O otázce vdov a obecně žen bude více pojednáno dále.

„kněz, poručníci a svědci“. Vystupují dohromady v osmi zápisích (6,4%). Svědci jsou z toho zmiňováni pouze jednou a jistě jde spíše o symbolický projev díky za jejich příchod a přítomnost při sepisování závěti. Zatímco kněz a poručníci se dají považovat za skutečné přátele. I když u kněze je tento význam asi též trochu posunut, neboť on sehrává roli přítele duchovního, posla božího. Funguje tu tedy jako „přibližovatel“ Všemohoucímu a zároveň jako důvěrník věřících. Kněz zaujímal v životě křesťana nezaměnitelné místo rádce a zástupce Boha na zemi. Každý se mu mohl svěřit s čímkoli a co on mu na oplátku sdělil, bylo téměř svaté. Byl zároveň chápán jako určitý přímluvce věřících u Boha. Z toho důvodu na něj ve svých odkazech někteří nezapomněli a odměnili se mu za jeho „práci“. Oproti tomu poručníci bývali již přáteli v tradičním slova smyslu. Kšaftující se sám rozhodl, koho zvolí na tento post, který zavazoval k dohledu na vykonání jeho vůle a k ochraně vyřčených požadavků. Stávali se jimi lidé, kterým důvěřoval a předpokládal, že v budoucnu zajistí, aby jeho přáním bylo učiněno zadost.

Názorný přehled všech osob z okolí pořizovatele přináší graf č.4.

Graf č.4: **Nepříbuzné osoby v odkazech testátorů**



Co se týká odkazů, které všichni doposud jmenovaní přátelé po smrti testátora obdrželi, je jejich forma i výše různá. Hovoří-li se o odkazech peněžitého rázu z čistě přátelských pohnutek, pohybovala se obvykle daná částka v rozmezí do deseti kop grošů. Jestliže bylo některé přátelství navíc umocněno již dříve popsáním opatrováním o osamělého chorého, dědictví se logicky zvětšovalo. Záleželo samozřejmě také na movitosti pořizovatele. Byly-li odkazovány hmotné věci, nachází se mezi nimi hlavně nádobí, oblečení, ložní prádlo či drobnosti na památku.

5.7. Zbožnost a láska k bližnímu v mysli testátora, odkazy ad pias causas

Pohlíženo na tuto problematiku z obecného hlediska je možno konstatovat, že projevy zbožnosti a milosrdenství jsou záležitostí značně rozmanitou a úzce nespecifikovatelnou. Dají se sem totiž zahrnout rozličné podoby jednání lidí, které jsou podmíněny dalšími aspekty - např. geografickou oblastí, v níž

člověk žije, lokálním prostředím, ve kterém se pohybuje, sociální vrstvou, ke které náleží, profesí, pohlavím, věkem atd.³⁹³ Oněch vymezení by se zkrátka mohlo najít nespočetně mnoho, stejně jako samotných způsobů prokazované víry a starostí o bližní. Testamenty samozřejmě nejsou schopny zodpovědět všechny otázky týkající se tohoto tématu, mohou ale poskytnout patřičné informace, které umožní udělat si představu o zbožnosti měšťanů v Kutné Hoře v předbělohorské době. O vzývání jména božího, svěření duše pod jeho ochranu a přípravě člověka na odchod z pozemského světa do nebeského království bylo pojednáno již v některé z předchozích kapitol. Z tohoto pohledu jsou však kšafy vhodným typem pramene, neboť nabízí ještě další možnosti, ze kterých lze vysledovat náboženské projevy zakotvené v mysli lidí 16. století. Ty se jednoznačně nejvíce odrážely právě v odkazech „ad pias causas“, tedy v odkazech se zbožným podtextem.³⁹⁴ Souhrnně by se dalo říci, že k nim patří především odkazy církevním a charitativním institucím. K nejběžnější by se počítaly kostely, kláštery, špitály či různá církevní bratrstva, která ale v případě kutnohorských závětí nebyla zjištěna vůbec. Kromě toho mohli lidé poroučet své peníze také např. na zádušní mše, které by se konaly na počest zesnulého. Ovšem ani ty se u kutnohorských zůstavitelů neobjevují.

Z výzkumu vyplývá, že kutnohorští měšťané odkazovali zejména záduším a místnímu špitálu. Oproti jiným městům, jak dokládají práce vzniklé k příslušnému tématu, však Kutná Hora v tomto směru poněkud zaostává. Zde se vyskytují zbožné odkazy v pouhých 40% studovaných pořízení, což je v porovnání s jinými bádáními, kde toto číslo dosahuje např. 75% v Brně či až 82% v Českých Budějovicích,³⁹⁵ výrazně podprůměrné. Pro srovnání je vhodné zmínit i procentuální údaj vztahující se

³⁹³ Více kapitola „Zbožnost“ v práci Z. FLAŠKOVÁ, *Měšťané*, s. 42-75.

³⁹⁴ Srov. T. KRZENCK, *Böhmische Bürgertestamente*, s. 642-643; TÝŽ, *Tabor*, s. 33; J. KUBÁK, *Závěti*, s. 100.

³⁹⁵ T. BOROVSÝ, *Odkazy*, s. 84; Z. FLAŠKOVÁ, *Měšťané*, s. 47.

k rokům 1520-1530 v Kutné Hoře, protože by se mohlo zdát, že výše uvedený počet by mohl být aktuální jen pro dané období 1590-1610. Jak však ukazuje získaných 33% i z dřívější doby, nezaujímal tento typ odkazů v mysli většiny kutnohorských obyvatel primární postavení. Ač tedy mají odkazy ad pias causas v Kutné Hoře spíše minoritní pozici, nelze je zcela opomenout, neboť i tak zůstávají jedním z charakteristických projevů měšťanské zbožnosti 16. století.³⁹⁶ Co se týká poměru těchto odkazů v mužských a ženských zápisech, byla tu shledána vzácná shoda, protože počet zástupců obou pohlaví se liší pouhými dvěma ve prospěch mužů, což je možná překvapující. Dalo by se totiž předpokládat, že milosrdné skutky budou spíše spojeny s postavami osamělých vdov než mužů s rodinami.³⁹⁷ Na druhou stranu je fakt, že je-li na tuto otázku nahlédnuto odděleně, tedy jen v rámci mužů a žen, převládají mezi ženami jednoznačně právě vdovy (83,3%). U mužů je pak tato situace naprosto odlišná. Z celkových 26, u kterých byl zjištěn zbožný odkaz, jen osm (30,8%) bylo bezdětných či bez partnera.

Odkazy ad pias causas by sice na první pohled mohly svědčit o „dobrém srdci“ a nezištnosti kšaftujícího, ale v merituu věci se jednalo především o skutek, který mu měl dopomoci k věčné slávě a spasení. V mentalitě člověka se to promítalo takovým vědomím, že poručí-li část svého vlastnictví chrámu božímu, získá si jeho pozornost a vděčnost Všemohoucího, za které se mu dostane následné odměny. Zbožné odkazy byly navíc obrazem správného křesťana. Představovaly v podstatě jednu z jeho zásadních povinností a rovněž podmínek spásy. Mnozí tímto krokem chtěli před Bohem ospravedlnit hromadění svého majetku a takto se vlastně vykoupit. I když, vzato do důsledku, byla to právě

³⁹⁶ Obdobně malé zastoupení zbožných odkazů v testamentech lze najít ve výzkumu J. Peška. Z celkového počtu 367 pražských kšaftů byly pouze ve 28 odkazy záduším a kostelům. J. PEŠEK, *Pražské knihy*, s. 75.

³⁹⁷ O převaze odkazů ad pias causas u ovdovělých osob píše J. RATAJOVÁ, *Pražské testamety*, s. 120.

boží vůle, která tomu chtěla, aby jeden měl hodně a druhý málo.³⁹⁸

Z různě formulovaných odkazů směřovalo nejvíce z nich „k záduší“. Zmiňuje se o nich 47 testátorů z celkových 50, u kterých byl zjištěn nějaký odkaz ad pias causas. Zajímavé také je, kolik takových záduší se jeden člověk rozhodne obdarovat. V 66% směřuje stanovená částka jen k jednomu kostelu, ve zbývajících případech se jich v závětech vyskytuje více. Jestliže bylo jmenováno pouze jedno, lze usuzovat, že právě zde měl být pořizovatel pohřben, případně tady odpočívají další příbuzní či přátelé. To by mohlo být také důvodem, proč žádný z nich neuvádí konkrétní místo svého posledního spočinutí. Jiná pohnutka, která by vedla kšaftujícího odkázat své peníze danému záduší, by byla jeho geografická poloha. Stál zkrátka nejblíže bydlišti umírajícího, který byl zvyklý v něm pravidelně navštěvovat mše a nyní tedy logicky věnuje peníze právě jemu a ne tomu, co stojí na druhém konci města. Toto je patrné z poslední vůle Wolfa Rýče, který vlastnil dům na Kaňku³⁹⁹ (dá se tedy předpokládat, že zde i bydlel) a odkazuje záduší kostelu sv. Vavřince, který stojí tamtéž. Z kutnohorských kostelů nacházejících se přímo ve městě, směřovaly odkazy především do třech nejvýznamnějších. Vůbec největší „oblíben“ se těšil chrám sv. Panny Barbory (celkem v 23 kšaftech), dále kostel Matky Boží na Náměti (20) a Vysoký kostel⁴⁰⁰ (16). Ostatní kutnohorská záduší např. sv. Jiří, sv. Bartoloměje či sv. Kříže vystupují v zápisech o poznání méně často. Přehled poměru odkazů jednotlivým záduším uvádí graf č.5.

Z náboženského hlediska byla situace ve třech nejnavštěvovanějších chrámech následující. V kostele na Náměti byly ještě na počátku 16. století zachovávány katolické církevní obřady,

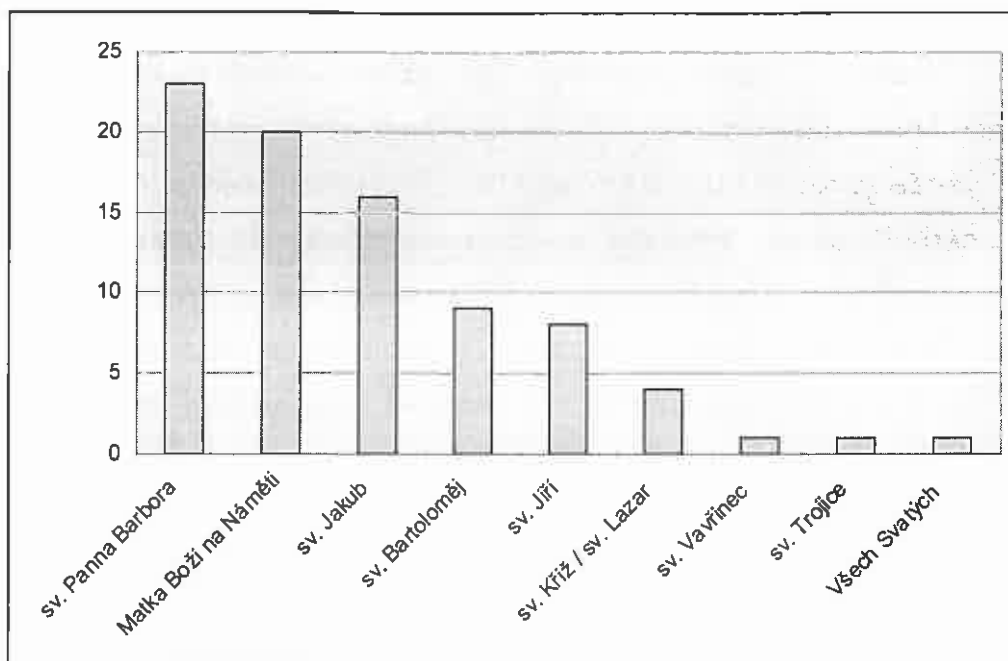
³⁹⁸ P. ARIÈS, *Dějiny*, s. 241-242.

³⁹⁹ Okrajová čtvrť Kutné Hory, dříve samostatný rudní okrsek.

⁴⁰⁰ Dnešní kostel sv. Jakuba. Označení „Vysoký kostel“ se užívalo až do roku 1620, kdy byl vrácen katolické církvi.

ačkoli již tehdy byli někteří kněží nakloněni kalichu. K trvalému obratu však došlo až v druhé polovině 16. století.⁴⁰¹ V chrámu sv. Panny Barbory se od roku 1462 přijímalo pod jednou i pod obojí způsobou.⁴⁰² Vysoký kostel pak byl až do roku 1620 utrakvistický.⁴⁰³ Kutná Hora, ve které byly první luteránské myšlenky zaregistrovány již v roce 1522, si tento charakter zachovala i po Tridentském koncilu.⁴⁰⁴

Graf č.5: Odkazy jednotlivým kutnohorským záduším



Záduší v jiných obcích než v Kutné Hoře se objevila jenom ve dvou závětech.⁴⁰⁵ V tomto bodě opět dochází k výraznému odlišení od období 1520-1530, ve kterém bylo nalezeno minimálně

⁴⁰¹ Jiří ZACH, *Chrám Matky Boží na Náměti v Hoře Kutné*, Kutná Hora 1882, s. 17-19.

⁴⁰² Josef BRANIŠ, *Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře. Dějiny a popis původní stavby až do roku 1620*, Kutná Hora 1891, s. 57.

⁴⁰³ V roce 1500 u něj byla dokonce zřízena konzistoř podobojí, H. ŠTROBLOVÁ - B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 359.

⁴⁰⁴ TAMTÉŽ, s. 125-126.

⁴⁰⁵ V prvním případě se jedná o kšaft Jiříka Sošky jinak Hrůzy, který odkazuje celkově devíti různým záduším, přičemž šest z nich leží přímo v Kutné Hoře, zbývající tři potom v blízkém okolí města. SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. 115. Tím druhým je Jakub Pokorný, který odkazuje strážnickému kostelu. V jeho případě je toto lehce zdůvodnitelné, neboť již v intulaci má uvedeno, že je tovaryšem právě ze zmiňované Strážnice, takže poručení peněz místnímu kostelu je logické. TAMTÉŽ, fol. L29.

deset „mimokutnohorských“ kostelů. Většinou šlo o záduší v přilehlých městech a vesnicích, ze kterých pořizovatel pocházel nebo tam pobýval některý z jeho příbuzných.

Forma odkazů „božím stánkům“ byla vždy stejná, a to finanční. S naturálními dary (např. víno) nebo dary v podobě drobností k vybavení kostela se setkat nelze.⁴⁰⁶ Částky plynoucí do těchto míst nebyly nijak závratné, zpravidla nepřesáhly hranici deseti kop grošů. Našli se však i štedřejší věřící s 15 či 20 kopami. V případech, že bylo odkazováno více záduším, se ovšem tyto cifry stávají velmi relativními, neboť sečtou-li se pak jednotlivé sumy, může se výsledný obnos určený do všech kostelů dohromady vyšplhat až ke 40 kopám jako např. v kšaftu Jana Sošky jinak Hrůzy.⁴⁰⁷ Blíže neidentifikovatelná je také částka, kterou testátor poroučí z prodeje domu. Vydáním nařízení Vladislava Jagellonského bylo zakázáno odkazovat církevním institucím nemovitostí, proto lidé zmocnili některou z pověřených osob, aby jejich dům prodala a utržené peníze obrátila k příslušnému záduší.⁴⁰⁸ Logicky se tedy nejspíš bude jednat o vůbec nejvyšší sumu. „*Aby jich milosti páni šepmistři prodádouc týž dům na opravu chrámův svrchupsaných rovným dílem to rozdělití ráčili.*“⁴⁰⁹ Zůstavitelé obvykle odkazovali jen obecně k záduší,⁴¹⁰ našli se však i takoví, kteří přesně určili, na co mají být jejich peníze použity. Většinou se jednalo o různé opravy - „*k svaté Barboře na opravu tohož chrámu božího*“,⁴¹¹ „zlepšení“ či dostavby některých částí kostela. Přesnější informace na jaké opravy a dostavby jakých částí chrámu dohledat nelze. Konkrétní „instrukce“ o způsobu

⁴⁰⁶ Srov. T. BOROVSÝ, *Odkazy*, s. 84.

⁴⁰⁷ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. L21.

⁴⁰⁸ T. BOROVSÝ, *Odkazy*, s. 84 - 85.

⁴⁰⁹ Kšaft Aněžky, vdovy po Tomášovi prubíři, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K22.

⁴¹⁰ V jednom případě bylo odkazováno i konkrétně do kaple minciřské v chrámu sv. Panny Barbory. Jelikož se jedná o kšaft vdovy, lze se domnívat, že její zesnulý manžel mohl patřit ke kutnohorským minciřům. TAMTÉŽ, fol. G28.

⁴¹¹ Kšaft Kateřiny od Špalku, TAMTÉŽ, fol. K14.

naložení odkázaných peněz podává jen Magdaléna, vdova po Tomášovi Kanymedesovi. „Předně k záduší sv. Jakuba k Vysokému kostelu poroučím, aby vydáno bylo 10 kop grošů českých. Za ty aby se koupilo vápna a kostel všečen aby se vybělil a co by zůstalo po vybělení kostela peněz, na to aby udělali stolice u dveří v kostele, jdouce od rynku pod schodem, obecnímu lidu, aby mohli kde při poslouchání slova božího poseděti. K Náměti k záduší poroučím 20 kop českých grošů, na ty aby udělána byla kruchta od velké kamenné kruchty až ke zdi kde kapla jest.“⁴¹² Ať už tedy byly renovace popsány podrobně nebo jen obecně, je o nich v testamentech alespoň zmínka. Naopak o vybavení kostelů (obrazy, sochy, řezby) a dalších interiérových předmětech (kalich, svíce, monstrance atd.) není ani jeden doklad.⁴¹³

Samozřejmě ne všichni museli nutně poroučet jen záduším, v jedné závěti se podobných milosrdenství mohlo objevit i více. Vedle kostelů byli častými adresáty „chudí“ a „špitál“. Objevují se celkem v 16 kšaftech. Tyto dvě položky by se mohly vzájemně sloučit, protože se fakticky jedná o téhož příjemce. Chudí obyvatelé Kutné Hory byli totiž soustřeďováni právě do místního špitálu, takže jestliže některý pořizovatel vymezil určitou částku „chudým“, směřovala pak sem. Lze však operovat také s tím, že takto odkázané peníze bývaly využity jako jednorázová pomoc městské chudině. Podobně jako tomu bylo u odkazů záduším, i v tomto případě byly nejvíce poroučeny peněžité částky, které se rovněž pohybovaly v rozmezí do deseti kop grošů. K jakým účelům mají být konkrétně využity, tu opět většinou nebývá stanoveno. Pouze v jedné závěti jsou určeny na opravu špitálu. V jiné, což se zdá být zajímavým postřehem, je vlastně odkazováno záduší sv. Lazara, který ovšem sloužil coby hřbitovní kostel špitálu a zde také byla pochovávána těla zemřelých ze špitálu. A právě v tomto odkaze jsou poroučeny pe-

⁴¹² TAMTÉŽ, fol. M7.

⁴¹³ Srov. T. BOROVSKEJ, *Odkazy*, s. 85-86.

níze na zřízení kostnice. „K sv. Lazaru, tomu chudému záduší, kde se těla chudých lidí mrtvých z špitála pochovávají a kosti z hrobov vykopané mrtvých těl ohavně pometají, poručím pět kop grošů českých, aby kostnice na to dobře opatřena byla a přikryta a kosti takových těl mrtvých křesťanských aby dobře opatřeny byly a dýšť aby na ně nepršel a to míti chci, aby se nikam jinam neobracely než kostnici.“⁴¹⁴ Představa nezakrytých mrtvých těl volně spočívajících „na očích“ kolemjdoucích tedy v mnohém člověku vzbuzovala pocity hrůzy a především nekřesťanského zacházení. Vždyť každý si zasloužil spočinout v zemi, ze které povstal, ač se třeba jednalo o chudé obyvatele špitálu, kteří neměli prostředky na vypravení pohřbu. Varianta kostnice se tedy v tomto případě zdá být vhodným řešením k uložení jejich ostatků.

Oproti odkazům kostelům zde byly zjištěny navíc tři s věcnými dary. Řadí se k nim poručení „jednoho černého sukna pro šaty na chudé“, „aby týž Kašpar chleba napíci dal a mezi chudý lidi rozdal a rozdělil“⁴¹⁵ a konečně trochu povšechné konstatování „co tam zůstane v komoře rozdat chudým lidem a potřebným dětem“. Pokud se tedy nejednalo o odkazy finančního charakteru, byly nejvíce potřebnými a ocenitelnými artikly jídlo a oblečení.

K obdobné situaci dochází také u poslední skupiny odkazů, která by ještě mohla patřit do této kategorie. Jedná se o finanční dary směřující do škol a na „opatření žakovstva“.⁴¹⁶ Byly zjištěny celkem v devíti pořizích, přičemž v některém z nich jsou jmenovány obě školy, které v Kutné Hoře v této době fungovaly. V obou případech šlo o školy příslušející k některému z kostelů. První z nich byla Vysokokostelská škola, druhou pak byla škola Svatobarborská. Co se týká vzájemné-

⁴¹⁴ Kšaft Magdalény, vdovy po Tomášovi Kanymedesovi, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. M7.

⁴¹⁵ Kšaft Wolfa Rýče, TAMTÉŽ, fol. K1.

⁴¹⁶ Srov. F. PALACKÝ, *Obyvatelstvo*, s. 350.

ho poměru zastoupení obou škol v kšaftech, má převahu Vysokokostelská.⁴¹⁷ Toto bylo zapříčiněno zřejmě tím, že škola svatobarborská byla pouze trojtřídní, avšak škola u Vysokého kostela poskytovala nejvyšší možný stupeň vzdělání v rámci partikulárních škol. Stála v podstatě na hranici mezi městskou školou a akademií.⁴¹⁸ Absolventi této školy pak často odcházeli na pražskou akademii.⁴¹⁹

Škola obecně hrála v životě měšťana důležitou roli. Cílem městských škol bylo poskytnout svým žákům takové vzdělání, aby byli posléze schopni orientovat se v hospodářských záležitostech svého řemesla či podílet se na veřejné správě a samozřejmě také ulehčit jim vzájemnou komunikaci. Nezanedbatelným úkolem bylo získání povšechné představy o morálních a etických hodnotách uplatňovaných v soužití v městské komunitě a nepochybně také o normách náboženských.⁴²⁰ Vzdělání se dostávalo především dětem ze středních a vyšších vrstev, u dětí z rodin služebnictva a čeledínů se školní docházka může prakticky vyloučit. Obvyklým jevem v této době býval též odchod z domova z důvodu návštěvy školy v jiném městě.⁴²¹ Škola a potažmo získané vzdělání se stávaly prostředkem k vzestupu v sociální hierarchii a změně dosavadního společenského postavení. Nejvyšší možné dosažitelné vzdělání spočívalo ve studiu teologie, učitelství a písařství.⁴²² Toho se účastnily zejména děti pocházející z městského patriciátu.

Stupeň vzdělanosti tedy hrál důležitou roli v mentalitě měšťanů, neboť od něj se odvíjel jejich další postup ve společenském žebříčku. Rozhodoval, zda budou přináležet k městské inteligenci tvořící úzkou špičku všech obyvatel a podílet se

⁴¹⁷ Vysokokostelské škole odkazuje sedm testátorů, zatímco Svatobarborské jen čtyři.

⁴¹⁸ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 129.

⁴¹⁹ F. PALACKÝ, *Obyvatelstvo*, s. 354.

⁴²⁰ J. PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost*, s. 38.

⁴²¹ Často rovněž docházelo k tomu, že žák během svých studií vystřídal několik škol v různých městech.

⁴²² F. PALACKÝ, *Obyvatelstvo*, s. 367.

tak na chodu města, či zda zůstanou uzavřeni ve stagnujícím cechovním systému řemesel.

Je zajímavé, že školním zařízením většinou odkazují měšťané, v jejichž závětech není zmínka o vlastních dětech, tedy že by se v takovém případě logicky snažili pomoci škole, kterou navštěvuje jejich potomek. Takto pak skutečně nezbývá než se domnívat, že onen skutek byl opravdu skutkem milosrdným, neovlivněným žádným osobním záměrem, jen s tendencí přispět na vzdělávání chudých dětí a rovněž zlepšit jejich studijní podmínky. Z hlediska výše odkazovaných částek jsou tato poručení opět srovnatelná s odkazy záduším či špitálu. Nikdy nepřesáhnou hodnotu deseti kop grošů. V tomto směru ojedinělý případ je testament Jakuba Holého Šotnovského, který se rozhodl finančně podpořit městské školy v souhrnné výši 80ti kop grošů. „Školám zde na Horách Kutnách vysokokostelské a svatobarborské poroučím padesáte kop grošů českých na ten způsob, aby kus roly za to koupen byl a z ní užitek na vychování žakovstva, kteráž pro rozmnožení církve v těch místech liternímu umění se cvičí, vycházelo.“⁴²³ V závěru svého pořízení přidal k těmto 50 kopám ještě dalších 30. Taková nebývalá pomoc musela určitě (alespoň na nějakou dobu) výrazně přispět k pozvednutí celkového stavu a úrovně obou škol. Způsob, jakým se získanými penězi školy naloží, ponechávají zůstavitelé na nich. Pouze Kateřina Řihová ustanovuje svůj finanční dar Vysokokostelské škole „pro polepšení stolů“.⁴²⁴ Na přesné instrukce (stejně jako ve svých předchozích odkazech ad pias causas) ani tentokrát nezapomněla Magdaléna, vdova po Tomáši Kanymedesovi. „Do školy k Vysokému kostelu pro chudé žáky a mendíky šest kop grošů českých, aby vydávány byly po dvou kopách v roce k času vánočnímu až do vyjití té sumy a to poroučím pro chudé žáky a ne

⁴²³ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. F13.

⁴²⁴ TAMTÉŽ, fol. E23.

pro noční tuláky, aby bylo kupováno za jednu kopy hrachu a za jednu kopy krup."⁴²⁵

Shrnutí všech údajů týkajících se odkazů ad pias causas přináší tabulka č. 4 a graf č. 6. Zatímco čísla uvedená v tabulce se vztahují k celkovému počtu všech zkoumaných kšaftů, graf zobrazuje podíl jednotlivých „institucí“ podle četnosti k nim směřovaných odkazů.

Tabulka č.4: Podíl odkazů ad pias causas v rámci všech kutnohorských kšaftů

Záduší	%	Chudí	%	Špitál	%	Školy + žáci	%	Milosrdné skutky	%
47	37,6	10	8	6	4,8	9	7,2	1	0,8

V souvislosti s odkazy různým institucím by zde bylo třeba zmínit ještě dva testamentsy (ač se nejedná přímo o odkazy ad pias causas), které směřují určité částky do literátských kůrů. V jednom případě je to kůr příslušející k Vysokému kostelu, v druhém pak kůr u Náměti. Tyto dary svědčí jednak o vzdělanosti daných kšaftujících a jejich zálibě v hudbě a náboženském zpěvu, ale také se jistě jedná o prestižní záležitost, dosvědčující společenské postavení a reprezentaci daných osob.⁴²⁶

Odkazy cechům nebyly zjištěny prakticky vůbec, až na závět Václava Roháčka, mlynářského tovaryše, který odkazuje 25 kop grošů právě mlynářskému cechu, „aby dali udělali přikrov ku pohřbu“.⁴²⁷

Výše napsané informace jasně ukazují, že se našli jedinci, kteří nemysleli sobecky pouze na vlastní příbuzné a na hroma-

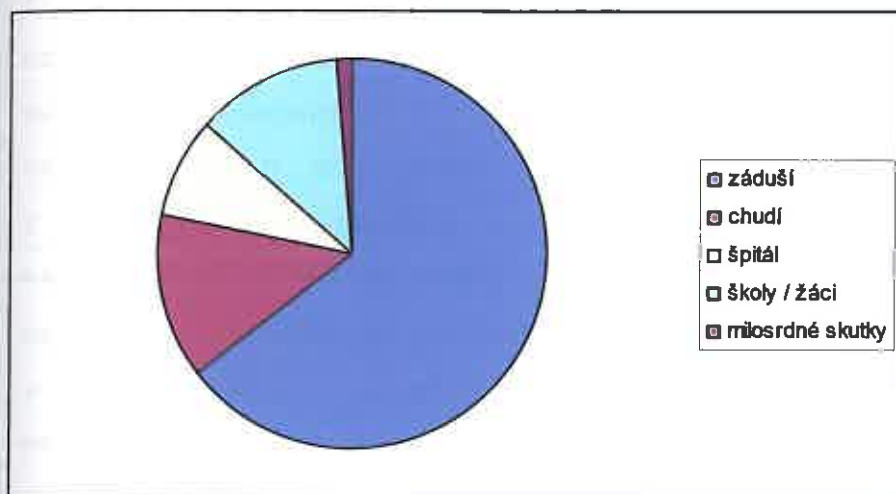
⁴²⁵ TAMTÉŽ, fol. M7.

⁴²⁶ Srov. J. PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost*, s. 61.

⁴²⁷ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K11.

dění rodinného majetku dalším generacím, ale dokázali se podělit i s lidmi, kteří jejich pomoc opravdu potřebovali. Je vidět, že i v 16. století existovala určitá vzájemná solidarita. Na druhou stranu byly v mnohých případech podobné činy motivované hlavně snahou získat boží přízeň a zajistit si tak místo v zástupu jeho vyvolených.

Graf č.6: Poměr jednotlivých „institucí“ v rámci odkazů ad pias causas



5.7.1. Krátký exkurz do historie kutnohorského špitálu

Městské špitály patřily především v 15. a v průběhu 16. století ke koloritu raně novověkých obcí. V této době bylo zřizováno také mnoho nových ústavů a jak píše Zikmund Winter „nebylo města bez špitálu“.⁴²⁸ Jejich pověst však většinou neoplývala přílišnými pozitivy. Chudí a nemocní, kteří zde pobývali, dostávali tu nejhorší stravu, spali v malých místnostech na zatuchlé a zapáchající slámě, aniž by se o ně někdo postaral nebo jim pomohl. Dobrého jídla a mimořádných darů se jim dostávalo pouze o svátcích či jiných výročích, kdy „tu bývalo

⁴²⁸ Z. WINTER, *Kulturní obraz II.*, s. 108.

veselo".⁴²⁹ Jaká úroveň panovala ve špitálu kutnohorském se dnes lze jen dohadovat. Přesto by mu zde měla být věnována alespoň malá pozornost, neboť patřil do celkové atmosféry města a povědomí obyvatel, jak to dosvědčují i četné odkazy v testamentech.

Špitál v Kutné Hoře byl nejstarší dobročinnou institucí založenou již v roce 1324 Štěpánem Pirknarem z Pirkenštejna, který byl také jeho prvním investorem. Postupně se jeho majetek začal rozrůstat různými dary či odkazy bohatých měšťanů.⁴³⁰ Získané peníze byly použity jako výpomoc chudým či nemocným obyvatelům města. Původně byl špitál určen pro 24 osob, které se o sebe nedokázaly postarat a potřebovaly cizí péči, avšak většinou jich zde pobývalo více. K tomu docházelo především v „hubených“ úpadkových letech, kdy mnoho lidí zchudlo a špitál se tak pro ně stal jediným útočištěm. Pod Pirknarovou správou zde nemocní získali zdarma byt, živit se však museli z almužen. Poté, co před svou smrtí dal právo na špitál zastupitelstvu obce a ta tak převzala finanční záležitosti, měli tu chudí zajištěno zdarma ubytování, stravu a šaty. Pirknar si také vymohl právo dosazovat do špitálu jednoho faráře, který tak zároveň nabádal špitálníky k jejich křesťanským povinnostem, spočívajících zejména v mravném chování, úctě k představeným, pravidelných modlitbách či soukromých a veřejných pobožnostech. V době působení jezuitů ve městě spadala správa špitálu pod jejich pravomoc. Brzy ovšem došlo k vzájemné rozepři, neboť jezuité mu neodváděli dávky ze získaných špitálních statků. Po vleklých jednáních byl tento spor nakonec promlčen.⁴³¹ V roce 1790 začaly být pozemky špitálu z císařského rozkazu pronajímány.

Na závěr ještě stručná zmínka o tom, jaké domy a kostely vůbec ke špitálu náležely. Byl to tedy hlavně dům určený pro

⁴²⁹ TAMTÉŽ, s. 114.

⁴³⁰ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 56.

⁴³¹ TAMTÉŽ, s. 147-148.

oněch 24 osob věnovaný Pirknarem, k němu přináležející hospodářská stavení pro dobytek a čeled', a konečně menší domek u kostela sv. Lazara (jeho dárce byl opět Pikner) sloužící coby jakási nemocnice. Hlavní církevní budovou byl kostel sv. Lazara (odtud i název Lazarský špitál) s přilehlým hřbitovem. Kromě něj stál u špitálního domu ještě kostel sv. Kříže.⁴³²

5.8. Obraz hmotné kultury v odkazech

V posledních letech jsou testaments stále více využívány pro studium kulturní úrovně a každodennosti měšťanských domácností.⁴³³ Ačkoli svou neúplností a mnohdy stručným výčtem odkazovaných předmětů ještě stále v tomto směru zaostávají za pozůstalostními inventáři, zůstávají pro historiky naopak lákavým pramenem především z hlediska přímého odrazu osobnosti zůstavitele. Zajímavé je třeba pozorovat, proč se kšaftující rozhodl ve své poslední vůli popsat některé věci do nejmenších detailů a jiné ponechal bez bližšího určení. Je zřejmé, že ne vždy pořizovatel zmiňoval veškeré své vlastnictví, a proto zde vyvstává otázka, proč jmenoval právě ony položky napsané v závěti a ostatní zahrnul např. pod pojem „zbytek statku“. Měly pro něj zvláštní osobní význam či snad představovaly to nejvzácnější, co ve své domácnosti vlastnil, a tudíž se jimi chtěl pouze pochlubit a prokázat tak míru luxusu? Podobné informace tedy nejen pomohou vytvořit si představu o charakteru hmotné kultury měšťanů v Kutné Hoře, ale rovněž alespoň částečně nahlédnout do mysli člověka raného novověku. Inventáře jsou v tomto ohledu odosobněným pramenem, neboť zde nelze dohledat právě onen aspekt postavy autora.

⁴³² Další podrobnější informace o kutnohorském špitálu lze dohledat v díle Josefa B. PODSTRÁNSKÉHO, *Paměti špitálu kutnohorského*, Kutná Hora 1885.

⁴³³ Např. V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 65-80; TÝŽ, *Každodenní kultura*, s. 43-73; J. HRDLIČKA, *Hmotná kultura*, s. 35-54; J. STEJSKALOVÁ, *Kšaft*, s. 74-80.

Jak už bylo výše naznačeno, ne každý pořizovatel byl ve své poslední vůli důsledný a sdělil zde veškeré své jmění. Velmi často lze proto v závětech shledat pouze lakonická konstatování „statek movitý a nemovitý“, „což mám, málo nebo mnoho“ nebo „cokoli statku mám“, z čeho si samozřejmě není možné udělat bližší představu o movitosti příslušné osoby.⁴³⁴ Ač s tímto byly mnohdy odkazovány ještě určité obnosy peněz či předměty nevýznamné povahy, není to dostačující pro zjištění majetkové úrovně. Z tohoto důvodu také nebylo možné provést sociální stratifikaci obyvatel Kutné Hory daného období,⁴³⁵ protože na základě podobně skoupých zápisů nelze vyvozovat závěry.

Škála odkazovaných věcí je opravdu různorodá, přesto lze vysledovat některé objekty či předměty, které se v jednotlivých zápisech pravidelně opakují. Nejčastěji odkazovaným artiklem ve sledovaném období 1590-1610 jsou bezpochyby větší či menší peněžní částky. Objevují se celkem v 89 kšaftech, tedy asi v 71% případů. Peníze byly obvykle rozděleny mezi několik dědiců. Někdo dostal více, jiný méně, což jistě souviselo se vzájemným vztahem zůstavitele a příjemce. Je logické, že manželka nebo děti obdrží větší obnos než člověk, s kterým nebyl pokrevně spřízněn. V takových případech, kdy byli obdarováváni přátelé, služebnictvo, resp. čeleď, ale např. i písaři či poručníci se jednalo spíše o symbolickou částku, kterou chtěl testátor vyjádřit hlavně svou úctu a vděk za jejich služby.⁴³⁶

Kromě hotových peněz odkazovali někteří kšaftující rovněž částky plynoucí z různých nájmu domů či pozemků. V těchto případech nevyčísľují konkrétní sumy, ale pouze konstatují, o jaký typ získaných peněz jde. Tomáš Jedlička poroučí svému synovi „peníze purkrechtní na domě v Čáslavi“, a mimo to ještě

⁴³⁴ Podobné formulace se vyskytují v 62 testamentech.

⁴³⁵ Více V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 65-80.

⁴³⁶ Většinou tato suma nepřesáhla hodnotu deseti kop grošů.

„penize gruntovní ze dvou viniček“.⁴³⁷ Zajímavá je závěť hofmistra Tobiáše Šafara z Šafendorfu, který v ní odkazuje „nájem z domu na Hradčanech“.⁴³⁸ Vlastnictví takové nemovitosti dokládá význačné postavení a zajisté i movitost svého majitele.

Nedílnou součástí každé raně novověké domácnosti a potažmo i každého třetího pořízení byl oděv, v pramenech nazývaný jako „šaty chodící“. Forma záznamu této položky je opět rozličná. Někdy je shrnuta pod obecným pojmem „svršky“ nebo „šaty chodící“, jindy jsou zde konkrétně vypsány jednotlivé druhy oblečení. Vůbec nejvíce se tu opakují různé typy kožichů, ať už v mužských či ženských testamentech. Nejčastěji se jedná o kožichy zhotovené z liščích, jehněčích a kozích kožešin či „muchejru“,⁴³⁹ někdy navíc podšité spratky (kůže nenarozených jehňat), plátnem nebo jehnětinami.⁴⁴⁰ Tyto druhy byly v 16. století pro zhotovování svrchních částí oděvů nejběžnějším materiálem.⁴⁴¹ Kožešiny se používaly nejvíce podbřiškové a odtud také opakující se název kožich podbřiškový.⁴⁴² Dlouhé kožichy šité většinou z drahých materiálů se označovaly jako šorce. Anna Součková odkazuje ve svém kšaftu např. „šorc šarlatem podšitý“.⁴⁴³ Kromě kožichů se nosily také kabáty (buď kozlové nebo soukenné) či pláště (resp. mantliky a kolárky), které mívali movitější měšťané ozdobeny např. stříbrnými knoflíčky. Ženy doplňovaly svrchní díl oděvu suknicemi, přes které mnohdy uvazovaly zástěry, tzv. fěrtochy. Ty bývaly zpravidla bohatě vyšíváné, takže spíše sloužily jako ozdoby a projevy luxusu své majitelky.⁴⁴⁴ Ženy k nim obvykle nosily živůtek. V pánské

⁴³⁷ SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. G10.

⁴³⁸ TAMTÉŽ, fol. K9.

⁴³⁹ Teplá vlněná látka.


⁴⁴⁰ Obvyklým jevem bývalo též použití jiného materiálu na rukávy: „kožich s rukávy barchanovými“. Kšaft Kateřiny Řihové, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. E23.

⁴⁴¹ Jana MARTÍNKOVÁ, *Módní tendence a sortiment oděvně kožedělných řemesel v renesanční Olomouci*, Historická Olomouc a její současné problémy IV, s. 90.

⁴⁴² Vedle podbřiškových kožichů se podle druhu použité kožešiny dále rozlišovaly kožichy hřbetové a nožičkové. Ty však ve sledovaném období zjištěny nebyly. J. HRDLIČKA, *Hmotná kultura*, s. 42.

⁴⁴³ SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. L20.

⁴⁴⁴ Z. WINTER, *Kroje*, s. 77-78.

módě se v průběhu 16. století začínají více prosazovat kalhoty. Prozatím se jedná o jednoduché kožené nebo soukenné nohavice.⁴⁴⁵ Spodní oděv se v odkazech vyskytuje pouze sporadicky. Přesto je zde možné najít jednu zmínku o košili a punčochách (v mužském testamentu). Oproti tomu čepic a čepiček tu lze shledat několik druhů, ať v ženských či mužských pořízeních.⁴⁴⁶ Vyráběly se opět z kožešin (nejčastěji liščích), bohatší měšťané si mohli dovolit např. i čepici aksamitovou.⁴⁴⁷ O obuvi  2

Některé záznamy obsahují i subjektivní hodnocení dané části oděvu. Je zajímavé, že ač lidé sepisovali své kšafy jistě v pokročilém věku a dalo by se tedy očekávat, že jejich oblečení bude *staré, obnošené, horší*, jsou zde naopak více adjektiva typu „nový“ či dokonce „nejlepší“. O barvě šatu se lze dočíst jen velmi zřídka („*sukně černá*“, „*kožich spratky bílými pošitý*“). Z porovnání se zkoumanými lety 1520-1530 vyplývá, že v oblasti módy nedošlo v průběhu 16. století k žádným zásadním změnám. Zvýšil se snad pouze trend v užívání drahých látek pro měšťanský oděv.⁴⁴⁸

Podobně jako „šaty chodící“ nesměly v žádné domácnosti chybět ani „*s luože šatuov*“ nebo-li ložní prádlo. V závětech většinou v tomto bodě k detailnějšímu rozepisování nedochází, přesto je možné si z několika důslednějších zápisů udělat konkrétní představu o „kultuře spaní“ v 16. století. Postel raně novověkého měšťana se totiž výrazně lišila od dnešní podoby lůžka, především co se týká počtu a druhů různých přikrývek a peřin.⁴⁴⁹ Na takové posteli by bylo možné najít spodní a svrchní peřinu, podušku, resp. podušky, prostěradlo a obvykle i dva polštáře. V některých případech se testátoři zmiňují o „*tenkých a tlustých plachtách*“, což byl patrně ekvivalentní výraz

⁴⁴⁵ Tato móda přišla do českých zemí z Francie. TÝŽ, *Zlatá doba*, s. 231.

⁴⁴⁶ Více o typech čepic J. MARTÍNKOVÁ, *Módní tendence*, s.91.

⁴⁴⁷ Kšaft Jiřího Sošky jinak Hruozy, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. 115.

⁴⁴⁸ Zalíbení v drahých látkách bylo v českých zemích po vzoru Španělska. Z. WINTER, *Kroje*, s. 71.

⁴⁴⁹ TÝŽ, *Z rodiny*, s. 86-87.

pro prostěradlo nebo se též mohlo jednat o jakýsi vrchní přehoz přes všechny výše jmenované lůžkoviny. Existenci povlaků a cích dokládají závěti, ve kterých jsou přímo samostatně odkazovány „cíšky“ a „cíchy“, případně „peřina s povlaky“. Ložní prádlo pak obyčejně získávali dědicové ženského pohlaví, neboť toto patří k té části domácnosti, o kterou se staraly právě ony, nebo se mohlo stát součástí budoucí výbavy a věna dcery.

O oděvu na spaní tu bohužel žádný kšaftující nepíše, ale je pravděpodobné, že i v tomto ohledu nezůstávali mnozí bohatí obyvatelé pozadu a pořizovali si nákladné noční prádlo. Naopak ti méně movití uléhali v oblečení, které nosili během dne nebo spali zcela nazí.⁴⁵⁰

Novým artiklem, který v testamentech z let 1520-1530 nebyl vůbec zaznamenán, jsou textilie používané ke stolování a osobní hygieně, tzv. „šaty vinuté“.⁴⁵¹ Ačkoli jsou zmínky o ubrusích a ručnících, resp. „handtuchách“ ještě torzovité, přesto jsou důkazem zvyšující se péče o vlastní tělo a kulturu stolování.⁴⁵²

Jestliže je tu řeč o problematice stolování, nesmí být v této souvislosti určitě opomenuty inventáře kuchyní v měšťanských domech. Téměř v každé páté poslední vůli v období 1590-1610 je odkazován nějaký druh nádobí. Opět ale záleží na tom, jakou pozornost tomuto artiklu zůstavitel věnoval, zda jen zmiňoval „nádobí“ jako celek nebo ho rozepisoval podrobněji. Vesměs ale vyjmenovávání jednotlivých předmětů jak k vaření, tak i k vlastnímu stolování nebylo úplně povrchní. V naprosté většině domácností převládalo nádobí cínové.⁴⁵³ Z toho materiálu by se zde našly talíře,⁴⁵⁴ mísy, konvice, hmoždíře, kotlíky (v jednom případě specifikovaný kotlík na

⁴⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 87-91.

⁴⁵¹ Pod tento pojem byly zahrnovány rovněž již dříve zmiňované cíchy, plachty či prostěradla.

⁴⁵² Srov. J. HRDLIČKA, *Hmotná kultura*, s. 43.

⁴⁵³ Srov. TAMTÉŽ, s. 39.

⁴⁵⁴ Talíře se v této době nepočítaly na kusy, nýbrž na „pouzdra“. Je tedy možné najít údaje o jednom či dvou pouzdrech talířů.

ryby)⁴⁵⁵ či umývadla. Jednalo se tedy o předměty každodenní potřeby, které obvykle nemívaly větší hodnotu. Kromě cínového nádobí se často objevuje kuchyňské vybavení zhotovené z mědi - např. kotle nebo mēděnice.⁴⁵⁶ Od druhé poloviny 16. století se začíná prosazovat také mosazné nádobí, především mosazné hrnce, umývadla, svícny, které mívaly spíše dekorační funkci a sloužily k povznesení úrovně dané domácnosti.

Na rozhraní kuchyňského nádobí a předmětů počítajících se do kategorie cenností by stálo stolní náčiní se zdobnými prvky zhotovené z drahých kovů. Takové bylo určeno výhradně ke slavnostním příležitostem. Patřily by sem zejména lžice se stříbrnými střenkami, které byly shledány v nejedné kutnohorské domácnosti. Zda jde o lžice dlouhé či krátké, které se začaly v 16. století rovněž používat,⁴⁵⁷ zde již zaznamenáno není. Ostatní součásti příboru, tedy vidličky a nože se nevyskytly v žádném zápise. Ještě častěji než stříbrné lžičky se v závětech objevují drahocenné koflíky různých typů.⁴⁵⁸ Buď se může jednat pouze o stříbrné provedení nebo mohou být pozlacené (napůl či celé), některé pak mají ještě další charakteristické rysy - např. „koflík z vlašského ořechu stříbrem vysázený“, „koflík pozlacený trejbovaný“ nebo „koflík hladký vyrejvaný pozlacený“.⁴⁵⁹ Za povšimnutí stojí také „stříbrná číše s pozlacenými apoštoly“ v pořizení Jakuba Holého Šotnovského.⁴⁶⁰

Je tedy patrné, že cenné předměty tvořily významnou součást velké části měšťanských domů v Kutné Hoře. Kromě výše jmenovaných položek se tu našlo ještě mnoho jiných hodnotných věcí. Z osmi testamentů, ve kterých zůstavitelé odkazují blíže ne-

⁴⁵⁵ Kšaft Valentina Šubara Lanškrounského, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. G4.

⁴⁵⁶ Mēděnice byly v podstatě umývadla, ve kterých si lidé po jídle myli ruce. Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 201.

⁴⁵⁷ TAMTĚŽ, s. 194-195.

⁴⁵⁸ Srov. J. HRDLIČKA, *Hmotná kultura*, s. 44.

⁴⁵⁹ Kšaft Havla Chytry, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. G23; kšaft Jakuba Holého Šotnovského, TAMTĚŽ, fol. F13.

⁴⁶⁰ TAMTĚŽ.

specifikované „klenoty“, si určitější představu bohužel utvořit nelze. Zbývá však dost takových, které přesně vypočítávají konkrétní „skvosty“.

Mezi nimi jednoznačně převládají zlaté prsteny, ať už se jedná o prsteny ve vlastním slova smyslu nebo o prsteny pečetní, tedy tzv. „sekrety“. Ty bývaly ze všech prstenů největší. Zmiňuje se o nich celkem 16 testátorů a někteří ne jen o jednom. Václav Ecler vlastnil čtyři zlaté prsteny a jeden zlatý sekret.⁴⁶¹ Mnohé prsteny bývaly navíc ozdobeny kameny, čímž se navíc podtrhla jejich krása a cennost. Druh kamenu tu však často chybí, jsou zde pouze popsány jeho vlastnosti – „zlatý prsten velký s červeným kamenem“, „zlatý prsten s velkým kamenem“, „prsten zlatý s dvěma kamínky“ nebo „prsten zlatý s turkusem“. Ojediněle se objevil kámen také u sekretů – „zlatý sekret s černým kamenem“.

Prsteny patřily v 16. století k velmi oblíbeným šperkům u žen i mužů. Nevešly-li se již svým majitelům na ruce, byly navlékány na růžence, ozdoby do vlasů či čepce. Nejednou se také stalo, že zemřelému nebyly sundávány ani při ukládání do rakve.⁴⁶²

K ozdobným doplňkům měšťanského šatu patřily bezpochyby stříbrné a pozlacené pásy zjištěné v devíti kšaftech.⁴⁶³ Asi nejzajímavějším se zdá být ten v poslední vůli Havla Chytry: „stříbrný pás pozlacený s řetízkem a jablkem, zápona se čtyřmi drahými kameny“.⁴⁶⁴ Ne vždy byly pásy vyvedeny ve stříbře a zlatě, perkytlářka Estera Opplová měla pás aksamitový se stříbrným nákončím.⁴⁶⁵

⁴⁶¹ Kšaft Václava Eclera, TAMTĚŽ, fol. K27.

⁴⁶² Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 127-141.

⁴⁶³ Srov. J. HRDLIČKA, *Hmotná kultura*, s. 45.

⁴⁶⁴ Kšaft Havla Chytry, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. G23.

⁴⁶⁵ Kšaft Estery Opplové, TAMTĚŽ, fol. H4.

Zlatý řetízek, který by se mohl rovněž počítat do této kategorie věcí nošených k povznesení zevnějšku, byl shledán jen v jednom testamentu.⁴⁶⁶

Měšťané, kteří odkazovali určitou peněžní hotovost, ji mívali uloženu v mincích. Obvyklým platidlem byl groš český nebo míšeňský. Mluvil-li pořizovatel ve své závěti o jiných typech mincí, vypočítával při tom konkrétní množství (většinou jedna až tři) a směřoval je některé blízké osobě ne z důvodů platebních, ale spíše na památku. V takových případech se nejčastěji objevovaly dukáty, uherské zlaté, popř. zlaté uherské ohrnuté. Jedenkrát byl odkazován „jeden stříbrný groš velký“.⁴⁶⁷

Jelikož měšťané byli vždy povinni vojenskou službou, není nijak překvapující, že se v jejich domácnostech nacházely mnohdy zbraně či zbroj. Důkazem toho jsou i tři kutnohorské kšafty, ve kterých jsou právě zbraně odkazovány. Tento počet by se mohl zdát, vzhledem k výše napsanému, naopak nízký.⁴⁶⁸ Příčinou je zřejmě fakt, že většina obyvatel měst byla po povstání v roce 1547 svých zbraní zbavena.⁴⁶⁹ V této době tedy ztrácely zbraně svou prvotní funkci útočnou a stávaly se spíše zdobným prvkem měšťanských pokojů, ve kterých byly obvykle věšeny na zdi. Co se druhu zbraní dotýká, jedná se nejčastěji o ručnice, kterých mohlo být v jedné domácnosti i více exemplářů. Jiřík starší z Řasné vlastnil dokonce tři.⁴⁷⁰ K cennějším zbraním se pak počítaly šavle, kterých bylo několik druhů. Zacharyáš Freysichselbst z Freydnpachu měl např. šavli uherskou.⁴⁷¹ Novým držitelem zbraně se podle přání testátora (zbraně odkazovali výhradně muži) stával některý z příbuzných, opět muž.

⁴⁶⁶ Kšaft Jakuba Holého Šotnovského, TAMTÉŽ, fol. F13.

⁴⁶⁷ Kšaft Salomeny Rakočiusové, TAMTÉŽ, fol. G28.

⁴⁶⁸ Srov. J. HRDLIČKA, *Hmotná kultura*, s. 46.

⁴⁶⁹ Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 176.

⁴⁷⁰ Kšaft Jiříka staršího z Řasné, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. G1.

⁴⁷¹ TAMTÉŽ, fol. K7.

Všechny tyto dosud zmiňované cennosti vypovídají o emotivní zainteresovanosti zůstavitele. Zpravidla nebyly součástí „celé“ domácnosti, ale jejich výhradním vlastníkem a nositelem byl onen pořizovatel. Jednalo se totiž o věci soukromé povahy, které zároveň naznačovaly leccos o osobnosti držitele. Zejména však měly tyto drahé předměty navenek prezentovat movitost a vážnost svého majitele. Také proto byly odkazovány především pokrevním přátelům, částečně snad také z úmyslu, aby daný „klenot“ zůstal zachován v rodině.

Obrazy, hudební nástroje, hodiny nebo zrcadla nebyly zjištěny ani v jednom případě. Buď o nich testátoři nepsali a ony předměty by byly dohledatelné v pozůstalostních inventářích nebo je skutečně vůbec nevlastnili.

Poměrně málo, resp. vůbec jsou v kutnohorských testamentech doloženy liturgické předměty. Podobnou situaci lze však sledovat i jinde.⁴⁷² Také ve studovaných kšaftech z let 1520-1530 byly shledány růžence pouze ve čtyřech domácnostech. Vždy se jednalo o jednoduché „páteře korálové“.

Rovněž knihy se v záznamech objevují velmi zřídka a mnohdy bez bližší specifikace.⁴⁷³ Ještě v 15. století, zejména před vynálezem knihtisku, byly knihy velmi vzácným zbožím. Od druhé poloviny 16. století začíná jejich množství výrazně narůstat a knihy se stávají běžnou součástí nejen měšťanských, ale také venkovských domácích knihoven.⁴⁷⁴ Z finančního hlediska totiž kniha rozhodně nebyla nedostupným artiklem, proto její vlastnictví nijak neodráží majetnost měšťana.⁴⁷⁵ Z toho důvodu je zvláštní, že v období 1590-1610 byly dohledány v pouhých sedmi kutnohorských závětech. V tomto bodě je třeba podotknout, že pro zkoumání vlastnictví knih jsou vhodnější spíše inventáře pozůstalostí, které mají z tohoto hlediska nesrovnatelně větší

⁴⁷² J. HRDLIČKA, *Hmotná kultura*, s. 45.

⁴⁷³ Srov. O. FEJTOVÁ, *Příspěvek*, s. 183.

⁴⁷⁴ Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 127-128; J. PEŠEK, *Knihy*, s. 247-248.

⁴⁷⁵ J. PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost*, s. 77-78.

výpovědní hodnotu. V poslední vůli totiž záleželo jen na samotném pořizovateli, jakou váhu přikládá zmínce o některé ze svých knih.

Nejčastěji jmenovanou knihou je samozřejmě bible, jak by se od katolického města dalo očekávat. Není to však jen charakteristický jev v Kutné Hoře, ale také z výzkumů v jiných městech vyplývá, že bible patřila k tradičnímu vybavení každé domácnosti.⁴⁷⁶ Jiná situace byla např. v Olomouci, kde vlivem husitství byla nejrozšířenější náboženskou příručkou postila.⁴⁷⁷

Jak dokládá kšaft Valentina Šubara Lanškrounského, bylo v některých domácnostech i více exemplářů biblí - „veliká česká bible“ a „pět dílů české bible“.⁴⁷⁸ Kromě náboženské literatury tu byly nalezeny i díla jiná. Jakub Holý Šotnovský se zmiňuje o „dvou knihách Harmoneye Fischery“.⁴⁷⁹ David Tapineus vlastnil dva spisy právnické - „Velký zřízení zemský“ a „Velká práva městská“.⁴⁸⁰ Právě díla z tématické oblasti práv a dalších nařízení a zákonů byly často zastoupeny v knihovnách měšťanů.⁴⁸¹ Trochu nejasný je odkaz Anny Všetečkové, která zde píše o „dvou kopách zákonů“.⁴⁸² Jsou tím myšleny zákony v právním slova smyslu nebo snad zákony náboženské, tedy bible?

Z hlediska sociálního postavení vlastníků knih vyplývá, že se téměř vždy jednalo o měšťany vzdělané a bohaté, přínáležející do horních vrstev společnosti.⁴⁸³ Tento fakt samozřejmě nelze zobecňovat, neboť ne všichni zmiňovaní uváděli v kšaftu svou profesi, a naopak skutečnost, že jiní pořizovatelé žádné knihy neodkazovali, neznamená, že nějakou neměli. Přesto je

⁴⁷⁶ TÝŽ, *Knihy*, s. 252; O. FEJTOVÁ, *Příspěvek*, s. 184; J. HRDLIČKA, *Hmotná kultura*, s. 46.

⁴⁷⁷ P. VOIT, *Česká literární tvorba*, s. 51.

⁴⁷⁸ Kšaft Valentina Šubara Lanškrounského, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. G4.

⁴⁷⁹ TAMTÉŽ, fol. F13.

⁴⁸⁰ TAMTÉŽ, fol. L1.

⁴⁸¹ J. PEŠEK, *Knihy*, s. 254; P. VOIT, *Česká literární tvorba*, s. 53-54.

⁴⁸² Kšaft Anny Všetečkové, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. G14.

⁴⁸³ Tato tendence se výrazně odlišuje od výzkumů Olgy Fejtové, která píše o převaze majitelů knih pocházejících ze středních nebo dokonce i nižších sociálních vrstev. O. FEJTOVÁ, *Příspěvek*, s. 184-185.

možné ze stanovených majitelů konkrétně jmenovat zlatníka, kněze, arciděkana, primátora či vdovu po koželuhovi.⁴⁸⁴

O interiérech domů, jak z hlediska jejich vnitřní architektury, tak i nábytku nelze z testamentárních zápisů získat žádné konkrétní představy.⁴⁸⁵ Tato informace se pořizovateli mohla zdát nadbytečná a vlastně zde ani nebyl důvod, proč blíže charakterizovat dům, který daný dědic určitě znal. Testátoři většinou odkazují nábytek jako celek bez bližšího určení (*dům se všemi nábytky*). Jedinou zjistitelnou součástí vybavení měšťanské domácnosti v Kutné Hoře byly vícekrát (přesněji ve čtyřech případech) zaznamenané truhly. Tento kus nábytku zůstával totiž po dlouhá staletí nenahraditelným elementem v jednotlivých místnostech domu či bytu. Vždyť jak píše Zikmund Winter, „není téměř domácnosti bez truhel“.⁴⁸⁶ Prvotně sloužily truhly jako schránky pro úschovu různých věcí, ať už oblečení, ložního prádla, knih či klenotů. Nahrazovaly tak nejednou funkci skříní neboli jarmar. Druhotně se na truhlách mohlo sedět, jíst a dokonce i ležet.⁴⁸⁷ O vzhledu takových truhel se ze závětí příliš dozvědět nelze. Někdy to byla „truhlička malá“, jindy naopak „truhlice velká“. Co se týče barevného ztvárnění, např. Pavel Horský odkazuje „truhličku červenou“.⁴⁸⁸ Nejpodrobněji se o truhlách i jejich obsahu zmiňuje Barbora Naymanová. „Vše, co je ve dvou truhlách od šatů vinutých, jedna jest zelená, druhá modrá. ...na pohřeb třicet tolarů, jsou v modrý největší truhle. ...největší truhlu prázdnou.“⁴⁸⁹ I z tohoto záznamu je patrné, co vše mohlo být do truhel ukládáno a že v mnoha domácnostech se nespokojili pouze

⁴⁸⁴ Jmenovitě by se jednalo o Jiříka st. z Řasné, Pavla Horského, Valentina Šubara Lanškrounského, Jakuba Holého Šotkovského a Annu Vsetečkovou, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. G1, M3, G4, F13, G14.

⁴⁸⁵ Srov. J. HRDLIČKA, *Hmotná kultura*, s. 37.

⁴⁸⁶ Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 96.

⁴⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 95.

⁴⁸⁸ Kšaft Pavla Horského, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. M3.

⁴⁸⁹ Kšaft Barbory Naymanové, TAMTÉŽ, fol. M13.

s jedním kusem.⁴⁹⁰ Bylo-li zde truhel více, je velmi pravděpodobné, že každá z nich byla různě veliká a i jinak barevná. Tento nábytek měl pro člověka 16., resp. 17. století skutečně nemalý význam.

O dalším interiérovém zařizení testamenty bohužel nevyprávějí. Jen Pavel Horský ještě poručí „*stolici kozou černou pobitou*“.⁴⁹¹

Kromě věcí v samotné domácnosti mívali někteří měšťané navíc zásoby, nejčastěji v podobě vypěstovaného či nakoupeného obilí, které bylo uskladněno na půdách domů či ve stodolách.⁴⁹² Obilí se objevilo ve třech zápisech. Pouze v jednom je konkrétně udáno, že se jedná o „*třicet korců žita*“.⁴⁹³ Jiřík Soška jinak Hruoza (patrně sladovník či pivovarník) má ve svém domě logicky uskladněno určité množství sladu.⁴⁹⁴ Do okruhu odkazů „zemědělského charakteru“ by se daly počítat též odkazy dobytka (hovězího i ovčího). Takové by se našly ve čtyřech kutnohorských kšaftech. Další dva vyprávějí o vlastnictví koní, resp. hříbat. Koželuh Pavel Cvoček zase odkazuje větší množství nezpracovaných kůží - „*devadesát tři kůží hovězích a jeden hřbet zaplacený, dvě kopy skopových a telecích, tři vepřovice*“.⁴⁹⁵ Plátno bylo shledáno jenom ve dvou pořizích - „*jedna kopa loktů plátna*“ a „*devět loktů plátna*“.⁴⁹⁶ Za pozornost stojí také závěť Jakuba Holého Šotnovského, která svědčí o zásobách různých druhů vín, neboť jsou zde odkazována „*vína uherská a moravská*“.⁴⁹⁷

Z věcí, které nelze přímo zahrnout do oblasti předmětů každodenní potřeby, by to byly ve třech pořizích odkazované vozy, které mohly sloužit buď zemědělských či obecně přeprav-

⁴⁹⁰ Např. Magdaléna, po Tomášovi Kanymedesovi píše ve svém pořizích o třech truhlách. TAMTÉŽ, fol. M7.

⁴⁹¹ TAMTÉŽ, fol. M3.

⁴⁹² J. HRDLÍČKA, *Hmotná kultura*, s. 40.

⁴⁹³ Kšaft Estery Opplové, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. H4.

⁴⁹⁴ TAMTÉŽ, fol. I15.

⁴⁹⁵ TAMTÉŽ, fol. F7.

⁴⁹⁶ Kšaft Jiříka Sošky jinak Hruozy, TAMTÉŽ, fol. I15; kšaft Magdalény Nyklové, TAMTÉŽ, fol. K17.

⁴⁹⁷ TAMTÉŽ, fol. F13.

ním účelům nebo jako v případě Jindřicha Formana byly nástrojem jeho živobytí. Ten spolu se zmiňovanými dvěma vozy odkazuje ještě „*formanské fasaňky a čtyři koně s příslušenstvím*“.⁴⁹⁸ Také David Tapineus charakterizuje své vozy jako „vozy kočovské“.⁴⁹⁹ Řezník Jiřík Lavička vypočítává tři vozy, přičemž jeden je s žebřinami.⁵⁰⁰

Poměrně málo se v testamentech vyskytuje náradí a další potřeby k vykonávání živnosti.⁵⁰¹ Konkrétně se o něm zmiňují pouze dva zůstavitelé. Jiřík starší z Řasné poroučí manželce a dceři „*verkcajk a nádobí ke zlatnickému řemeslu*“.⁵⁰² Zde nelze předpokládat pokračování v daném oboru v ženském pokolení. Jiná situace je však u truhláře Jana Rully, který přímo odkazuje truhlářské nádobí synovi k jeho řemeslu a navíc se má rozdělit o prkna s jeho zetěm, resp. švagrem, což vypovídá o rozšíření tohoto povolání v celé rodině.⁵⁰³

Na závěr celé problematiky hmotné kultury měšťanských domácností a především představy o sociálním rozložení a majetnosti obyvatel Kutné Hory na přelomu 16. a 17. století nezbývá než se podívat na vlastnictví domů a pozemků v samotném městě i mimo něj. Z celkových 125 studovaných kšaftů se ve 46 (téměř 37 %) objevuje jeden a více domů, buď volně stojících nebo se zahradami a dalšími přidruženými objekty jako např. sladovnou či pivovarem.⁵⁰⁴ Testátor vždy uváděl přesné určení domu, tzn. místo, resp. část města, ve které se onen objekt nacházel. V mnohých zápisech nechyběly informace o tom, od koho byl dům zakoupen, zda je již celý zaplacený nebo je třeba ještě určitou částku splatit, popř. komu.

⁴⁹⁸ TAMTÉŽ, fol. L5.

⁴⁹⁹ TAMTÉŽ, fol. L1.

⁵⁰⁰ TAMTÉŽ, fol. M13.

⁵⁰¹ Srov. J. HRDLIČKA, *Hmotná kultura*, s. 40.

⁵⁰² SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. G1.

⁵⁰³ TAMTÉŽ, fol. L27.

⁵⁰⁴ Tento poměr odpovídá i výzkumům F. Kavky, který sice zpracovával první polovinu 16. století, ale přesto došel k výsledkům, že v českých městech bylo majetné obyvatelstvo zastoupeno asi z jedné třetiny. F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura*, s. 274.

Držba domu byla v podstatě jakýmsi ukazatelem majetkových rozdílů mezi jednotlivými měšťany.⁵⁰⁵ Rozdělovala tak obyvatele na bohaté a na méně majetné, tedy na ty, kteří žili pouze v nájmu. Avšak ani vlastní dům nemusel vždy ještě zaručovat život v přepychu. Jisté difference se našly i mezi majiteli domů - 30 odkazuje jen jeden dům (deset z nich potom dům se zahradou), 11 uvádí dva domy (některý byl opět se zahradou). V takovém případě bylo obvyklé, že v jednom bydlel sám vlastník s rodinou a druhý zřejmě pronajímal. Co do počtu domů se trochu vymyká Jakub Holý Šotnovský, který disponoval čtyřmi nemovitostmi, mezi kterými byl i Sankturinský dům na náměstí.⁵⁰⁶

Jestliže měl některý z měšťanů v rámci své profese k užívání další objekty, většinou je ve své závěti odkazoval spolu s ostatními statky. Tato situace nastává např. u mlynáře Valentýna, který kromě domu poroučí také mlýn.⁵⁰⁷ Obdobný stav lze shledat u sladovníka Matěje Vočadla a Jiříka Sošky jinak Hrůzy (zřejmě také sladovníka), kteří oba shodně zmiňují dům, sladovnu a pivovar.⁵⁰⁸ Jiřík Soška pak vyjmenovává ještě další čtyři domy, což opět ukazuje na jeho sociální postavení v obci. Neidentifikovatelný počet domů byl u Jindřicha Bohdaneckého, neboť ten tu odkazuje pouze „domy“ bez bližší charakteristiky.⁵⁰⁹

Mezi stavební objekty vystupující v kšaftech by se daly rovněž započítat různé krámy. Ty byly zjištěny celkem ve třech zápisech. Jen v jednom z nich se lze dovědět, že se jedná

⁵⁰⁵ J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 40-42; J. KUBÁK, *Závěti*, s. 100.

⁵⁰⁶ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. F13.

⁵⁰⁷ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. G16.

⁵⁰⁸ Zatímco Jiřík Soška jinak Hrůza vypisuje všechny objekty samostatně, u Matěje Vočadla je pravděpodobné, že pivovar byl přímo připojen k domu, ve kterém bydlel, neboť zde píše „*dům s pivovarem*“. TAMTÉŽ, fol. 115; fol. K15.

⁵⁰⁹ TAMTÉŽ, fol. E26.

o „masný krám“.⁵¹⁰ Další dva pořizovatelé své krámy blíže neurčili.

O majetkové diferenciaci významně rozhodovalo také pozemkové vlastnictví. V tomto smyslu se nejedná ani tak o pole, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale spíše o zahrady (umístěné často v jiné části města než samotný majitel bydlel) a vinice. V případě vinic ani tak nešlo o danou půdu, ale spíše o investování peněz bohatších měšťanů a o výnosy pro jejich potřebu.⁵¹¹ Bývalo přirozené, že těmito pozemky disponovala většina držitelů domů. O jejich přesné rozloze, aby bylo možné udělat si konkrétní představu, o pozemky jaké velikosti se jedná, však závěti nevypovídají.

Těm měšťanům, kteří na tom z hlediska držby pozemků byli nejlépe, patřili rozsáhlé statky, dvory a dědiny.⁵¹² Statek v Horažďovicích vlastnil např. písař a pozdější konšel Václav Vodička Horažďovický.⁵¹³ Šosovní dědiny byly naopak předmětem zájmu v rodině Šatných z Olivetu, jak o tom shodně vypovídají testamenty Jana staršího a Aleny Šatných.⁵¹⁴ Několikalánové usedlosti, pro které byl užíván pojem „dvůr“, byly shledány ve dvou kutnohorských pořizováních - např. Vít Dobeš odkazuje své manželce „dvůr a zahradu“.⁵¹⁵

Mezi odkazy typické výhradně pro horní města a báňské oblasti patří postoupení určitých podílů důlního majetku.⁵¹⁶ Jedná se v podstatě o jakousi formu cenných papírů, tzn. každý vlastník je může dále prodávat, vyměňovat, pronajímat či zastavovat. Jejich hodnota přímo úměrně závisela na celkových výnosech dolu a obecně na konjunkturu v dané době.⁵¹⁷ V kutnohorských kšaftech bylo shledáno celkem osm takových od-

⁵¹⁰ Kšaft Estery Opplové, TAMTÉŽ, fol. H4.

⁵¹¹ F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura*, s. 278.

⁵¹² Srov. J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 42.

⁵¹³ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. F10.

⁵¹⁴ TAMTÉŽ, fol. F2; F24.

⁵¹⁵ TAMTÉŽ, fol. L6.

⁵¹⁶ Srov. J. KUBÁK, *Závěti*, s. 96-97.

⁵¹⁷ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 159; Z. WIRTH, *Kutná Hora*, s. 9.

kazů. Velikost odkazovaných podílů byla samozřejmě v jednotlivých případech odlišná. Největší majetkovou jednotkou bylo léno, které se dělilo na 32 tálů nebo-li třicátých (6 kšaftů). Každý tál byl podle čtyř šestihodinových směn rozdělen na kukusy (2 kšafty), tzn. jedno léno čítalo 128 kukusů.⁵¹⁸ Ani kukus však ještě nelze považovat za nejmenší podíl. V dolech na drahé kovy, jakými byly i kutnohorské, se dělil na další zlomky.⁵¹⁹ Ty ovšem ve sledovaných testamentech nalezeny nebyly.

Požizovatelé většinou uváděli přesné počty vlastněných důlních jednotek - „panu primasovi odkazuji v dole Jelenu jednu třicátou“, „manželce devadesát osm kukusů“ nebo „dvě třicátý tálův“.⁵²⁰ Někdy je ale možné číst pouhé konstatování „co tálův by se v knihách horních zapsáno našlo“ či „co na tálých psáno mám“.⁵²¹ Tento typ záznamu jasně ukazuje, že výše daných podílů byla zapisována do zvláštních knih a majitel s nimi mohl nakládat a obchodovat, jak uznal za vhodné. Vlastnictví podobných důlních jednotek a účast na báňském podnikání představovaly v době prosperity dolu bezpochyby nezanedbatelné zdroje financí.

Obdobou vlastnictví důlních podílů byla držba minciřských lůnů a pregéřských stolic ve Vlašském dvoře.⁵²² Ta byla zjištěna celkem v sedmi kšaftech - „co mám na lůních minciřských a stolicích pregéřských.“⁵²³ Opět se jedná o určitý způsob kapitálové spoluúčasti na výrobě, tedy o obchodní artikl, který v době konjunktury přinášel nemalé zisky.

⁵¹⁸ J. KOŘAN, *Dějiny*, s. 66-67.

⁵¹⁹ TÝŽ, *Přehledné dějiny*, s. 158.

⁵²⁰ Kšaft Abrahama Šturmy, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K6; kšaft Jana Kaše, TAMTÉŽ, fol. G13; kšaft Roziny Lebenstraytové, TAMTÉŽ, fol. K10.

⁵²¹ Kšaft Wolfa Tyšlara, TAMTÉŽ, fol. K19; kšaft Jana Kožíška, TAMTÉŽ, fol. K23.

⁵²² Minciřský lůn byl v podstatě jakýsi plat za dílo minciřské, který byl rozdělen mezi jednotlivé podílníky. analogicky pak byly pregéřské stolice odměnou za dílo pregéřské. E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 194-201; více též H. ŠTROBLOVÁ - B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 117.

⁵²³ Kšaft Anny po Burianovi Kutovcovi, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. L9.

Z odkazů podávajících obraz hmotné kultury kutnohorských měšťanů na přelomu 16. a 17. století vyplývá, že mezi jednotlivými domácnostmi existovaly značné rozdíly. Ačkoli kšafy v tomto směru neposkytují vyčerpávající a detailní informace, je patrné, že zde budou výrazné odlišnosti mezi zůstaviteli odkazujícími několik domů s pozemky a drahými klenoty a těmi, kteří se zmiňují jen o pár kusech oblečení a obyčejném nádobí. Je také logické, že okruh nejbohatších obyvatel se bude vztahovat pouze na úzkou špičku příslušníků městského patriciátu, a měšťané středních a nižších vrstev budou tvořit většinu. Na druhou stranu se lze ovšem domnívat, že v tak významném městě, jakým Kutná Hora byla, bude počet movitých lidí vyšší než v jiném městě.

5.9. Poručníci a svědci v kšaftech

Postavy poručníků a svědků jsou výrazně spjaty se záležitostmi souvisejícími s testamentární praxí, ačkoli funkce obou jsou specifické a v lecčems se odlišují. Svědci hrají důležitou roli především v počáteční fázi vzniku poslední vůle, tedy účastní se jejího sepisování a svou přítomností v podstatě dosvědčují dodržení všech právních předpisů a korektní průběh celé akce. Naopak úloha poručníků nabývá na významu až v okamžiku smrti pořizovatele,⁵²⁴ neboť teprve tehdy vstupuje závět v platnost a povinností poručníků je dohlédnout na správný postup při jejím naplňování, který má být v souladu s žádostmi uvedenými testátorem. Mnohdy se také stávalo, že jména lidí povolanych do domu umírajícího za svědky korespondují se jmény zvolených poručníků. Mohlo se jednat o přátele kšaftujícího, který pak neměl důvod volit si ještě jiné za poručníky, nebo zkrátka jen důvěřoval pánům šepmistrům, kteří se nejčastěji objevovali v roli svědků. Ti byli mnohokrát bez ohledu na to,

⁵²⁴ Poručníci obvykle vůbec nebývali přítomni při sepisování závěti.

zda zůstavitel uvedl konkrétní poručníky či nikoli, vyzváni k tomu, aby nad daným pořízením „drželi ochrannou ruku“. Tímto gestem měli převzít celkovou záštitu nad vůlí zde napsanou.

Jak už bylo naznačeno výše, je třeba poručníky a svědky navzájem rozeznávat, i když někdy jejich úkoly fakticky splývaly. Při rozboru obou kategorií v rámci kutnohorských kšaftů v období 1590-1610 na ně také bude nahlíženo odděleně.

Z hlediska vztahu k testátoru, a jak bude dále ukázáno i z dalších důvodů, se zdají být rozhodně zajímavější skupinou poručníci. Z právního pohledu měl kšaftující při jejich výběru v podstatě volnou ruku, co se týče množství i okruhu lidí, z kterých mohl volit. Brikcí ve svých Městských právech nevyžaduje přesný počet poručníků, pouze se nesmí jednat o lstivé a nedůvěryhodné osoby, které by v tomto případě mohly být svého poručnictví zbaveni.⁵²⁵ Není zde ani přímo řečeno, že každý testátor musí nutně nad svým majetkem nějakého poručníka stanovit. Dokazují to i kutnohorské kšafy, kdy u 85 (68%) z nich nebyl vůbec zaznamenán. Byla to svobodná volba každého měšťana a spíše otázka bezpečnosti a ochrany odkazovaného vlastnictví. On sám si tímto pojišťoval dohled a naplnění podmínek, které tu sděloval. „Poručníky pak jakž nad dítkami po Václavovi, synu mém, pozůstalými, tak nad statkem tím, kterýž jim poroučím, mocně činím.“⁵²⁶ Určení poručníků bylo tedy v jeho vlastním zájmu. V kladných případech byl pak nejběžnější počet poručníků dva (23 kšaftů). Jiné údaje byly již podstatně nižší, přesto by pak následovali tři jmenovaní poručníci (6 kšaftů).⁵²⁷ Určení více než jednoho „dohlážitěle“ souvisí zřejmě s eventualitou, kdyby se některému z nich něco stalo, aby tím nebyla nijak ohrožena správa svěřeného majetku. Rovněž se může

⁵²⁵ J. JIREČEK - H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. 319.

⁵²⁶ Kšaft Estery Opplové, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. H8.

⁵²⁷ Srov. J. PEŠEK, *Pražské knihy*, s. 76; P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 81. I v těchto výzkumech převládá počet dvou osob mezi zvolenými poručníky.

jednat o analogickou spojitost s vyžadovanou přítomností dvou svědků při sepisování závěti.

Tabulka č.5: Počet poručníků v kutnohorských kšaftech

Počet poručníků	0	%	1	%	2	%	3	%	více	%	páni šep- mistři	%
Počet kšaftů	85	68	3	2,4	23	18,4	6	4,8	4	3,2	4	3,2

Poručníky si zůstavitel vybíral sám,⁵²⁸ o čemž svědčí i jejich skladba. Většinou se jednalo o přátele, které považoval za „dobré (upřímné) lidi“ či „milé pány“. Důležitým aspektem, který bývá málokdy opomíjen, je důvěra, kterou pořizovatel ke zmiňovaným chová. Bez ní by si samozřejmě nemohl být jist, že jeho vůle bude v budoucnu patřičně naplněna. Václav Nemes Chrudimský se dokonce svěřoval s tím, že ony dva muže vybrané za poručníky „*má rád*“.⁵²⁹ Zajímavým je také kšaft vdovy Lidmily Šádky, která pozůstalým sirotkům ponechává poručníky, které již dříve ustanovil ve svém pořizení nyní již zemřelý manžel a navíc k nim přidává ještě další vybrané od ní. Jakoby chtěla mít větší jistotu, že sirotci budou opravdu náležitě zajištěni. „*Sirotci poručníky od otce svého nařízení mají, toho při tom zanechávám. Já však jsem se obzvláště jiných osob dožádala a nad tímto mým pořizením já poručníky činím. A jim se v tom důvěřuji, že to k sobě přijíou a v potřebách sirotky neopustí.*“⁵³⁰ O vzájemném vztahu se většinou dozvědět nelze, ve dvou zápisech vystupovali mezi poručníky lidé stejné profese. Je ovšem pravděpodobné, že se vždy jednalo o osoby z okruhu nejbližších přátel. Konkrétní vazby jsou dohledatelné pouze

⁵²⁸ Někdy mohla do volby zasáhnout i městská rada, k čemuž docházelo zejména v případech jejich úmrtí či nemožnosti splnění daných závazků, kdy mohli být vyměněni ještě za svého života. TÝŽ. *Kadaňské knihy*, s. 80-81.

⁵²⁹ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. M14.

⁵³⁰ TAMTÉŽ, fol. G7.

tehdy, jsou-li zde zůstavitelem přímo označeny. K tomu dochází zejména, je-li poručnictvím pověřen někdo z řad příbuzných⁵³¹ či jiných spřízněných osob, např. kmotrů. Opět to museli být důvěryhodní lidé, neboť jim bylo do správy svěřováno veškeré vlastnictví. Volba osob z rodiny byla zřejmá, neboť kšeftující se domníval, že z dané funkce nebudou prospěchářsky těžit a zachovají kontinuitu jeho majetku pro další generace. Jak už bylo řečeno, mohl jako poručník vystupovat též šepmistr, rychtář, písař či obecně páni radní, což bylo nejspíš v takové situaci, kdy kšaftující byl osamělý, tudíž bez žijících příbuzných a jiných přátel. V těchto případech měla jeho požadavky „zaštítit“ významnost úřadu oněch postav. Jde pak často o ztotožnění poručníků se svědky. V průběhu následujících let měl každý právo na výměnu či přidání dalšího poručníka.

Určování poručníků je zajímavé také z hlediska porovnání mužských a ženských kšaftů. Z celkového počtu 40ti záznamů, ve kterých byli poručníci stanoveni, je celých 30 mužských (z toho 23 mužů je ženatých). Tato tendence je dosti logická, protože muži měli jistě větší strach zanechat zde osamocenou vdovu s dětmi, která nemusela mít vždy zkušenosti s hospodařením, nemusela se sama ubránit případným útokům příbuzenstva a navíc v případě, že by se znovu vdala, mohl být odkázaný majetek snadno uchvácen cizí rukou. Poručníci tak měli sloužit jako ochránci dědictví, které měli zachovat (nebo případně i rozmnožit) až do dospělosti pozůstalých dětí. Zároveň měli být nápomocni radou a podporou osamělé ženě. Hrozilo tu však i nebezpečí, že se někteří chamtiví poručníci zmocní svěřených statků a ochudí tak neúplnou rodinu. Volba poručníka tedy představovala velmi uvážený krok. Ženy naopak tuto starost týkající se výběru „korektního správce“ neměly, protože nad jejich vlastnictvím se po jejich smrti automaticky stával

⁵³¹ V případě kutnohorských kšaftů 1590-1610 vystupoval z příbuzných mezi poručníky jedenkrát bratr a čtyřikrát švagr. Stejnou tendenci výběru právě těchto svou příbuzných lze zjistit i u J. RATAJOVÉ, *Pražské testamenty*, s. 100.

hlavním poručníkem manžel. z toho důvodu i oněch deset ženských testamentů, ve kterých byli poručníci stanoveni, se týká pouze vdov a žen, které neodkazovaly svému manželovi.⁵³² Chtěly tak evidentně obstarat dohled nad svými potomky a jim odkázaným majetkem.

Zvláštní kategorii v oblasti poručníků tvoří tzv. „mocné otcovské poručnice“, do jejichž funkce bývaly v některých případech „pasovány“ pozůstalé manželky. Ty se jimi mohly stát pouze na žádost uvedenou zůstavitelem, resp. manželem v závěti, městská rada nebyla v tomto případě oprávněna do volby zasahovat. Určení tohoto místa přicházelo v úvahu tehdy, zanechával-li umírající na světě potomky, neboť jejich matce coby mocné otcovské poručnici umožňoval užívat stejná práva, která měl zemřelý otec.⁵³³ Spadala sem především správa svěřeného majetku až do zletilosti dětí a možnost jeho volné manipulace. Zároveň byl kladen důraz na zajištění příkladné výchovy a náležitého vzdělání. Jelikož této pozice nemohl být nikdo zbaven ani na ní vyměněn, byla prakticky ukončena dospělostí dítěte či smrtí poručníka, ale také v momentě nového sňatku (pokud se jednalo o matku dětí). Podle charakteru svěřených úkolů se jednalo o význačný „titul“, který mohl být svěřen jen naprosto důvěryhodné osobě. Nejčastěji to bývala právě matka, resp. manželka testátora, která je zmiňována i v několika kutnohorských kšaftech. Jiné osoby zjištěny nebyly; jak vyplývá z dalších výzkumů, vyskytovaly se i v obecném měřítku velmi vzácně.⁵³⁴ Dalo by se tedy konstatovat, že jmenování člověka (v daném případě manželky) mocným otcovským poručníkem, znamenalo projev bezvýhradné důvěry a lásky. Nepochybně i v pojetí manželky mohlo mít toto gesto váhu nebývale projeveného komplimentu.

⁵³² Srov. M. ŠTAJNEROVÁ, *Testamenty*, s. 102-104.

⁵³³ P. KRÁL, *Žena*, s. 159.

⁵³⁴ TAMTÉŽ, s. 159-160; J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 100-101.

Záležitosti týkající se postav poručníků byly již dostatečně objasněny. Nyní tedy zbývá druhá skupina - svědci, která však bude již o poznání stručnější, neboť zejména z hlediska vztahu k testátorům tu nepanují nijak zvláštní vazby. Postavy svědků jsou spíše spojeny s formální stránkou celého aktu pořízení závěti, než že by se jednalo o důvěrnější styk. Svědek měl pouze dohlížet na všechny náležitosti, které musely být při podobném právním úkonu respektovány.

Zatímco počet poručníků byl libovolný, právně stanovený počet svědků byl zakotven na dvou.⁵³⁵ V kutnohorských kšaftech byli svědci uváděni celkem v 77 případech (61,6%). U 71 z nich, tedy téměř u všech, byl dodržen vyžadovaný počet dvou konšelů. Čtyřikrát byla uvedena tři jména, jiný počet pak byl ojedinělý. Vzala-li by se otázka přítomných osob schopných dosvědčit tento úkon do důsledku, musel by být k danému počtu připočítán vždy ještě jeden člověk. Byl jím písař, který chodil spolu s členy městské rady zapisovat přání umírajících týkající jejich majetku. Stával se tak v podstatě také jedním ze svědků. Pokud zůstavitel ještě za svého života sám dával kšaft městské radě, nemusel být vůbec vysvědčen.⁵³⁶

Tabulka č.6: Počet svědků v kutnohorských kšaftech

Počet svědků	0	%	1	%	2	%	3	%	5	%
Počet kšaftů	48	38,4	1	0,8	71	56,8	4	3,2	1	0,8

Postavení či povolání svědků, popř. jejich vztah k pořizovateli nebyl mnohdy vůbec uváděn. Většinou ale byli povolávání radní, jejichž jména se z tohoto důvodu často

⁵³⁵ J. JIREČEK - H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. 312-313; J. JIREČEK (ed.), *Práva*, s. 134.

⁵³⁶ J. PEŠEK, *Knihy*, s. 77; J. JIREČEK (ed.), *Práva*, s. 136.

u jednotlivých kšaftů opakují.⁵³⁷ Opakovaně se lze dočíst, že pořizovatel, chtěl-li sepsat svou poslední vůli, musel se nejdříve dožádat šepmistra, aby k němu poslal dva k tomu oprávněné muže spolu s písařem. Téměř vždy byl jeden z tzv. velké rady a druhý z osmi soudců.⁵³⁸ O tom, že se opravdu jednalo o významné a vážené osoby, svědčí i pozornost, která je již jejich samotnému příchodu k lůžku kšaftujícího v zápisech věnována. Umírající si cenili toho, že k nim přišli a projeví-li jim tedy patřičnou úctu. „*Pány přivítav, jim ruky podal a že jsou k němu prací vážili, z toho poděkoval.*“ Opět tu tedy jde, podobně jako v mnoha případech volby poručníků, o význačné představitele města, kteří svou přítomností při sepsání jakoby ještě více potvrzovali důležitost tohoto aktu a zároveň tak byli lepší zárukou naplnění poslední vůle testátora. Pokud by ovšem nastala nenadálá situace, kdy by se konšelé nestihli včas dostavit, mohl být za svědka zvolen např. některý ze sousedů či jiných náhodných osob.

Na příkladu kutnohorských kšaftů bylo ukázáno, že zůstavitelé při pořizování svých testamentů dbali všech zákonitostí, které pro tuto činnost vymezovala městská práva.⁵³⁹ Jak je vidět, důležitá nebyla jen správná volba dědiců, ale také např. správná volba poručníků, kterým mohli po smrti svěřit správu svých statků a dohled nad dodržením vyřčených požadavků.

⁵³⁷ Srov. P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 78-79.

⁵³⁸ Instituce osmi soudců vznikla v Kutné Hoře v roce 1538 a byla tvořena měšťany, kteří rozhodovali menší spory, ve kterých ukládali pokuty do výše deseti kop grošů. H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 82.

⁵³⁹ Srov. kapitola 3 této práce.

6. ŽENA V KŠAFTECH

Studium ženy jako samostatné jednotky společnosti prodělává v posledních několika letech na celosvětové historické půdě viditelný rozvoj.⁵⁴⁰ Gender studies se ve všech dějinných periodách těší velké popularitě a jedním z pramenů, které lze pro toto téma rovněž využít, by mohl být kšaft.⁵⁴¹ Žena zde totiž vystupuje jako individuální subjekt, a proto je možné do jisté míry sledovat její sociální roli i případné odlišnosti od mužských zástupců v testamentech. Na ženu v kšaftech je možné pohlízet ze dvou úhlů - jako na testátorku nebo jako na dědičku.

6.1. Žena jako testátorka

Ženy tvořily v kutnohorských testamentech z let 1590-1610 více než jednu třetinu (přesně 37,6%) celkového počtu zůstavitelů. V následující analýze se tedy bude brát v úvahu 47 kšaftů, z nichž dohromady ve 29 případech se žena objevuje jako vdova, ve dvanácti jako manželka, v pěti jako svobodná a v jedné závěti nebylo možné konkrétně stanovit rodinný stav pořizovatelky, tato zůstala tedy neurčena.

Struktura ženských kšaftů byla obdobná jako u mužských. Základní rozdíl lze shledat pouze v intitulaci, ve které se některé ženy (téměř 30%) identifikovaly pomocí jiného rodinného příslušníka.⁵⁴² Ve všech sledovaných zápisech se vždy jednalo o manžela (stávajícího či zemřelého), popř. otce. Ti zde byli zmiňováni buď svým celým jménem nebo jen zastoupení svým povo-

⁵⁴⁰ Srov. např. Edith ENNENOVÁ, *Ženy ve středověku*, Praha 2001; Georges DUBY, *Vznešené paní z 12. století I-III*, Brno 1997; TÝŽ, *Rytíř, žena a kněz. Manželství ve Francii v době feudalismu*, Praha 2003; J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1976; Božena KOPIČKOVÁ, *Urozená paní*, in: Marin NODL - František ŠMAHEL (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 57-91; T. KRZENCK, *Měšťanka*, in: TAMTÉŽ, s. 413-435.

⁵⁴¹ Srov. J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 90-125; P. KRÁL, *Žena*, s. 157-167.

⁵⁴² Srov. P. KRÁL, *Žena*, s. 164. Na rozdíl od měšťanek se šlechtičny ve větší míře identifikovaly pomocí mužského příslušníka rodiny.

láním.⁵⁴³ Obvykle ale vystupovaly testátorky nezávisle, tedy bylo tu uvedeno jejich příjmení, přídomek či povolání.⁵⁴⁴ Týkalo se to především takových případů, kdy žena byla již ovdovělá a musela vystupovat sama za sebe bez mužské záštity.

Další odlišnosti lze pozorovat rovněž v arenze, kde bývaly ženy oproti mužům dosti stručné. Stroze zde zmiňují svůj zhoršující se zdravotní stav, který by mohl následně vést ke smrti. Úvahami o pomíjivosti života a příchodu smrti se tu vůbec nezabývaly, nanejvýš uvedly strach z případných sporů, které by vznikly, kdyby nepořídily svou poslední vůli. Vždy ale uvádějí, stejně jako muži, že sepisují tuto závěť „rozumu i paměti dobré požívajíc“, což však byl nezvratný požadavek městských práv.⁵⁴⁵

V dispozici bývaly ženy naopak mnohem detailnější než muži. Více dbaly na to, aby žádná věc z jejich (často skrovného) majetku nezůstala bez povšimnutí a po jejich smrti o ni bylo patřičně postaráno. Většinou se jednalo o drobné položky, které patřily do ženina osobního vlastnictví. Opětovně se zde objevují různé „svršky, s luože šatuov a nádobí“, větší cennosti jsou spíše výjimkou. Toto platí zejména pro vdané ženy a zchudlé vdovy. Naopak odkazy vdov disponujících rozsáhlým majetkem svého zemřelého manžela jsou o poznání hodnotnější. Objevují se tu domy, zahrady, výraznější peněžní obnosy, stříbrné či pozlacené nádobí a drahé klenoty. Lidmila Kašová poroučí ve své poslední vůli „dům, zahradu, koflíček pozlacený, zlatý prsten, pouzdro lžic se stříbrnými střenkami a pět dukátů“.⁵⁴⁶

⁵⁴³ Např. „Lidmila Javůrková, vdova po Fezníkovi“, „Markéta, manželka Pavla Svatojánského“, „Margareta z Landtštorfu po Martinovi Vlachovi de Bernardino“, „Anna, pozůstalá dcera Šimona Mrázka“. SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. E13; E17; G11; K29.

⁵⁴⁴ Např. „Kateřina Štolecká jinak Vydřimažská“, Estera Opplová, perkytlárka“, „Markyta Košťalka“, TAMTĚŽ, fol. L7; H4; F5. Srov. M. NEUDERTOVI, *Inventář*, s. 158.

⁵⁴⁵ J. JIREČEK (ed.), *Práva*, s. 143; J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikciho z Licka Práva*, s. 313-314.

⁵⁴⁶ Kšaft Lidmily Kašové, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K16.

Při vymezení okruhu osob, kterým bylo v ženských závětech nejvíce odkazováno, je třeba rozlišit pořizovatelky podle jejich rodinného stavu, neboť jednotlivé případy se od sebe do jisté míry liší. Vdané ženy poroučely svůj majetek nejčastěji manželům a dětem.⁵⁴⁷ Jiné pokrevně spřízněné osoby zde vystupují velmi zřídka; je zajímavé, že vždy se jednalo o sestru nebo bratra, tedy po nukleární rodině o nejbližší příbuzné. Vzdálenější rodinní příslušníci mezi dědice zahrnuti nejsou. Obdobná situace je rovněž u cizích nepřibuzných dědiců, kteří byli zahrnuti pouze ve dvou posledních vůlích vdaných žen. Zde je na první pohled patrná preference nejbližší rodiny a také provázanost ženského majetku s mužským, která neumožňovala ženě svobodně odkazovat statky někomu jinému než právě svému manželovi, popř. dětem - „vše, dům a zahradu poroučím svému manželovi“.⁵⁴⁸

Ve vdovských testamentech vystupují mezi dědici nejčastěji děti (19 kšaftů) a vnoučata (9 kšaftů). Z dalších příbuzných je tu nejvíce jmenován zeť, resp. snacha, ale rovněž synovec a neteř, bratr, švagrová či teta. Je tedy evidentní, že vdovy odkazovaly podstatně širšímu okruhu „krevních přátel“ než vdané ženy.⁵⁴⁹ Disponovaly totiž většinou majetkem zděděným po zemřelém manželovi, byly jeho jediným vlastníkem a mohly s ním nakládat podle svého uvážení a obdarovat i vzdálenější příbuzné. V případě vdov ale také svobodných žen dochází mnohokrát k situaci (22 kšaftů), že část svých statků odkazují lidem, kteří s jejich rodinou nejsou nijak pokrevně spjati. Jedná se zpravidla o různé hospodyně, čeledíny, sousedy či přátele, kteří pro ně nějakým způsobem byli v životě důležití. Ve čtyřech vdovských zápisech jsou dokonce zmiňováni jen nepří-

⁵⁴⁷ Vnoučata nebyla zjištěna ani v jednom pořízení, což by mohlo ukazovat na relativně nízký věk těchto vdaných žen.

⁵⁴⁸ Kšaft Markéty, manželky Václava Táborského, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. M15.

⁵⁴⁹ Srov. J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 111.

buzné osoby.⁵⁵⁰ Toto je způsobeno zřejmě tím, že z jejich rodiny tu nebyl již nikdo, komu by mohla nebo chtěla své statky svěřit. Proto vdova uváděla osoby, které s ní v posledních chvílích strávily nejvíce času, popř. se o ni staraly, a ona se jím takto chtěla odvděčit. V tento okamžik pro ni totiž byly mnohem důležitější než případní příbuzní, kteří ji v nemoci opustili.

Zajímavé je také zjištění, že v pouhých třech ženských pořízeních byla zjištěna snaha ženy odkazovat více dcerám než synům, což např. ve šlechtických testamentech bylo zcela běžné.⁵⁵¹ Dcery obvykle oproti synům získávají navíc ložní prádlo a oblečení, ale též předměty cennější - „*stříbrný pás a pozlacený pás*“.⁵⁵² Mandaléna Svobodová odkazuje své dceři dva domy se zahradami s tím, že syn je smí užívat.⁵⁵³ V tomto případě bude syn zřejmě nezletilý a dcera se tak stává majoritním vlastníkem odkazovaných statků.

Z výše napsaných faktů vyplývá, že se ženské kšafy v jistých směrech lišily nejen od mužských, ale rozdíly lze shledat i při jejich vzájemném porovnání. Jedná se především o difference závětí žen provdaných a ovdovělých jak z hlediska skladby odkazovaného majetku, tak skupiny ustanovených dědiců. Rovněž postavení vdov je podle zjištěných údajů, resp. jejich odkazů rozličné. V některých případech jsou vypočítávané statky opravdu skromné a zahrnují jen to nejnnutnější k životu a někdy se zde naopak objevují prvky naznačující příslušnost k vyšším sociálním vrstvám.

6.2. Žena jako dědička

Žena může v kšaftech vystupovat v několika rolích podle toho, v jakém příbuzenském poměru se k danému pořizovateli na-

⁵⁵⁰ V ostatních případech se v kšaftech kromě cizích osob objevují i jejich příbuzní.

⁵⁵¹ Srov. P. KRÁL, *Žena*, s. 165-166.

⁵⁵² Kšaft Ludmily Šádky, SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. G6.

⁵⁵³ TAMTÉŽ, fol. M4.

cháží. Nejčastěji byla ve sledovaných kutnohorských testamentech zjištěna v pozici manželky. Z celkového počtu 78 mužských závětí se v 65 případech objevuje mezi dědici právě ona. Vždy dostává největší podíl z odkazovaného majetku a nejednou se zároveň stává i mocnou otcovskou poručnicí nad všemi statky a především nad pozůstalými sirotky. Jiné situace jsou spíše výjimečné. Ovdovělá žena tedy takto získává právní a majetkovou nezávislost.⁵⁵⁴ Z tohoto kroku je patrné, že muž chtěl nejen zaopatřit budoucí vdovu, ale také zachovat vlastnictví pro své potomky. Věřil v sílu mateřské lásky, která nedovolí ošidit „vlastní krev“. Na druhou stranu si byl také vědom, že po jeho smrti bude mít manželka možnost znovu se vdát. Vdovský stav byl totiž často společností chápán jako něco nepřirozeného.⁵⁵⁵ Z toho důvodu se tu nejednou objevuje podmínka, že pokud by opravdu svůj stav změnila, přišla by o část majetku a mnohdy i o poručnictví nad dětmi. Novým sňatkem by totiž vstoupila do jiné rodiny, kde by mohla mít také potomky a jmění zemřelého manžela by se tak dále dělilo a jeho vlastní děti by byly poté ošizeny. Proto byli někdy ustanovováni ještě další poručníci, kteří za těchto okolností přebírali nad statky i dětmi veškerý dohled.

Druhou velkou skupinu ženských dědiců tvoří dcery.⁵⁵⁶ Lze je shledat v celkových 52 pořízeních. Na rozdíl od šlechtického prostředí se objevují v mužských a ženských testamentech ve vyrovnaném počtu.⁵⁵⁷ Vedle svého žijícího rodiče a případných sourozenců získávají patřičný díl odkazovaného majetku. Není zde možné mluvit o tendenci, že by matky odkazovaly svým dce-

⁵⁵⁴ J. PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost*, s. 48.

⁵⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 47; J. RATAJOVÁ, *Pražské testamety*, s. 109.

⁵⁵⁶ Pod tento pojem byly pro snazší orientaci započítány dcery vlastní, nevlastní i přijaté, ač se v dobových pramenech pro tyto užívají jiné termíny.

⁵⁵⁷ Srov. P. KRÁL, *Mezi životem*, s. 50-52.

rám více než otcové, aby tak dokládaly vzájemnou ženskou solidaritu.⁵⁵⁸ Toto se stalo pouze ve dvou případech.⁵⁵⁹

K zásadním rozdílům mezi dcerami a syny však dochází v otázce výchovy a vzdělání, což je vždy náplní pouze mužských kšaftů (ženy testátorky se o těchto záležitostech vůbec nezmiňují).⁵⁶⁰ Zatímco pozůstalé manželky dostávají přesné instrukce, jak naložit se synovou budoucností, o dcerách se tu v tomto smyslu vůbec nehovoří. Jejich matky je mají zkrátka opatrovat a dívky je musí poslouchat. Jen Václav Ecler, který měl tři dcery a tři syny, nabádal manželku, aby „*děti vychovala, dala na učení a vedla k literárnímu umění.*“⁵⁶¹ Zahrnuje-li ovšem pod pojem „děti“ také dcery, je spekulativní. K obdobné situaci jako u dcer dochází rovněž u vnuček zjištěných v sedmi závětech.

Mezi ženskými příbuznými nepřínáležejícími do nukleární rodiny dominuje co do počtu sestra (15 kšaftů). Je zajímavé, že výrazně častěji (86,7%) se objevuje u mužských testátorů, resp. svých bratrů. V tomto se opět odlišují šlechtické testamenty, kdy se vyskytuje více v ženských záznamech.⁵⁶² Sestra zpravidla dostává větší či menší finanční odkazy, oblečení nebo památeční předměty. Hlavním dědicem se stává tehdy, nežijeli už nikdo z bližšího příbuzenstva.

Další pokrevně spřízněné ženy vystupují v zápisech výrazně méně – neteř (6 kšaftů), švagrová (6), matka (5), snacha (4), teta (4), tchýně (3), sestřenice (2). Stejně jako v případech odkazů sestrám získávaly většinou drobné položky z odkazovaného majetku mužů i žen. Jednalo se zejména o finanční a materiální výpomoc ovdovělým příbuzným. Mohl to však být i výraz vděku za určité služby a doklad harmonických

⁵⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 51.

⁵⁵⁹ Srov. pozn. 338 v této práci.

⁵⁶⁰ P. KRÁL, *Žena*, s. 162.

⁵⁶¹ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. K27.

⁵⁶² P. KRÁL, *Žena*, s. 163.

rodinných vztahů. Jen ve výjimečných případech se stávaly hlavními dědici a poručníky všech statků.

Je patrné, že také kšafy dokáží vypovědět mnohé o postavení a sociální roli ženy ve společnosti. Rovněž dokládají rodinné struktury, vztahy mezi mužskými a ženskými subjekty a vzájemné pohledy na druhé pohlaví. Bylo by rovněž zajímavé navzájem konfrontovat např. ženu-měšťanku a ženu-šlechtičnu a jejich úlohu v rodině a sociálních procesech na základě testamentů. Jistě se v mnohém liší, ale zároveň by se tu mohlo najít mnoho společných rysů, ve kterých by se ocitly zcela na stejné úrovni.

7. PRŮNIK KŠAFTU S INVENTÁŘEM U VYBRANÝCH OSOB

Pozůstalostní inventáře se svou výpovědní hodnotou zdají být ideálním pramenem pro výzkum úrovně měšťanské hmotné kultury. V poslední době vzniklo mnoho prací vycházejících buď pouze z inventárních informací, nebo z kombinací inventářů a kšaftů, neboť oba typy pramenů spolu navzájem úzce souvisejí.⁵⁶³ Zatímco kšaft vznikal z iniciativy umírajícího, resp. držitele majetku, pozůstalostní inventáře nechávali sepsat většinou příbuzní (dědicové), poručníci a ve zvláštních případech k tomuto kroku přistoupila také městská rada či cech.⁵⁶⁴ Sepsaný inventář byl poté vkládán do městské knihy inventářů.⁵⁶⁵

Inventář je v podstatě soupis veškerého majetku zemřelé osoby, tzn. všech věcí, které byly nalezeny v její domácnosti. Podobně jako v případě kšaftů se jedná o úřední zápis, který musel splňovat určité náležitosti.⁵⁶⁶ Inventarizace byla obvykle prováděna dvěma členy městské rady s jedním písařem⁵⁶⁷ dvěma možnými způsoby. Buď mohly být popisovány jednotlivé místnosti se všemi předměty, které se v nich nacházely, nebo byly dané předměty seskupovány do tematických celků (cínové, mosazné a měděné nádoby, šaty, ložní prádlo, klenoty, zbraně, knihy atd.).⁵⁶⁸ Ve sledovaných kutnohorských inventářích dochází ke kombinaci obou postupů. Někdy lze i během jednoho záznamu shledat nejprve popis jednoho z pokojů a poté výpis spolu sou-

⁵⁶³ J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře*, s. 30-42; TÝŽ, *Pražské knihy*, s. 63-92; M. NEUDERTOVÁ, *Inventář*, s. 153-162; V. BŮŽEK, *Každodenní kultura*, s. 43-73.

⁵⁶⁴ Tyto instituce dávaly inventarizovat majetek zemřelého především z hospodářských a finančních zájmů. J. PEŠEK, *Pražské knihy*, s. 80-81.

⁵⁶⁵ V Kutné Hoře to byla pro studované období Kniha inventářů 1596-1626, SOKA Kutná Hora, AMKH MK.

⁵⁶⁶ Každý inventář začínal datem, výčtem svědků, poručníků, popř. dalších přítomných osob, následovalo jméno zemřelého a autora žádosti inventarizace. TAMTÉŽ, s. 83.

⁵⁶⁷ I zde je patrná podobnost s pořízením kšaftu, při kterém byli většinou rovněž přítomni dva svědci a jeden písař.

⁵⁶⁸ J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře*, s. 31; V. BŮŽEK, *Každodenní kultura*, s. 44.

visejících věcí.⁵⁶⁹ Nejednou nastala také situace, že celý majetek nebyl inventarizován najednou, ale např. při dvou či třech návštěvách a z toho důvodu pak existuje o jednom statku více protokolů.⁵⁷⁰ Nejdříve byly zpravidla zapsány objekty v obytných místnostech a pak teprve ve sklepě, komoře, dílně, kůlně apod.

Z některých ze zkoumaných inventárních zápisů v Kutné Hoře je na první pohled zřejmé, že svým rozsahem nemohly obsáhnout veškeré vlastnictví daného měšťana, neboť mnohé zásadní věci každodenní potřeby zde chybí (nádobí, oblečení).⁵⁷¹ Rovněž tu nebývají uváděny vlastněné domy či jiné nemovitosti. Oproti tomu je možné leckdy u vypsanych předmětů dohledat jejich cenu nebo jako v případě nádobí i váhu.

Ačkoli tedy některé inventáře nepřinášejí zcela detailní údaje, zůstávají i přesto svou výpovědní hodnotou pro výzkum hmotné kultury měšťanských domácností před kšafy. Porovná-li se totiž inventář a testament stejného člověka, bude inventář vždy informačně bohatší. V závěti rozhodne sám pořizovatel, jakou věc odkáže a tudíž se o ní zmíní, ale při inventarizaci je „zveřejněn“ celý majetek bez rozdílu do všech podrobností.

V následující pasáži bude pozornost věnována vybraným osobám,⁵⁷² jejichž kšaft spadá do studovaného období 1590-1610 a zároveň byl nalezen jejich inventář. Nebudou tu předkládány výčty jednotlivých zjištěných položek, ale spíše bude poukázáno na zvláštnosti a odlišnosti vzhledem k ostatním záznamům. U některých jedinců se podařilo zjistit také povolání, popř. další doplňující informace o jejich postavě (toto se týká zejména význačných osob). Obdobný výzkum byl proveden již u některých městských písařů ve čtvrté kapitole této práce.⁵⁷³

⁵⁶⁹ Např. inventář Alexandra Payerleho, SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha inventářů 1596-1626, fol. E9.

⁵⁷⁰ TAMTÉŽ; inventář Pavla Cvočka, TAMTÉŽ, fol. I7.

⁵⁷¹ Srov. V. BŮŽEK, *Každodenní kultura*, s. 47.

⁵⁷² Pro srovnání a z hlediska aspektu gender byla mezi tyto zástupce zvolena i jedna žena.

⁵⁷³ Srov. s. 51-59.

Zikmund Kozel z Reyzentalu a na Vesci

Zikmund Kozel patřil k bohatým a významným měšťanům Kutné Hory. První zmínky o něm se podařily zjistit z roku 1584, kdy se o něm zmiňuje Dačický jako o urburním písaři.⁵⁷⁴ O dva roky později se stává horním hofmistrem. V roce 1595 uzavřel s městem výnosný obchod, neboť jí prodal panství Křesetice, Chrást, Pernštějnek, Krupou, Bykánec a Týniště, přičemž např. Křesetice koupil za 9500 kop grošů českých, ale prodal je o 4000 kop draže. Prý si tak měl vynahradiť svou finanční dotací na stavbu školy.⁵⁷⁵ Tenkrát jí totiž věnoval 50 kop grošů, které rozptýlily pochybnosti města, zda vůbec školu postavit. Tento čin připomíná Kozlův erb na školní budově.⁵⁷⁶

Rovněž v soukromém životě se Zikmund Kozel jevil jako „obratný obchodník“. Ač sám pocházel z chudých poměrů, zvolil si za manželku vždy bohatou ženu.⁵⁷⁷ Celkově byl ženatý dvakrát a měl pět dětí.⁵⁷⁸ Ovšem ani to mu nezabránilo v prostopášném životě, jak opět dokládá Dačický - „*cedule zrádná nalezena na Zikmunda Kozla a Justinu, dceru nebožtíka Mikuláše Vodňanského, Jeho Milosti Císařské rychtáře, na ten rozum, že by spolu cizoložili.*“⁵⁷⁹

Zikmund Kozel zemřel roku 1598 ve věku padesáti let, zanechav po sobě statek ve výši 60000 kop grošů, který však jeho manželka údajně celý prohodovala.⁵⁸⁰ Před svou smrtí pořídil ještě svou poslední vůli, která je ale po informativní stránce zcela nedostačující. Nerozepisuje zde jednotlivé součásti svého majetku, jen stručně odkazuje „*všechn movitý i nemovitý statek*“.⁵⁸¹

⁵⁷⁴ A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 14.

⁵⁷⁵ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 119-120.

⁵⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 129-130.

⁵⁷⁷ A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 62.

⁵⁷⁸ Ve své závěti se zmiňuje o tom, že jeho manželka je těhotná a čeká tak tedy jeho šesté dítě. SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. F30.

⁵⁷⁹ A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 60.

⁵⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 62.

⁵⁸¹ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. F30.

Pohřben byl Zikmund Kozel u chrámu sv. Panny Barbory.

Tentýž rok tedy 1598 byl také inventarizován jeho majetek nebo alespoň část.⁵⁸² Zápis v knize inventářů je totiž velmi stručný a vypovídá pouze o Kozlově oblečení, dvou ubrusech a jednom ručníku, což jistě nebylo vše, co tak bohatý muž vlastnil. Další záznamy ovšem dohledány nebyly.

Nicméně i ze soupisu oděvů a především druhů látek, z jakých byly zhotoveny, je zřejmé, že je nemohl oblékat člověk z nižší společenské vrstvy. Vše bylo ušito z damašku, karmazínu, hedvábí či aksamitu, v 16. století tedy z těch nejdražších materiálů, vyhrazených zvláště pro šlechtu.⁵⁸³ Avšak movití měšťané se tímto gestem chtěli přiblížit urozeným pánům, kteří s tím samozřejmě nesouhlasili. To se týká i zdobných prvků na některých šatech či doplňcích - např. „vysoký klobouk s perlami a štefty“.⁵⁸⁴ Rovněž počet některých šatů není nízký. Kozel měl např. devět různých kožichů a kožíšků, šest fěrtochů či pět klobouků (dva široké a tři vysoké). Nelze ani s určitostí říci, zda v tomto nalezeném výpise v knize inventářů bylo zaznamenáno všechno oblečení nebo ho měl Zikmund Kozel ještě daleko víc. I tak toto jistě dostatečně vypovídá o úrovni životního stylu a domácnosti tohoto význačného kutnohorského měšťana.

Jiřík st. z Řasné

Jiřík st. z Řasné byl váženým kutnohorským měšťanem především pro své významné postavení nejen v kutnohorské mincovně, ale také pro služby poskytované císaři Maxmiliánovi II. a poté i Rudolfovi II. Pocházel ze zlatnického rodu, neboť již jeho otec Hanuš býval zlatníkem.⁵⁸⁵ Jiřík, původně vyučen rovněž zlatníkem, byl však již od roku 1557 panovníkem zaměstnáván

⁵⁸² SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha inventářů 1596-1626, fol. E24.

⁵⁸³ Z. WINTER, *Kroje*, s. 71.

⁵⁸⁴ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha inventářů 1596-1626, fol. E24.

⁵⁸⁵ E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 372.

jako řezáč kolků. Od téhož roku byl též mladším šepmistrem. V mincovně v Kutné Hoře pracoval asi od roku 1567, kde nejprve opravoval cizí nezdařené kolky a pak sám jako kolkař zhotovoval nové mince. Na této pozici setrval až do své smrti v roce 1599.⁵⁸⁶

O tom, že jeho rytecké práce byla opravdu kvalitní, svědčí hned několik skutečností.⁵⁸⁷ Císař Maxmilián II. byl s jeho výrobky natolik spokojen, že rozhodl, aby se po kutnohorském vzoru razily mince pražské i jáchymovské.⁵⁸⁸ Od Rudolfa II. zase dostal 100 tolarů za vyřezání hlavy a erbu císaře Maxmiliána II. Roku 1589 zhotovil na zakázku městu Kutná Hora novou stříbrnou pečeť. Za svou třicetiletou činnost byl v roce 1591 odměněn darem ve výši 400 tolarů.⁵⁸⁹ Pro vytíženost v mincovním díle nezbyval Jiříkovi téměř žádný čas na zlatnické práce v rámci soukromých objednávek.

Jiřík byl dvakrát ženatý a měl pouze jednu dceru Veroniku z druhého manželství, která se roku 1603 provdala rovněž za zlatníka.⁵⁹⁰ Roku 1597 sepsal Jiřík svou závěť, ve které odkazuje vše (zejména dva domy a dvě zahrady) své manželce a dceři na rovný díl. Kromě toho se tu zmiňuje o několika ručnicích, které poroučí svým strýcům na památku spolu s dukáty. Jednomu z nich odkazuje navíc ještě knihy. Menší částky potom směřuje k záduším třech hlavních kutnohorských kostelů.⁵⁹¹ Jiřík z Řasné zemřel v roce 1599 a zajímavé je, že jeho manželka i nadále dodávala kolky do královské mincovny.⁵⁹²

Inventář Jiříka z Řasné se zdá být ucelenější než např. v případě Zikmunda Kozla. Skládá se ze dvou zápisů, které ale

⁵⁸⁶ Z. WINTER, *Řemeslnictvo*, s. 424.

⁵⁸⁷ Např. Emanuel Leminger píše: „Mince kolkem Jiříkovým vybité vynikají přesnou a ušlechtilou kresbou obrazu, vysokým jemně propracovaným reliéfem a krásným leskem ploch rovinných. Umělecké dílo na mincovních kolcích, Jiříkem řezaných, vysoce předčilo nad výrobek řezáče při minci jáchymovské.“ E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 373.

⁵⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 372.

⁵⁸⁹ Z. WINTER, *Řemeslnictvo*, s. 424-425.

⁵⁹⁰ E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 374.

⁵⁹¹ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. G1.

⁵⁹² E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 374.

oba byly pořízeny roku 1599.⁵⁹³ V prvním je soupis veškerého ložního prádla od deseti prachových a pernatých peřin, 13 podušek až k deseti polštářům. Ve druhém záznamu jsou nejprve vyjmenovány jednotlivé druhy a počty vinutých šatů, tzn. cích, prostěradel (45 kusů), ručníků a ubrusů. Mimo to vlastnil Jiřík z Řasné ještě několik loktů plátna.

Po tomto pokračovala inventarizace již po místnostech. Z věcí, které by stály za zmínku a nejsou obvyklé pro každou domácnost, by to byla určitě velká sbírka klenotů, vzácných kamenů a jiných drahých předmětů - např. *osm zlatých prstenů s kameny, zlatá zápona se safírem a smaragdem, stříbrné jablíčko, jaspis kámen okrouhlý, prubířské vážky s miskami zlatými a stříbrným sloupkem na nějž se zavěšují, atd.* Podobné vlastnictví je ovšem ojedinělé a do velké míry souvisí s povoláním Jiříka z Řasné. Dosvědčují to také poznámky u mnoha z výše jmenovaných předmětů na ten způsob, že jsou určeny k prodeji. Dále bylo v domácnosti nalezeno poměrně hodně zbraní - tři kuše, osm dlouhých ručnic a dvě malé železné ručničky.

Ostatní záležitosti byly už běžného charakteru, snad jen ještě zelené lože s nebesy, které se však také vyskytuje ve více sledovaných domácnostech. Je ale zřejmé, že postel s nebesy by se nenašla v domě chudého měšťana.

Alexandr Payerle

O tomto muži se bohužel nepodařilo vyhledat žádné bližší informace, dokonce ani jeho povolání. Zjistitelný byl jenom rok 1599, ve kterém pořídil svůj kšaft, který ovšem není příliš bohatý na údaje. Lze se z něj pouze dozvědět, že v době sepsání byl Alexandr Payerle ženatý a měl dvě děti, starší

⁵⁹³ SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha inventářů 1596-1626, fol. E14.

dceru a syna. Manželce odkázal třetinu svého statku, čtyři stříbrné koflíky, dva stříbrné pásy a čtyři zlaté prsteny.⁵⁹⁴

Tentýž rok byl vyhotoven také inventář Payerleho pozůstatosti, který obsahoval dva zápisy.⁵⁹⁵ První byl soupisem věcí „v hořejší světnici“ a lze si z něj udělat představu i o celkovému vzhledu této místnosti, což z jiných inventářů možné není. Byly zde tři stoly, šest židlí, zelené lůžko s nebesy a s firhaňkem strakatým, almara pro umyvadlo, hvězda z prutů dřevěných nad kamny visící pro sušení podušek, prubířský vážky s mosazným příslušenstvím, 22 lazebnických baněk mosazných, 13 sklenic, mosazné čepy k šenku, plechové flaše, hliněné konvice, krejčovské nůžky. Na zemi ležely dva koberce. Na stěnách visely rohy jelení s hlavou a sedm rohatin. Ze zbraní by se tu našly dva oštěpy a dvě ručnice spolu se zbrojí s rukavicemi a hermélíem. Z knih zde byl zaznamenán pouze „Výklad na modlitbu Páně od kněze Sixta Candida“. Dá se předpokládat, že podobně zařízené byly i pokoje v jiných měšťanských domácnostech v 16. století.⁵⁹⁶

V druhém inventárním zápise se objevují výčty oblečení (šaty jsou opět zhotovené z drahých látek - aksamit, anglické sukno), ložního a vinutého prádla, měděného a mosazného nádobí (např. dvojce váhy na koření). Mezi obvyklými druhy šatů byl nalezen i „šlofpelc“ nebo-li župan, který doposud nebyl registrován v žádném jiném zápise. Dále tu bylo zjištěno několik loktů různých druhů plátna, pozlacený stříbrný koflík či křišťálový páteř s drobnými korály.⁵⁹⁷

Třetí zápis vznikl až v roce 1600 a obsahuje záznamy o výši částek určených na pohřby dětí (2 kopy grošů) a Payerleho samotného (7 kop grošů), o vlastnictví zbroje na život až po ko-

⁵⁹⁴ TAMTÉŽ - kniha kšaftů 1578-1612, fol. L3.

⁵⁹⁵ TAMTÉŽ - kniha inventářů 1596-1626, fol. E9.

⁵⁹⁶ Muselo se ovšem jednat o měšťany stejné společenské vrstvy z jaké byl Payerle.

⁵⁹⁷ Křišťál byl v 16. století dražší a vzácnější než jiná skla, proto se objevoval pouze v movitějších domácnostech. Na druhou stranu předměty z něj vyrobené je možné najít již v inventářích z doby husitské. Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 208.

lena, starého tituláře, německých modliteb a aritmetiky. Kromě toho tu jsou přesně vyměřeny sirotčí i jiné podíly a sumy, které má pozůstalá vdova zaplatit řemeslníkům (krejčímu, zlatníkovi, perkytlářkám, kováři, atd.). Podobné instrukce nebyly shledány u žádného jiného studovaného inventáře. Připomíná to spíše formulace, které se častěji vyskytují v kšaftech.

Burian Javůrek

Burian Javůrek byl tkalcem v Kutné Hoře, jak sám uvádí ve svém kšaftu z roku 1599.⁵⁹⁸ V době jeho porřízení byl ženatý a měl jednoho syna. Manželka však byla těhotná, proto by se jí odkazovaná částka třiceti kop v případě narození dalšího potomka rozdělila mezi obě děti. Pozůstalé vdově měla připadnout třetina celého statku. Detailnější informace ovšem z testamentu získat nelze.

Javůrkův majetek byl inventarizován na žádost dvou poručníků až o dva roky později, tedy roku 1601.⁵⁹⁹ Vzhledem k jeho stručnosti a absenci některých nepostradatelných věcí každodenního užívání je patrné, že se opět jedná pouze o torzo kompletního inventáře. Předně zde byly samozřejmě nalezeny potřeby k vykonávání tkalcovského řemesla jako např. dva stavy, dva kolovraty nebo brd pro plátna tlustší a tenčí. Z dalších zjištěných předmětů by stály za pozornost dva svícny mosazný, každý o jedné cívce a svícen mosazný u stropu visící o šesti cívkách.⁶⁰⁰ Na tomto zápise lze dobře dokumentovat, jakým způsobem byl v 16. století označován lustr v dnešním slova smyslu. Obdobně jako v jiných již dříve zmiňovaných domácnostech nechybí ani u Javůrka zelené lože s nebesy, navíc tu však bylo zjištěno ještě jedno žluté lože s nebesy. S oběmi lůžky ladily truhly dvě na nohách hrubý, jedna zelená a druhá žlutá.

⁵⁹⁸ SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. L11.

⁵⁹⁹ TAMTÉŽ - kniha inventářů 1596-1626, fol. D29.

⁶⁰⁰ Visuté svícny (lustry) jsou v měšťanských domácnostech častěji registrovány od druhé poloviny 16. století. Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 53.

Je tedy očividné, že člověk 16. století nežil ve fádnicích jednobarevných místnostech, ale naopak se obklopoval různými barevnými objekty.

Inventář Buriana Javůrka pokračoval soupisem nemovitého statku, ze kterého vyplývá vlastnictví domu na Koňském trhu v Kutné Hoře, na kterém však zbývá doplatit ještě padesát kop grošů. V druhém domě pak bydlí vdova s jejích synem. Držba dvou nemovitostí ukazuje na příslušnost tkalců k zámožnějším kutnohorským měšťanům.⁶⁰¹

Pavel Cvoček

Kutnohorský koželuh Pavel Cvoček sepsal svou závěť v roce 1594 a na rozdíl od jiných zůstavitelů byl v popisu svých odkazů, resp. statků očividně více podrobný.⁶⁰² V některých směrech je Cvočkův testament dokonce výstižnější než inventář jeho pozůstalosti pořizený v roce 1606.⁶⁰³ Z obou dokumentů je na první pohled zřejmé, jaké profesi se Pavel Cvoček věnoval, neboť tu převažují záznamy o zásobách různých kůží, „vydělaných i nevydělaných“.⁶⁰⁴ Kromě toho poroučí ve své poslední vůli dva domy, tři vinice a zahradu, což opět svědčí o movitosti příslušníka kožedělného řemesla. K tomu přispívá i zmínka o pozlaceném stříbrném koflíčku. Dále zde Cvoček vyjmenovává především oblečení (např. kožichy, kalhoty či punčochy). Veškeré hospodářství a majetek jako celek odkazuje své manželce a dvěma synům.

Inventář Cvočkových statků je rozdělen do dvou zápisů, přičemž první obsahuje pouze seznam vlastněných kůží a ve druhém by se našly soupisy obecného charakteru o vlastnictví *cínového, měděného a mosazného nádobí, pernatých a vinutých ložnic*

⁶⁰¹ Srov. V. BŮŽEK, *Každodenní kultura*, s. 54-55.

⁶⁰² SOkA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. F7.

⁶⁰³ TAMTÉŽ - kniha inventářů 1596-1626, fol. 17.

⁶⁰⁴ Jedná se např. o kůže hovězí, telecí, skopové či vepřové uložené na rozličných místech v domě – *v síni, ve verkštatě, pod krovem nebo pod kůlnou.*

šatů, vlny k prodeji či stříbrných a zlatých předmětů bez bližšího určení. Je zde také poznámka, že knihy český při Anně Cvočkové, matce jeho, všechny zanechány.⁶⁰⁵

Václav Nemes Chrudimský

Ačkoli nebyly o tomto muži zjištěny žádné bližší údaje, byl do tohoto výzkumu zařazen, neboť podle profilu jeho kšaftu i inventáře je velmi pravděpodobné, že se muselo jednat nejen o značně bohatého, ale rovněž vzdělaného měšťana.

Své pořízení sepsal Václav Nemes v roce 1610 a odkazuje v něm „statek v Chrudimi i v Kutné Hoře bud' na purkrechtních penězích, na tálých, na lůních, na stolicích pregéřských, na zlatě, na stříbře nebo na hotových penězích.“⁶⁰⁶ Toto vše mělo připadnout jeho manželce a dvěma dětem, dceři a synovi. Mimo to poručil ještě své sestře „dvoje peníze purkrechtní“.

Zatímco Nemesův testament vypovídá více o nemovitém a obchodovatelném majetku, ukazuje tedy na zámožnost zůstavitele, jeho inventář z roku 1619 je pozoruhodný především z hlediska vlastnictví okolo 70ti knih.⁶⁰⁷ Jelikož tu jsou registrována i díla latinská, naznačuje to i míru vzdělanosti Václava Nemesse. Mezi tituly převládají texty náboženské, např. „Bible česká velká Melantrichova, Postila, Apologea catholica, Modlitby na žalmy, Knížka ospravedlnění člověka hříšného či *Loci communis Philippi Melanchtonis*.“ Další tématické skupiny tvořily spisy právní (*Práva měst, Zřízení zemské* nebo *Registra na kuskusy*), filosofické (*Taktatus de lapide philosophica*), přírodovědné, historické atd.⁶⁰⁸

⁶⁰⁵ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha inventářů 1596-1626, fol. 17.

⁶⁰⁶ TAMTÉŽ - kniha kšaftů 1578-1612, fol. M14.

⁶⁰⁷ TAMTÉŽ - kniha inventářů 1596-1626, fol. P6.

⁶⁰⁸ Srov. O. FEJTOVÁ, *Příspěvek*, s. 183; P. VOIT, *Česká literární tvorba*, s. 51-57; J. PEŠEK, *Knihy*, s. 252-257; TÝŽ, *Měšťánská vzdělanost*, s. 79-118.

Kromě výčtu knih byl v inventáři ze zajímavých předmětů znamená např. *kobereček, halapartna, stříbrné a zlaté klenoty* či *jarmarka*.

Barbora Naymanová

Jak již bylo v úvodu této kapitoly sděleno, byla pro srovnání do výše zmiňovaného zkoumání zařazena také jedna žena. Je jí Barbora Naymanová, která byla v době sepsání své závěti roku 1607 (vyvozováno podle okruhu dědiců) svobodná nebo naopak již vdova.⁶⁰⁹ Nevystupuje zde totiž manžel ani žádné děti, všechny odkazy jsou směřovány synovcům, neterím, popř. cizím nepříbuzným osobám.

Co se týká charakteru odkazů, objevuje se tu nejvíce ložní prádlo různého druhu a množství. Dále poroučí Naymanová několika lidem truhly, buď prázdné či s jejich obsahem. Svršky, cínové a měděné nádobí má být rozděleno mezi přátele a poručníky. O movitosti této ženy svědčí zmínky o dvou domech. Jeden z nich má být prodán a z toho následně vydány odkazy, druhý pak svěruje dvěma mužům, kteří z něj mají poslat 100 tolarů do Němec. Avšak komu a kam konkrétně má daná částka směřovat, zde již uvedeno není.

Pozůstalost Barbory Naymanové byla inventarizována v roce 1608.⁶¹⁰ Při zápisu byl v tomto případě dodržen jednotný postup a sice místnost po místnosti. Shledáno tu bylo mnoho netradičních věcí, které se v předchozích inventářích vůbec nevyskytovaly. Jsou to zejména stroje a nářadí různého typu, např. *jedna nová pila, druhá tesařská, malý kolovrat, senný vidle, pobíječka, cep železný okovaný, tesařský nebozízek, ohřívadlo* nebo *tři rožně*. Výjimečnost této domácnosti podtrhují také *hodiny bijící na celý orloj s cimbálkem a závažími*.⁶¹¹ Kromě toho

⁶⁰⁹ SOKA Kutná Hora, AMKH MK - kniha kšaftů 1578-1612, fol. M13.

⁶¹⁰ TAMTÉŽ - kniha inventářů 1596-1626, fol. 18.

⁶¹¹ Zprávy o hodinách u měšťanů se objevují od poloviny 16. století. Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 56-59.

je třeba zmínit široké zastoupení cenných a drahých předmětů z rozličných oblastí jejich užití - *dvanáct stříbrných lžic, pozlacené stříbrné koflíky, zlatý sekret, páteř drobný křišťálový, páteř s groši, stříbrný malý krucifix, stříbrné knoflíky, stříbrný pás na tkanici se stříbrnými želízky a s noži na řetízku, šest stříbrných grošů* atd.

Bohatí lidé se často identifikovali rovněž podle svého lože a zvláště množství ložního prádla, ve kterém následně spali. Toto je zřetelné i u Barbory Naymanové - *žluté lože s nebesy, na něm sedm kusů peřin, jedna plachta a kožený polštář*.⁶¹²

Pozornost si žádá též zařízení kanceláře, které připomíná spíše místnost pro sbírku zbraní „*jedna dlouhá ručnice, zbroj na stěně - plechy přední a zadní, náramenice, dvě plechovice, kuše velká, dvě truhličky pro šípy, jeden hermélín, dvě halapartny, rohy daňkovy malovaný s hlavičkami. V almaře s mříží nad stolem dva díly in folio postily německé, Bibli německá Lutheri, Registra psaná, Antithesi Georgi Nigrini německá tištěná*“.

Z tohoto ženského inventáře tedy vyplývá, že některé ženy se vybavením svých domácností v ničem nelišily od mužů a v lecčems je dokázaly i předstihnout. Je samozřejmé, že ne každá byla tak zámožná jako právě Barbora Naymanová a mohla žít v takovém přepychu. Toto se zdá být spíše případ bohaté vdovy, která daný majetek zdědila po svém zemřelém manželovi. Ovšem i to poté ukazuje na životní úroveň bohatých vdov. Nelze to jistě zevšeobecňovat, existovaly i vdovy chudé, které žily ve skromných podmínkách několika málo pronajatých pokojů.

⁶¹² Srov. TAMTÉŽ, s. 87.

8. ZÁVĚR

Dalo by se říci, že studium testamentů doznalo v posledních letech patrný vzestup, zejména pak kšaftů vzniklých v městském prostředí. Testamenty se pomalu zviditelňují na historické scéně, ale jejich využitelnost pro různé oblasti stále ještě není plnohodnotná. Větší pozornosti se stále těší inventáře pozůstalostí, jejichž předností je zejména detailnost informační základny. Na druhou stranu zde ale nejsou zachyceny určité „emoce“, které jsou naopak znatelné v kšaftu (např. když zůstavitel někoho od svého majetku odděluje nebo naopak obdarovává chudé obyvatele města).

Asi největší zájem získaly poslední vůle vzniklé v městském prostředí, a to především v předbělohorské době. Proces jejich pořizování podléhal určitým pravidlům, která byla následně právně ukotvena nejprve v Městských právech M. Brikcího z Licka (1534) a poté roku 1579 převzata Pavlem Kristyanem Koldínem.⁶¹³ Kšaft byl pořizován zpravidla před smrtí zůstavitele, většinou za přítomnosti testamentárních svědků a písaře, který se v případě nedostatku sil testátora ujal zapisování.

Hlavním motivem k sepsání závěti bylo zajištění rodinného majetku a zabránění tak případným pozdějším soudním sporům mezi pozůstalými příbuznými. Kšaftující se vždy snažili rozdělit své statky spravedlivě podle svého uvážení a zvolit takový okruh dědiců, který si to z jejich pohledu nějakým způsobem zasloužil. Bylo samozřejmé, že při existenci manželského partnera a dětí byli tito upřednostňováni a počet dalších dědiců se výrazně pak zúžil. Oproti tomu v závětech osamělých pořizovatelů více vystupují vzdálení příbuzní a osoby, které s nimi nebyly pokrevně spřízněné.

Kromě dědiců ve vlastním slova smyslu se v mnoha zápisech objevují různé instituce, do kterých jsou poroučeny

⁶¹³ František HOFFMANN, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 254.

v porovnání s výší jiných odkazů spíše symbolické částky. Nejčastěji se jedná o kutnohorská záduší, špitál nebo školy. Jakoby si zůstavitelé těmito odkazy ad pias causas chtěli zajistit boží pozornost či snad ospravedlnit svůj majetek. Velice jim záleželo na posmrtném osudu duše a možná věřili, že by si takto mohli pomoci při vstupu do božího království. Nikdo totiž nechtěl připustit možnost, že by jeho cesta mohla směřovat jinam. V tomto směru je rovněž zajímavé, že zmínky o pohřbu tu jsou velmi ojedinělé (na rozdíl např. od šlechtických testamentů)⁶¹⁴ a pouze v souvislosti s odkazem peněz na tento rituál. Speciální žádost o konkrétní místo posledního odpočinku byla zjištěna také velmi ojediněle. Pořizovatelé se spíše starali o své dědice a o to, jak bude naloženo s jejich statky než o místo vlastního spočinutí. Zachování a jistý dohled nad rodovým jménem pro ně byl, zdá se, nejdůležitější.

Testamenty patří sice svou povahou mezi právní prameny, avšak zároveň je tu dobře postihnutelný i individuální aspekt jednotlivých pořizovatelů. Z tohoto důvodu je rovněž možné vydělit při jejich výzkumu ženu jako samostatnou jednotku a pohlízet na její roli v rámci studia gender. Žena zde vystupuje buď jako testátorka, nebo jako dědička, přičemž se tato dvě základní určení mohou dále diferencovat.

Ideální kombinací pro provádění rozsáhlejších a hlubších analýz se zdá být společné zpracovávání kšaftů a inventářů. Zatímco poslední pořizení více vypovídají o rozpoložení člověka před smrtí či o rodinných strukturách, inventáře jsou nepostradatelným zdrojem informací zejména při zkoumání úrovně hmotné kultury měšťanských domácností. Soupisy zjištěných předmětů ukazují nejen na dobové vybavení a řešení interiérů domů, ale lze z nich vyvozovat rovněž příslušnost daného maji-

⁶¹⁴ P. KRÁL, *Mezi životem*, s. 90.

tele k určité společenské vrstvě. Inventáře tedy dobře dokumentují sociální hierarchii.

Ze všech v této práci zachycených údajů, které sumarizují výsledky provedené analýzy vybraného vzorku kutnohorských kšaftů z let 1590-1610, je patrné, jak široké pole působnosti je testament schopen nabídnout. Zároveň je však třeba dodat, že kšaft sám o sobě bez zasazení do celku, tedy pokud by se nestudoval v kontextu několika desítek či stovek kšaftů, by nemohl být považován za relevantní pramen, z kterého by se dalo načerpat tolik informací. Z tohoto hlediska je důležitá právě ona početní kontinuita posledních vůlí, ve kterých je možné sledovat určitý vývoj zůstavitele, v daném případě měšťana, nejen po materiální, ale také po stránce kolektivní mentality. Během dvaceti let, které byly pro tuto práci zvoleny, se toho v tomto ohledu jistě příliš nezměnilo, ale v porovnání se sledovaným obdobím 1520-1530, jehož poznatky byly též využívány, by se v určitých směrech nějaké změny zjistily.

Je zcela běžné, že historikové, kteří se dané problematice věnují dlouhodobě, využívají pro svá díla podklady čítající několik nejen stovek,⁶¹⁵ ale dokonce i několik tisíců⁶¹⁶ testamentů, které ovšem nashromáždili během výrazně delší časové periody. Cílem této práce však bylo nastínění některých možných okruhů, které lze na základě studia posledních vůlí podrobněji zpracovávat a v souvislosti s obdobnými výzkumy v jiných městech provádět vzájemnou komparaci. Jednalo se zde spíše o snahu postihnout kšaft jako relativně „nový“ pramen,⁶¹⁷ se kterým lze operovat v „nově“ se rozvíjejících oblastech jako historická antropologie, dějiny každodennosti, dějiny hmotné kultury, dějiny mentalit či studium rodinných struktur.

⁶¹⁵ Např. J. PEŠEK, *Pražské knihy*, s. 63-93; P. KRÁL, *Mezi životem*.

⁶¹⁶ Např. P. RAK, *Kadaňské knihy*, s. 3-106.

⁶¹⁷ Chápáno z hlediska českého prostředí.

K tomu přispěla i skutečnost, že na kutnohorské kšafy z tohoto období a z této perspektivy zatím ještě nikdo nepohlížel.⁶¹⁸

Určitou výhodou může být i fakt, že testamentární zápisy nemohly být nijak zkresleny, neboť se zde odráží skutečná přání a vůle lidí zdravého rozumu, a tudíž je lze považovat za hodnověrné zdroje informací. Netýká se to pouze majetkových záležitostí, ale také např. vztahů v rodině, zbožnosti, okruhu přátel (výskyt stejných lidí v různých testamentech), spojitostí s jinými obcemi.

Je známo, že trendem dnešní moderní historiografie nejsou politické dějiny nýbrž dějiny člověka.⁶¹⁹ Díky tomu se badatelům otvírají nové možnosti pohledu na individuum jako na hlavního aktéra dějin, s kterými souvisí také nové možnosti využití „netradičních“ pramenů. A k takovým patří i kšaft. Jistě se v budoucnu najde mnoho těch, kteří se k tomuto zdroji budou stále více obracet a vytvoří tak z něj „běžný“ pramen, nad jehož studiem se již nikoho nepozastaví.

⁶¹⁸ Dosavadní formy studia kšaftů v Kutné Hoře byly naznačeny již v první kapitole této práce.

⁶¹⁹ Více o vývoji světové historiografie, G. G. IGGERS, *Dějepisectví*.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Nevydané prameny

Státní okresní archiv Kutná Hora

Archiv města Kutná Hora, Městské knihy - kniha kšaftů 1489-1544, kniha č. 403.

Archiv města Kutná Hora, Městské knihy - kniha kšaftů 1578-1612, kniha č. 405.

Archiv města Kutná Hora, Městské knihy - kniha inventářů 1596-1626, kniha č. 410.

Vydané prameny

PÁNEK, Jaroslav (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I-II*, Praha 1985.

JIREČEK, Josef (ed.), *Práva městská království českého a markrabství moravského M. Pavla Kristyana Koldína*, Praha 1876.

JIREČEK, Josef - JIREČEK, Hermenegild (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva městská*, Praha 1880.

REZEK Antonín (ed.), *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova II*, Praha 1878.

Literatura

ARIÉS, Philippe, *Dějiny smrti I*, Praha 2000.

BEDNAŘÍK, Karel - HAVELKOVÁ, Věra, *Česky psané závěti z fondů Státního archivu v Drážďanech*, SAP 34, 1984, s. 439-511.

BIRNBAUMOVÁ, Alžběta, *Chrám svaté Barbory v Kutné Hoře*, Praha 1942.

- BISINGEROVÁ, Marie, *Z dějin chrámu sv. Jakuba*, in: Chrám svatého Jakuba v Kutné Hoře 1946-1996, Kutná Hora 1996, s. 7-10.
- BOROVSKÝ, Tomáš, *Odkazy brněnských měšťanů církevním institucím v 15. a 16. století*, SPFFBU, řada C-46, 1999, s. 79-96.
- BRANIŠ, Josef, *Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře. Dějiny a popis původní stavby až do roku 1620*, Kutná Hora 1891.
- BŮŽEK, Václav, *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době*, OH 1, 1991, s. 43-73.
- BŮŽEK, Václav - BŮŽKOVÁ, Hana - STEJSKALOVÁ, Jana, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, JSH 59, 1990, s. 65-80.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, *Studium historické rodiny*, Demografie 34, 1992.
- DELUMEAU, Jean, *Strach na Západě ve 14. - 18. století I*, Praha 1997.
- DUBY, Georges, *Rytíř, žena a kněz. Manželství ve Francii v době feudalismu*, Praha 2003.
- DUBY, Georges, *Vznešené paní z 12. století I-III*, Brno 1997.
- DUDÁK, Vladislav, *Kutnohorský poutník aneb Kutnou Horou ze všech stran*, Praha - Kutná Hora 2004.
- DÜLMEN, Richard van, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002.
- ENNENOVÁ, Edith, *Ženy ve středověku*, Praha 2001.
- FAUVE - CHAMOUX, Antoinette, *Od roviny k domácnosti v preindustriální Evropě (16.-18. století)*, HD 16, 1992, s. 41-56.
- FEJTOVÁ, Olga, *Příspěvek ke studiu života měšťanské společnosti doby předbělohorské*, in: Seminář a jeho hosté, Praha 1992, s. 181-187.
- FLAŠKOVÁ, Zdena, *Měšťané 17. a 18. století ve světle testamentů*, České Budějovice 1996 (Diplomová práce).

- HAAS, Antonín, *Omezení odúmrtí a vdovská třetina v starém českém právu městském*, PSH 17, 1973, s. 199-218.
- HÁSKOVÁ, Jarmila, *Grošové období*, in: *Peníze v českých zemích do roku 1919*, Praha 1996, s. 51-61.
- HLAVÁČEK, Ivan - KAŠPAR, Jaroslav - NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1997³.
- HOFFMANN, František, *České město ve středověku*, Praha 1992.
- HOFFMANNOVÁ, Petra, *Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny*, in: Michaela HRUBÁ (ed.), *Města v severozápadních Čechách v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000 (= AUP, *Philosophia et historica IV, Studia historica IV*), s. 107-122.
- HOLZBACHOVÁ, Ivana, *Škola Annales a současné pojetí dějin*, Brno 1995.
- HORSKÁ, Pavla, *K historickému modelu středoevropské rodiny*, *Demografie* 31, 1989.
- HORSKÁ, Pavla - KUČERA, Milan - MAUR, Eduard - STLOUKAL, Karel, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.
- HORSKÝ, Jan - SELIGOVÁ, Markéta, *Rodina našich předků*, Praha 1996.
- HRDLIČKA, Josef, *Hmotná kultura měštanských domácností v renesanční Telči*, *Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských* 12, 2000, s. 35-54.
- HRUBÁ, Michaela (ed.), *Města v severozápadních Čechách v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000 (= AUP, *Philosophia et historica IV, Studia historica IV*), s. 87-106.
- HRUBÁ, Michaela, *„Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“*. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.
- IGGERS, Georg, G., *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002.
- JANÁČEK, Josef, *Města v českých zemích v 16. století*, *Hospodářské dějiny* 4, 1979, s. 165-203.

- JANÁČEK, Josef, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961.
- JANÁČEK, Josef, *Ženy české renesance*, Praha 1976.
- JAROŠ, Miroslav, *Zaměstnání žen při kutnohorských dolech v 16. století*, in: *Příspěvky k dějinám Kutné Hory 1*, Kutná Hora 1960, s. 7-36.
- JELÍNEK, Jan, *Kutná Hora*, Praha 1990.
- KAPAVÍKOVÁ, Marie, *Kutnohorské radní knihy z let 1462-1527 a městská správa v tomto období*, SAP 23, 1973, s. 106-155.
- KAPAVÍKOVÁ Marie - VANĚK, Lubomír, *Kutnohorští městští písaři 15. a 16. století*, Kutná Hora 1984.
- KAPRAS, Jan, *O poručenství nad sirotky v právu českém*, Praha 1904.
- KAPRAS, Jan, *Manželské právo majetkové*, Praha 1908.
- KAVKA, František, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky*, SH 6, 1959, s. 257-279.
- KOPIČKOVÁ, Božena, *Urozená paní*, in: Marin NODL - František ŠMAHEL (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 57-91.
- KOŘAN, Jan, *Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském*, Praha 1950.
- KOŘAN, Jan, *Přehledné dějiny československého hornictví*, Praha 1955.
- KOSTLÁN, Antonín - LEDVINKA, Václav - PEŠEK, Jiří, *Zemský průběh Pavel Griemiller z Třebeska*, PSH 19, 1986, s. 103-139.
- KRÁL, Pavel, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002.
- KRÁL, Pavel, *Žena ve šlechtických testamentech v 16. a 17. století*, in: *Česko-slovenská historická ročenka*, Brno 2001, s. 157-167.
- KRZENCK, Thomas, *Böhmische Bürgertestamente des 15. Jh. Das Beispiel der Prager Neustadt*, in: Jaroslav PÁNEK - Miroslav

- POLÍVKA - Noemi REJCHRTOVÁ (edd.), *Husitství - Reformace - Renaissance*. Sborník k 60.narozeninám Františka Šmahela, Praha 1994, s. 627-648.
- KRZENCK, Thomas, *Měštanka*, in: Marin NODL - František ŠMAHEL (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 413-435.
- KRZENCK, Thomas, *Tabor und der Alltag im hussitischen Böhmen (Reflexion auf der Grundlage überlieferter Bürgertestamente)*, HT 11, 1994, s. 29-37.
- KUBÁK, Jaroslav, *Závěti budějovických měšťanů v druhé polovině XVI. století*, JSH 24, 1965, s. 96-103.
- LEMINGER, Emanuel, *Co vypravují staré testamenty*, in: Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 6, Kutná Hora 1932, s. 5-13.
- LEMINGER, Emanuel, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, Praha 1912.
- MAREK, Jaroslav, *Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století*, SMM 81, 1962, s. 124-154.
- MAREK, Jaroslav, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965.
- MARTÍNKOVÁ, Jana, *Módní tendence a sortiment oděvně kožedělných řemesel v renesanční Olomouci*, in: *Historická Olomouc a její současné problémy* 4, s. 89-93.
- MÍKA, Alois, *Sociálně ekonomická struktura českých zemí před třicetiletou válkou*, SH 21, 1974, s. 41-74.
- MUŽÍK, Petr, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, SAP 27, 1977, s. 53-109.
- NEUDERTOVÁ, Michaela, *Inventář pozůstalosti jako pramen poznání všedního dne ženy v předbělohorské době*, DP 13, 1996, s. 153-162.
- OHLER, Norbert, *Umírání a smrt ve středověku*, Praha 2001.

- PALACKÝ, František, *Obyvatelstvo českých měst a školní vzdělání v 16. a na počátku 17. století*, ČsČH 18, 1970, s. 345-370.
- PEŠEK, Jiří, *Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576-1620*, FHB 2, 1980, s. 247-282.
- PEŠEK, Jiří, *Měštanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620*, Praha 1993.
- PEŠEK, Jiří, *Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života*, OH 1, 1991, s. 30-42.
- PEŠEK, Jiří, *Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, PSH 15, 1982, s. 63-92.
- PODSTRÁNSKÝ, Josef, B., *Paměti špitálu kutnohorského*, Kutná Hora 1885.
- PROCHÁZKA, Bohuslav, *Architektura chrámu*, in: *Chrám svatého Jakuba v Kutné Hoře 1946-1996*, Kutná Hora 1996, s. 11-13.
- RAK, Petr, *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*, SAP 48, 1998, s. 3-106.
- RATAJOVÁ, Jana, *Pražské testamenty (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, PSH 30, 1998, s. 90-127.
- ŘEHÁK, Jan J., *Místopis a dějiny královského horního města Hory Kutné*, Kutná Hora 1879.
- SELIGOVÁ, Markéta, *Příspěvek ke studiu rodinných struktur v Čechách v polovině 17. století (panství Děčín - sonda)*, HD 17, 1993, s. 111-130.
- SMETANOVÁ, Vítězslava, *Ústečtí měšťané v Liber testamentorum z let 1509-1585*, in: M. HRUBÁ (ed.), *Města v severozápadních Čechách v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000 (=AUP, *Philosophia et historica IV, Studia historica IV*), s. 123-131.
- STEJSKALOVÁ, Jana, *Kšaft jako pramen pro studium kulturní úrovně měštanské domácnosti*, OH 1, 1991, s. 74-80.

- ŠIMEK, Eduard, *Dodávky stříbra a jeho zpracování v kutnohorské mincovně v druhé polovině 16. století*, SAP 21, 1971, s. 170-184.
- ŠIMEK, Eduard, *Tolarové období*, in: *Peníze v českých zemích do roku 1919*, Praha 1996, s. 63-75.
- ŠIMEK, Josef, *Kutná Hora v 15. a 16. století*, Kutná Hora 1907.
- ŠIMEK, Josef, *Ze kšaftů kutnohorských (1544-1577)*, ČL 25, 1925, s. 191-195.
- ŠTAJNEROVÁ, Michaela, *Testamenty litoměřických měšťanů z let 1527-1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur*, in: M. HRUBÁ (ed.), *Města v severozápadních Čechách v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000 (= AUP, *Philosophia et historica IV*, *Studia historica IV*), s. 87-106.
- ŠTROBLOVÁ, Helena, *Úloha peněžních hotovostí v odkazech kutnohorských měšťanů na přelomu 15. a 16. století*, in: *Zprávy Krajského muzea východních Čech*, Praha 1980, s. 21-29.
- ŠTROBLOVÁ, Helena - ALTOVÁ, Blanka (edd.), *Kutná Hora*, Praha 2000.
- VOIT, Petr, *Česká literární tvorba v povědomí olomouckých měšťanů před Bílou horou*, *Vlastivědný věstník moravský* 36, 1984, s. 49-59.
- WINTER, Zikmund, *Český průmysl a obchod v 16. věku*, Praha 1913.
- WINTER, Zikmund, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v 15. a 16. věku I, II*, Praha 1980.
- WINTER, Zikmund, *Kroje u nás v 15. věku*, Praha 1893.
- WINTER, Zikmund, *Platy a důchody učitelské v 16. věku*, *Časopis Muzea království českého* 74, 1900, s. 1-17.
- WINTER, Zikmund, *Řemeslnictvo a živnosti 16. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha 1909.
- WINTER, Zikmund, *Z rodiny a domácnosti staročeské*, Praha 1912.
- WINTER, Zikmund, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991.

WIRTH, Zdeněk, *Kutná Hora. Sedm století krásy*, Kutná Hora
1960.

ZACH, Jiří, *Chrám Matky Boží na Náměti v Hoře Kutné*, Kutná Ho-
ra 1882.

SEZNAM ZKRATEK

AMKH	Archiv města Kutná Hora
AUP	Acta Universitatis Purkynianae
ČL	Český lid
ČsČH	Československý časopis historický
DP	Documenta Pragensia
FHB	Folia Historica Bohemica
HD	Historická demografie
HT	Husitský Tábor
JSH	Jihočeský sborník historický
MK	Městské knihy
OH	Opera historica
PSH	Pražský sborník historický
SAP	Sborník archivních prací
SH	Sborník historický
SPFFBU	Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské univerzity
SMM	Sborník Matice moravské
SOKA	Státní okresní archiv

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Kšaft Pavla Cvočka.....	189-192
Příloha č. 2: Kšaft Václava Vodičky Horažďovického	193-195
Příloha č. 3: Kšaft Jiříka st. z Řasné.....	196-201
Příloha č. 4: Kšaft Pavla Litomyšlského.....	202
Příloha č. 5: Kšaft Barbory Naymanové.....	203-204
Příloha č. 6: Inventář Jiříka st. z Řasné.....	205-207
Příloha č. 7: Inventář Barbory Naymanové.....	208-211
Příloha č. 8: Inventář Jana Piscise.....	212-222

z na sluzby zabrojske se bulger a bde v platy mosty.

Ca Duzyces toto gsau mi duzycij

Itz Jozef Hockl s' s' na Hrdunovs' Hrdulovs' 120 Tolaza l' 1748
dano nicotje g'f. v' 1748 se to Hockl's' Duzity podmanuvano g'f. 1748
sluga v' 1748 Hockl's' Jozef Hockl's' s' Martini g'f. minulym 4/1748
il' toto t' dnu 4/1748 g'f.

Itz Jan Hrdunovs' v' Hrdunovs' ten taly na Hrdunovs' Hrdulovs' 120
25 s' Duzycij, naty dano v' 1748, a g'f. 1748 sluga obrozja s' 1748

Itz Jan Hrdunovs' v' Hrdunovs' to mi sluzim g'f. v' 1748, v' 1748
v' 1748, v' 1748 se p'amaty 5/1748 g'f. m'cloby so byty, a v' 1748
v' 1748 toso v' pamety v' 1748.

Itz Tys Jan Hrdunovs' g'f. mi v' 1748, oten sluz' s' mi v' 1748
p'at' p'at' s' 1748 a v' 1748 v' 1748, v' 1748 v' 1748
g'f. v' 1748 se to g'f. v' 1748 v' 1748. v' 1748 v' 1748
v' 1748 v' 1748 se v' 1748 v' 1748.

- Itz Jankas s' s' 32/1748 g'f.
- Itz Jid s' s' 3/1748 g'f.
- Itz Jankas v' 1748 2/1748 g'f.
- Itz Mathaj's' Hrdunovs' v' 1748 32/1748 g'f.
- Itz Jankas s' s' 5/1748 g'f.
- Itz Jankas v' 1748 4/1748 g'f.
- Itz Jankas v' 1748 4/1748 g'f.
- Itz Jan Hrdunovs' s' s' 2/1748 g'f.
- Itz Jankas v' 1748 3/1748 g'f.
- Itz Hrdunovs' v' 1748 v' 1748 v' 1748 14/1748 g'f.

Nato jm uzal 17 p 30 gget a jas dyming Rubeanufy ja 17 22 22
 Ja taku d'vora 20 25 22
 Ja Ryzjovna Dubica 20 25 22
 Ja Jaroslomij Svobol co d'vora 17 22 22

Ja in Katerinovic asai mi d'vornij

Ja Katerinovic d'vora 7 27 25 23
 Ja Jan Kozjakov d'vora Katerinovic d'vora mam spravou got 7 27 25 23
 Ja Katerinovic d'vora 7 27 25 23

Ja nato gsem d'vornij

Ja Katerinovic d'vora d'vora gsem d'vornij 7 27 25 23
 Ja d'vora d'vora d'vora gsem ja d'vora gsem taky d'vora to na d'vora
 Ja gsem d'vora gsem d'vora d'vora gsem ja d'vora na d'vora d'vora
 Ja d'vora to to d'vora ma tabore d'vora bud' p'vornij platit

Ja d'vora d'vora nad tento p'vornij m'vornij tylo d'vora d'vora d'vora
 Ja d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora
 Ja d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora
 Ja d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora
 Ja d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora
 Ja d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora
 Ja d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora

Ja d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora
 Ja d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora
 Ja d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora
 Ja d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora
 Ja d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora
 Ja d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora
 Ja d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora
 Ja d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora d'vora

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or letter. The text is dense and covers most of the page. There are some large initials or numbers at the top, possibly '257' and '57'. The script is highly stylized and difficult to read without specialized knowledge of the language and dialect.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or letter. The text is dense and covers the upper portion of the page.

Acta **1797** **1798** **1799** **1800** **1801** **1802** **1803** **1804** **1805** **1806** **1807** **1808** **1809** **1810** **1811** **1812** **1813** **1814** **1815** **1816** **1817** **1818** **1819** **1820** **1821** **1822** **1823** **1824** **1825** **1826** **1827** **1828** **1829** **1830** **1831** **1832** **1833** **1834** **1835** **1836** **1837** **1838** **1839** **1840** **1841** **1842** **1843** **1844** **1845** **1846** **1847** **1848** **1849** **1850** **1851** **1852** **1853** **1854** **1855** **1856** **1857** **1858** **1859** **1860** **1861** **1862** **1863** **1864** **1865** **1866** **1867** **1868** **1869** **1870** **1871** **1872** **1873** **1874** **1875** **1876** **1877** **1878** **1879** **1880** **1881** **1882** **1883** **1884** **1885** **1886** **1887** **1888** **1889** **1890** **1891** **1892** **1893** **1894** **1895** **1896** **1897** **1898** **1899** **1900** **1901** **1902** **1903** **1904** **1905** **1906** **1907** **1908** **1909** **1910** **1911** **1912** **1913** **1914** **1915** **1916** **1917** **1918** **1919** **1920** **1921** **1922** **1923** **1924** **1925** **1926** **1927** **1928** **1929** **1930** **1931** **1932** **1933** **1934** **1935** **1936** **1937** **1938** **1939** **1940** **1941** **1942** **1943** **1944** **1945** **1946** **1947** **1948** **1949** **1950** **1951** **1952** **1953** **1954** **1955** **1956** **1957** **1958** **1959** **1960** **1961** **1962** **1963** **1964** **1965** **1966** **1967** **1968** **1969** **1970** **1971** **1972** **1973** **1974** **1975** **1976** **1977** **1978** **1979** **1980** **1981** **1982** **1983** **1984** **1985** **1986** **1987** **1988** **1989** **1990** **1991** **1992** **1993** **1994** **1995** **1996** **1997** **1998** **1999** **2000** **2001** **2002** **2003** **2004** **2005** **2006** **2007** **2008** **2009** **2010** **2011** **2012** **2013** **2014** **2015** **2016** **2017** **2018** **2019** **2020** **2021** **2022** **2023** **2024** **2025** **2026** **2027** **2028** **2029** **2030** **2031** **2032** **2033** **2034** **2035** **2036** **2037** **2038** **2039** **2040** **2041** **2042** **2043** **2044** **2045** **2046** **2047** **2048** **2049** **2050** **2051** **2052** **2053** **2054** **2055** **2056** **2057** **2058** **2059** **2060** **2061** **2062** **2063** **2064** **2065** **2066** **2067** **2068** **2069** **2070** **2071** **2072** **2073** **2074** **2075** **2076** **2077** **2078** **2079** **2080** **2081** **2082** **2083** **2084** **2085** **2086** **2087** **2088** **2089** **2090** **2091** **2092** **2093** **2094** **2095** **2096** **2097** **2098** **2099** **2100** **2101** **2102** **2103** **2104** **2105** **2106** **2107** **2108** **2109** **2110** **2111** **2112** **2113** **2114** **2115** **2116** **2117** **2118** **2119** **2120** **2121** **2122** **2123** **2124** **2125** **2126** **2127** **2128** **2129** **2130** **2131** **2132** **2133** **2134** **2135** **2136** **2137** **2138** **2139** **2140** **2141** **2142** **2143** **2144** **2145** **2146** **2147** **2148** **2149** **2150** **2151** **2152** **2153** **2154** **2155** **2156** **2157** **2158** **2159** **2160** **2161** **2162** **2163** **2164** **2165** **2166** **2167** **2168** **2169** **2170** **2171** **2172** **2173** **2174** **2175** **2176** **2177** **2178** **2179** **2180** **2181** **2182** **2183** **2184** **2185** **2186** **2187** **2188** **2189** **2190** **2191** **2192** **2193** **2194** **2195** **2196** **2197** **2198** **2199** **2200** **2201** **2202** **2203** **2204** **2205** **2206** **2207** **2208** **2209** **2210** **2211** **2212** **2213** **2214** **2215** **2216** **2217** **2218** **2219** **2220** **2221** **2222** **2223** **2224** **2225** **2226** **2227** **2228** **2229** **2230** **2231** **2232** **2233** **2234** **2235** **2236** **2237** **2238** **2239** **2240** **2241** **2242** **2243** **2244** **2245** **2246** **2247** **2248** **2249** **2250** **2251** **2252** **2253** **2254** **2255** **2256** **2257** **2258** **2259** **2260** **2261** **2262** **2263** **2264** **2265** **2266** **2267** **2268** **2269** **2270** **2271** **2272** **2273** **2274** **2275** **2276** **2277** **2278** **2279** **2280** **2281** **2282** **2283** **2284** **2285** **2286** **2287** **2288** **2289** **2290** **2291** **2292** **2293** **2294** **2295** **2296** **2297** **2298** **2299** **2300** **2301** **2302** **2303** **2304** **2305** **2306** **2307** **2308** **2309** **2310** **2311** **2312** **2313** **2314** **2315** **2316** **2317** **2318** **2319** **2320** **2321** **2322** **2323** **2324** **2325** **2326** **2327** **2328** **2329** **2330** **2331** **2332** **2333** **2334** **2335** **2336** **2337** **2338** **2339** **2340** **2341** **2342** **2343** **2344** **2345** **2346** **2347** **2348** **2349** **2350** **2351** **2352** **2353** **2354** **2355** **2356** **2357** **2358** **2359** **2360** **2361** **2362** **2363** **2364** **2365** **2366** **2367** **2368** **2369** **2370** **2371** **2372** **2373** **2374** **2375** **2376** **2377** **2378** **2379** **2380** **2381** **2382** **2383** **2384** **2385** **2386** **2387** **2388** **2389** **2390** **2391** **2392** **2393** **2394** **2395** **2396** **2397** **2398** **2399** **2400** **2401** **2402** **2403** **2404** **2405** **2406** **2407** **2408** **2409** **2410** **2411** **2412** **2413** **2414** **2415** **2416** **2417** **2418** **2419** **2420** **2421** **2422** **2423** **2424** **2425** **2426** **2427** **2428** **2429** **2430** **2431** **2432** **2433** **2434** **2435** **2436** **2437** **2438** **2439** **2440** **2441** **2442** **2443** **2444** **2445** **2446** **2447** **2448** **2449** **2450** **2451** **2452** **2453** **2454** **2455** **2456** **2457** **2458** **2459** **2460** **2461** **2462** **2463** **2464** **2465** **2466** **2467** **2468** **2469** **2470** **2471** **2472** **2473** **2474** **2475** **2476** **2477** **2478** **2479** **2480** **2481** **2482** **2483** **2484** **2485** **2486** **2487** **2488** **2489** **2490** **2491** **2492** **2493** **2494** **2495** **2496** **2497** **2498** **2499** **2500** **2501** **2502** **2503** **2504** **2505** **2506** **2507** **2508** **2509** **2510** **2511** **2512** **2513** **2514** **2515** **2516** **2517** **2518** **2519** **2520** **2521** **2522** **2523** **2524** **2525** **2526** **2527** **2528** **2529** **2530** **2531** **2532** **2533** **2534** **2535** **2536** **2537** **2538** **2539** **2540** **2541** **2542** **2543** **2544** **2545** **2546** **2547** **2548** **2549** **2550** **2551** **2552** **2553** **2554** **2555** **2556** **2557** **2558** **2559** **2560** **2561** **2562** **2563** **2564** **2565** **2566** **2567** **2568** **2569** **2570** **2571** **2572** **2573** **2574** **2575** **2576** **2577** **2578** **2579** **2580** **2581** **2582** **2583** **2584** **2585** **2586** **2587** **2588** **2589** **2590** **2591** **2592** **2593** **2594** **2595** **2596** **2597** **2598** **2599** **2600** **2601** **2602** **2603** **2604** **2605** **2606** **2607** **2608** **2609** **2610** **2611** **2612** **2613** **2614** **2615** **2616** **2617** **2618** **2619** **2620** **2621** **2622** **2623** **2624** **2625** **2626** **2627** **2628** **2629** **2630** **2631** **2632** **2633** **2634** **2635** **2636** **2637** **2638** **2639** **2640** **2641** **2642** **2643** **2644** **2645** **2646** **2647** **2648** **2649** **2650** **2651** **2652** **2653** **2654** **2655** **2656** **2657** **2658** **2659** **2660** **2661** **2662** **2663** **2664** **2665** **2666** **2667** **2668** **2669** **2670** **2671** **2672** **2673** **2674** **2675** **2676** **2677** **2678** **2679** **2680** **2681** **2682** **2683** **2684** **2685** **2686** **2687** **2688** **2689** **2690** **2691** **2692** **2693** **2694** **2695** **2696** **2697** **2698** **2699** **2700** **2701** **2702** **2703** **2704** **2705** **2706** **2707** **2708** **2709** **2710** **2711** **2712** **2713** **2714** **2715** **2716** **2717** **2718** **2719** **2720** **2721** **2722** **2723** **2724** **2725** **2726** **2727** **2728** **2729** **2730** **2731** **2732** **2733** **2734** **2735** **2736** **2737** **2738** **2739** **2740** **2741** **2742** **2743** **2744** **2745** **2746** **2747** **2748** **2749** **2750** **2751** **2752** **2753** **2754** **2755** **2756** **2757** **2758** **2759** **2760** **2761** **2762** **2763** **2764** **2765** **2766** **2767** **2768** **2769** **2770** **2771** **2772** **2773** **2774** **2775** **2776** **2777** **2778** **2779** **2780** **2781** **2782** **2783** **2784** **2785** **2786** **2787** **2788** **2789** **2790** **2791** **2792** **2793** **2794** **2795** **2796** **2797** **2798** **2799** **2800** **2801** **2802** **2803** **2804** **2805** **2806** **2807** **2808** **2809** **2810** **2811** **2812** **2813** **2814** **2815** **2816** **2817** **2818** **2819** **2820** **2821** **2822** **2823** **2824** **2825** **2826** **2827** **2828** **2829** **2830** **2831** **2832** **2833** **2834** **2835** **2836** **2837** **2838** **2839** **2840** **2841** **2842** **2843** **2844** **2845** **2846** **2847** **2848** **2849** **2850** **2851** **2852** **2853** **2854** **2855** **2856** **2857** **2858** **2859** **2860** **2861** **2862** **2863** **2864** **2865** **2866** **2867** **2868** **2869** **2870** **2871** **2872** **2873** **2874** **2875** **2876** **2877** **2878** **2879** **2880** **2881** **2882** **2883** **2884** **2885** **2886** **2887** **2888** **2889** **2890** **2891** **2892** **2893** **2894** **2895** **2896** **2897** **2898** **2899** **2900** **2901** **2902** **2903** **2904** **2905** **2906** **2907** **2908** **2909** **2910** **2911** **2912** **2913** **2914** **2915** **2916** **2917** **2918** **2919** **2920** **2921** **2922** **2923** **2924** **2925** **2926** **2927** **2928** **2929** **2930** **2931** **2932** **2933** **2934** **2935** **2936** **2937** **2938** **2939** **2940** **2941** **2942** **2943** **2944** **2945** **2946** **2947** **2948** **2949** **2950** **2951** **2952** **2953** **2954** **2955** **2956** **2957** **2958** **2959** **2960** **2961** **2962** **2963** **2964** **2965** **2966** **2967** **2968** **2969** **2970** **2971** **2972** **2973** **2974** **2975** **2976** **2977** **2978** **2979** **2980** **2981** **2982** **2983** **2984** **2985** **2986** **2987** **2988** **2989** **2990** **2991** **2992** **2993** **2994** **2995** **2996** **2997** **2998** **2999** **3000** **3001** **3002** **3003** **3004** **3005** **3006** **3007** **3008** **3009** **3010** **3011** **3012** **3013** **3014** **3015** **3016** **3017** **3018** **3019** **3020** **3021** **3022** **3023** **3024** **3**

Inscriptio seu
titulus sequentis
Testamenti

Mařts nebo Vorzicerj
mne Vizita Staršis z Nášne Blatnů
Zauřada a Behoře Zysaržke Koltaru
Hincze na Doracs Kuttnac

Statu mēne

terjz teřwa Jo me Surtj Lzeu a Publikovan
o hťj gmař. Ať sat jedir to sořořta
Mjminlaru w moczy a Sij ser' rouohy Surtj
Znallicoyes to sořořbu, ačyř gaj Jaj
Ldyřby mjr' mivřlo, a hřoile D. D. D. D.
Mjz dvi Sna řeh, Lumb to sořoř
Surtom Zarrřag mof

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is densely packed and covers most of the page. It appears to be written in a historical language, possibly Latin or a related Romance language, given the context of the page number and the style of the script. The text is written in a cursive hand, characteristic of the late Middle Ages or early modern period. The ink is dark, and the paper shows signs of age, including some staining and wear. The text is organized into several paragraphs, with some lines starting with large, decorative initials. The overall appearance is that of a well-preserved but aged historical document.

1799
 Mandatena
 1800
 1801
 1802
 1803
 1804
 1805
 1806
 1807
 1808
 1809
 1810
 1811
 1812
 1813
 1814
 1815
 1816
 1817
 1818
 1819
 1820
 1821
 1822
 1823
 1824
 1825
 1826
 1827
 1828
 1829
 1830
 1831
 1832
 1833
 1834
 1835
 1836
 1837
 1838
 1839
 1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900

W Swietniczy

W Synowio Madobij:

Joachim pannaict woty foy y Almy foy:
Dwiecyn godna Eynowoy: Dwiecyn foy Eynowoy:
Talyzars Eynowoy: Dwiecyn woty foy antony foy Mied:
Malyz Dwiecyn pro Bizon.
Dwiecyn woty y Eynowoy oblozonym Almary:

W Sklewie:

Alm woty foy Dwiecyn: Almy foy foy Dwiecyn:
Dwiecyn Almy foy Eynowoy: Dwiecyn godna:
Dwiecyn Almy foy godna woty foy Dwiecyn woty foy:
Taly Dwiecyn Eynowoy:
Dwiecyn woty foy Eynowoy Eynowoy: Almy foy foy:
Dwiecyn foy, a Dwiecyn foy:
Talyzars Eynowoy, Dwiecyn foy:
Dwiecyn y Almy foy Dwiecyn foy:
Dwiecyn woty foy woty foy Eynowoy nadobij Sklewie:

Handwritten text in German, likely a medical or scientific report. The text is dense and difficult to decipher due to the cursive script and fading. It appears to contain several paragraphs of text, possibly describing a patient's condition or a specific procedure.

1858

Handwritten text in German, continuing the report. It includes several lines of text, possibly detailing observations or results. The script is consistent with the top section.

Handwritten text in German, possibly a signature or a concluding statement. It is written in a similar cursive style.

Handwritten text in German, likely a date and location. It includes the year 1858 and a date in the month of June.

3. Miscellanea Latina et Graeca
Hystoriae Graecae et Latinae
Famae Graecae et Latinae
Litteraturae Graecae et Latinae
Theologiae Graecae et Latinae
Philosophiae Graecae et Latinae
Historiae Graecae et Latinae
Geographiae Graecae et Latinae
Chronologiae Graecae et Latinae
Lexicon Graecae et Latinae

Inhibita Vita ^{na} Infantis Johannis Cabini
Loci Communes Libri Novissimi
Geographia Graecae et Latinae
Historia Graecae et Latinae
Chronologia Graecae et Latinae
Lexicon Graecae et Latinae

Et hujusmodi Graecae et Latinae
Litteraturae Graecae et Latinae
Historiae Graecae et Latinae
Geographiae Graecae et Latinae
Chronologiae Graecae et Latinae
Lexicon Graecae et Latinae

Apologia pro juvenibus
Litteraturae Graecae et Latinae
Historiae Graecae et Latinae
Geographiae Graecae et Latinae
Chronologiae Graecae et Latinae
Lexicon Graecae et Latinae

Et hujusmodi Graecae et Latinae
Litteraturae Graecae et Latinae
Historiae Graecae et Latinae
Geographiae Graecae et Latinae
Chronologiae Graecae et Latinae
Lexicon Graecae et Latinae

Et hujusmodi Graecae et Latinae
Litteraturae Graecae et Latinae
Historiae Graecae et Latinae
Geographiae Graecae et Latinae
Chronologiae Graecae et Latinae
Lexicon Graecae et Latinae
1719

The first part of the document contains several lines of handwritten text, likely a list or inventory. The text is written in a cursive script and is somewhat difficult to decipher due to the handwriting and fading. It appears to list various items or quantities, possibly related to a business or administrative record.

The second part of the document contains a heading or title, possibly indicating the nature of the following list. The text is written in a cursive script and is somewhat difficult to decipher.

1	-	-	-	40 lb
2	-	-	-	40 lb
3	-	-	-	40 lb
4	-	-	-	40 lb
5	-	-	-	40 lb
6	-	-	-	40 lb
7	-	-	-	40 lb
8	-	-	-	40 lb
9	-	-	-	40 lb

Total 2979 lb

The third part of the document contains several lines of handwritten text, likely a list or inventory. The text is written in a cursive script and is somewhat difficult to decipher. It appears to list various items or quantities, possibly related to a business or administrative record.

